

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

145885

Yüksek Lisans Tezi

**KÜRESELLEŞMENİN EMPERYAL BOYUTLARI: AŞIRI
LIBERALİZM**

Tez Danışmanı

Yrd.Doç. Dr. Ergün YILDIRIM

Hazırlayan

Gökhan GÖKTÜRK

0192050118

- 145885 -

Kütahya – 2004

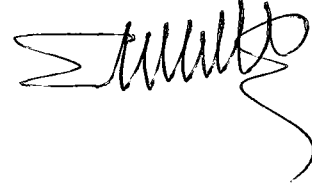
Kabul ve Onay

Gökhan Göktürk'ün hazırladığı "Küreselleşmenin Emperyal Boyutları: Aşırı Liberalizm" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

02.08/2004

Tez Jürisi

Yrd. Doç. Dr. Ergün Yıldırım (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Recep Yıldız

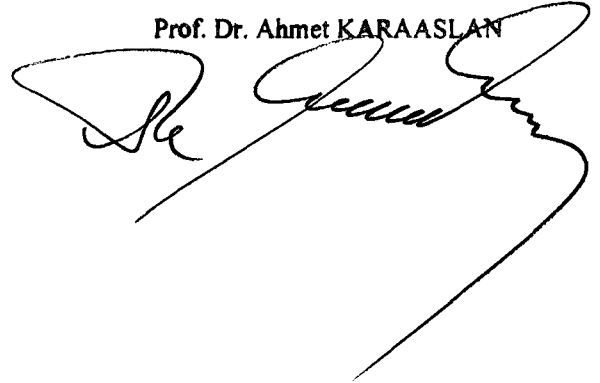

Yrd. Doç. Dr. Hasan Yıldız

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Küreselleşmenin Emperyal Boyutları: Aşırı Liberalizm” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılar yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım

22/07/2004

Gökhan GÖKTÜRK

ÖZGEÇMİŞ

1975 Gölçük doğumlu olan Göktürk, 1997 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimine başlayıp 2000-2001 öğretim yılında lisans eğitimini tamamlamıştır. Akabinde 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır. Aynı tarihte DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevliliği'ne başlamış olup, halen bu görevine devam etmektedir.

ÖZET

Özellikle son yirmi beş yıl göz önüne alındığında, küreselleşme söylemleri ile birlikte karşımıza Neo-liberal politikalar çıkmaktadır. Bu yaklaşım 1980'lerle birlikte oldukça etkili bir rol oynamış olup, liberalizmin yeniden ve daha yüzeysel olarak değerlendirilmesi, öne sürülmesi olarak da değerlendirilebilir. Neo-liberal politikaların hangi sosyal gerçeklikler sonucunda ortaya çıktığı, liberal politikalar ile benzeşen ve ayrılan noktaları, Küreselleşme söylemleri içerisinde nasıl yer aldığına bağlı olarak incelendiğinde daha anlaşılır sonuçlar doğurmaktadır.

Neo-liberalizm kendisini, Küreselleşmenin bir ideolojisi olarak ortaya koymaktadır. Bu anlamda Kapitalizm, liberalizmin açmazlara girmesi sonucunda, kendisini yeniden üretmesi çabalarının bir sonucu olarak karşımızda durmaktadır. Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu dönemde neo-liberal politikalar asıl olarak kurulması istenilen bu yeni düzen mantığı içerisinde kendisini göstermektedir.

ABSTRACT

If especially, the last twenty five years is taken into consideration, we come across with the globalization discourse including Neo-liberal politics. This approach has portrayed an significant role during 1980's and it can be considered as re-evaluation of liberalism superficially. The social realities that lead to the surfacing of Neo-liberal politics, its similarities and differences compared to liberalism should be examined concerning its place in globalization discourse.

Neo-liberalism identifies itself as an ideology of globalization. In this sense, Capitalism endeavours to recover and improve itself as a consequence of the crisis in liberalism. In this period, called New World Order, neo-liberal politics places itself primarily in the new order that is considered to be founded.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TABLolar.....	ix
KISALTMALAR.....	x
TEZ HAKKINDA.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM BİR İDEOLOJİ OLARAK LİBERALİZM

1.1. LİBERALİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	5
1.2. LİBERALİZM İLE ETKİLEŞİMLERİ AÇISINDAN MUHAFAZAKARLIK VE SOSYALİZM.....	6
1.2.1. Muhafazakarlık.....	8
1.2.2. Sosyalizm.....	14
1.3. LİBERALİZMİN İDEOLOJİLEŞMESİ.....	19
1.4. KURAMSAL YAKLAŞIMLARI VE EKONOMİK TEMELLERİ.....	20
1.5. LİBERALİZMİN ANLATILARI.....	32
1.5.1. Bireycilik.....	33
1.5.2. Özgürlük.....	36
1.5.3. Sınırlı Devlet.....	39
1.5.4. Piyasa Ekonomisi.....	40
1.6. KÜLTÜREL HEGEMONYA OLARAK LİBERALİZM.....	42
1.7. LİBERALİZMİN KRİZLERİ.....	49

İKİNCİ BÖLÜM YENİ DÜNYA DÜZENİNDE EGEMEN SÖYLEMLER VE KÜRESELLEŞME

2.1. MODERNLEŞME OLGUSU.....	54
2.1.1. Sanayi Sonrası Toplum.....	58
2.1.2. Postmodern Yaklaşımlar.....	61
2.1.3. Modernden Postmoderne.....	64
2.2. KÜRESELLEŞME= YENİ DÜNYA DÜZENİ.....	69
2.3. KÜRESELLEŞMENİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	72
2.4. KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ.....	80
2.5. KÜRESELLEŞME ANLATILARI.....	82
2.5.1. Ulus Devlet.....	83
2.5.2. İlerleme ve Refah.....	85
2.5.3. Demokrasi.....	88
2.6. KÜRESEL DÜNYADA TEK KUTUPLU YAKLAŞIMLAR.....	90
2.6.1. Tarihin Sonu.....	91

2.6.2. Medeniyetler Çatışması.....	94
------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM NEOLİBERAL GÖRÜNTÜ

3.1. NEO-LİBERALİZMİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ.....	101
3.2. NEO-LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	102
3.3. KURAMSAL YAKLAŞIMLARI VE EKONOMİK TEMELLERİ.....	107
3.3.1. Avusturya İktisat Okulu ve Friedrich Augusth von Hayek.....	108
3.3.2. Milton Friedman: Chigago Okulu.....	114
3.3.3. Virginia Okulu Liberalizmi ve Buchanon.....	117
3.3.4. Feirburg Okulu ve Ordo Liberalizmi.....	119
3.4. SOSYAL-SİYASAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI.....	120
3.4.1. Dünya Bankası ve İMF Politikaları.....	122
3.4.2. Özelleştirme.....	128
3.4.3. Eğitim Politikaları.....	132
3.4.4. Kültürel Çerçeve.....	135
3.5. NEO-LİBERAL AÇMAZLAR.....	138
SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA.....	148
DİZİN.....	158

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : Doğuşundan Günümüze Liberalizm.....	30
Tablo 2 : Dünyada İşsizlik Oranlarının Seyri.....	86
Tablo 3 : Dünyadaki Özelleştirmeler.....	131
Tablo 4 : Küreselleşme ve Sosyal Gerilim.....	138
Tablo 5 : Faiz Yüğü.....	139

KISALTMALAR

AGü	Az Gelişmiş Ülkeler
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
YDD	Yeni Dünya Düzeni
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
yy.	Yüzyıl
a. g. e.	Adı Geçen Eser
a. g. m.	Adı Geçen Makale
Der.	Derleyen
Çev.	Çeviren
s.	Sayfa
s.s.	Sayfalar Arası
Ank.	Ankara
İst.	İstanbul

TEZ HAKKINDA

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Toplumsal yapıların oluşum süreci incelendiği takdirde görülecektir ki, yapıyı oluşturan temel paradigmlar tarihsel sürekliliğin bir devamıdır. Bu doğrultuda içinde yaşadığımız yüzyılın toplumsal, siyasal ve ekonomik kodlamaları da bu tarihsel belirlenmişliğin bir sonucudur. Bugün dünyanın geldiği nokta incelendiği takdirde, gerek ülkemizin konumu açısından gerekse bölgesel nitelikler açısından dünya yeniden bir yapılanma içerisine girmektedir. Ve bu coğrafyalar bu dönüşümden etkilenmektedir. Ortaya çıkan yeni yapısal dönüşümün adı ise Yeni Dünya Düzenidir. Diğer adıyla küreselleşme ve onun ideolojisi neo-liberal dönem yaşanılmaktadır. Dolayısıyla bu oluşan yeni düzenin incelenmesi bugünü daha iyi anlamayı sağlayacak ve değişen dünyada nasıl yer alacağımızı veya almamız gerekliliğinin koşullarını oluşturacaktır. Bugün yoksulluk, işsizlik gibi temel sorunların kaynağı da bu dönemin içerisinde aklı olduğundan, dönemin incelenmesi önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı 1970'lerde yaşanan kapitalist kriz sonrası oluşan yeni dünya düzeninin, yani küreselleşme ve onun ideolojisi olan neo-liberal politikaların ne anlama geldiğini ve işleyiş yasalarını inceleyerek ortaya koymaktır. Bu anlamda birinci amacımızı 1970 öncesinde liberal doktrinin ne anlama geldiğinin ve 1970 krizine yol açan tarihsel olguların incelenerek, dönüşüm ile birlikte küresel dönemde meydana gelen doktrinlerin incelenmesi oluşturmaktadır.

Özellikle neo-liberal alanda Türkiye'de sistematik bir çalışmanın temellerine katkıda bulunmak ise diğer bir amacımızı oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ

Yirmi birinci yüzyıla girilirken bu yüzyıla damgasını vuracak en önemli gelişme küreselleşme ve neo-liberal doktrindir. Bu anlamda *neo-liberalizm önüne eklenen yeni kelimesinin anlamının tersine, yeni bir şey olmayıp klasik liberalizmin aşırılaşmış haliyle, küreselleşmenin kendisini gerçekleştirmesine hizmet eden ideolojisidir.*

Bu genel hipotez çerçevesinde oluşturduğumuz alt hipotezler ise şunlardır.

- Küreselleşme aynı zamanda 1970 sonrası oluşturulmak istenen Yeni Dünya Düzeniyle aynı anlama gelmektedir.
- Neo-liberalizm nasıl küreselleşmenin ekonomik sac ayağını oluşturuyorsa post-modernizm de küreselleşmenin kültürel sloganlarını gerçekleştirmektedir. Post-modernizmin ileri sürdüğü kültürel değerlilik Yeni Dünya Düzenin parçala yönet anlayışının temellerini oluşturmaktadır.
- Enformasyon Toplumu, Bilgi Toplumu gibi küresel döneme ait söylemler yeni bir döneme girildiğini iddia etse de, az gelişmiş, sanayisini tamamlamamış ülkelerde enformasyon sadece kullanıcılıktan ibarettir. Üretim gelişmiş ülkelere ait olgulardır.
- Neo-liberalizm bireysel özgürlüklerin küreselleşmesi ve yoksulluğun tüm kürede engellenmesi iddiasıyla yola çıkmıştır, ancak işleyiş sistemi bunu gerçekleştirmesine uygun değildir.
- Neo-liberalizm uyguladığı politikalarla zengin ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumu derinleştirmektedir.
- Küreselleşme ve neo-liberalizm medeniyetler çatışması tezleri arkasında, çıkar savaşımının meşrulaştırılmasına sebep olmaktadır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma küreselleşme ve onun en önemli uygulayıcısı neo-liberalizmi inceleme alanı olarak seçtiği için, dönemin diğer olgularına daha yüzeysel ölçekte değinilmeye çalışılmıştır. Asıl amaç olarak küreselleşmenin kavramlarının incelenmesi, tarihsel sürecinin değerlendirilmesi ve neo-liberal doktrinin küreselleşme ile birlikte geçirdiği teorik ve pratik yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde neo-liberalizme kaynaklık etmesi açısından klasik liberal doktrinin kavramsal çerçevesi, tarihsel süreci, anlatıları, kuramları anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde küreselleşme ile birlikte yaşanan dönüşümün tarihsel arka planı ve bu dönemdeki egemen söylemler ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise bütün bunlardan yola çıkarak, neo-liberalizmin etimolojik tahlili, tarihsel gelişimi, ekonomik kuram ve düşünürleri, ve sosyal, kültürel, siyasal kuramları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın kapsamını küreselleşme ve neo-liberal politikaların yansımaları oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bir bilim dalının gerçek anlamda bilimsel bir kimlik kazanması için belirli metodlara ve tekniklere sahip olması gerekir. Bu doğrultu da pratik ve teorik olmak üzere gerçekleştirilen araştırmalar araştırmanın sağlam temeller üzerinde yürümesi için önemlidir.

Çalışmamız teorik nitelikte olup, bu niteliklerin kaynaklarca desteklenmesiyle oluşmuştur. Bu bağlamda teoriye uygun bir alan olan küreselleşme ve neo-liberalizm çalışma sahası, konusu olarak seçilmiştir.

TEZ METNİ

BİRİNCİ BÖLÜM
BİR İDEOLOJİ OLARAK LİBERALİZM

GİRİŞ

19. ve 20. Yüzyıllar insanlık tarihi açısından büyük dönüşümlere sahne olmuştur. I. ve II. Dünya Savaşı, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, bilimdeki müthiş gelişmeler, ideolojik soğuk savaşlar ve daha sayabileceğimiz bir çok tarihsel gerçeklik bu yüzyıllara ait gelişimlerdir. Özellikle de 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen Fransız İhtilali yaşadığımız çağı da etkileyen tarihsel olaylara kaynaklık etmektedir.

Fransız İhtilali sonrasında ortaya konulan kavramlar, bugün hala kabul edilen ve üzerinde tartışılan olgular arasındadır. İnsan hakları, eşitlik, özgürlük, demokrasi gibi kavramlar elbette insanlık tarihi kadar eskiye götürülebilirse de asıl olarak, modern devlet ve siyaset olgusu içerisinde bu tarihsel gerçekliğin ortaya koyduğu olgulardandır. Bu kavramlara yaklaşımlar ve kavramların ışığında dünyaya bakış paradigmasına bağlı olarak gelişen metodik yaklaşımlar ideolojik kutuplaşmaları daha da belirginleştirmiştir. Liberalizm, sosyalizm, muhafazakarlık gibi ideolojik yaklaşımların hepsi Fransız İhtilali sonrası, önce devrime sonra da birbirlerine tepki olarak doğan ve gelişen olgulardır. Her üçü de toplumsal alan üzerinde belirlenmişlik kurmak ve kendi paradigmalarını gerçekleştirmek adına bir toplumsal yapı oluşturma noktasında iddialarıyla ideolojileşmişlerdir. Liberalizmin evrensel piyasa düzeni anlayışı, sosyalizmin sınıfsız toplum kuramı onları hem ütöpikleştirmiş, hem de ideolojik bir sistemler bütününe dönüştürmüştür. Ancak özellikle bu iki ideolojinin savaşımı insanlığı, derinden etkileyen sorunların mirasıyla baş başa bırakmıştır.

Tarihsel süreçlerin en belirgin özelliği insan belirlenmişliğinin bir ürünü olduğundan dolayı, kırılma ve kopuşlara sahne olmasıdır. İnsanın etken bir yapıya sahip olması, özne konumunda bulunması, onun tarihsel süreçte yaşanan olaylara müdahil olmasını zorunlu kılar. Her eylem ise değişimin ve dönüşümün ön koşullarını hazırlamaktadır. Fransız İhtilali gibi büyük tarihsel kırılmalar insanın bu eylemselliğinin bir sonucudur. Tarihsel kırılma eskinin kurum ve kuramlarının nedenselliğini ve sonuçlarını da beraberinde getirir. Yani oluşturulan yeni düzen salt olarak eskiden apayrı, bambaşka bir şey değildir. Tarihsel süreç bir devamlılıktır. Kırılmalar fay hattı gibi birbirinden ayrılırken bazı parçalar aşağıda bazıları ise yukarıda kalır. Eski yapının

parçalarının ayrışması sonucunda, ortaya çıkan yeni yapı hem eskinin özelliklerini barındırır hem de yeni paradigmlar geliştirir. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti, yerine kurulduğu Osmanlı'dan bambaşka bir görünüm sergilese de, kurumları ile bürokrasi geleneği ile tarihsel kökleri ile ondan aldığı birikimi devam ettirmektedir. Ancak paradigmda dönüşümler yaşanır. Ortaya konulan yeni yapı farklı paradigmlar içerse de sonranın anlaşılması öncenin nedenselliğinde gizlidir.

Tarihsel süreçlerde kırılmayla oluşan paradigmların belli başlı en önemlileri, tarım devrimi, sanayi devrimi ve son olarak da mikro-elektronik devrimdir. Bu üç evre yukarıda bahsettiğimiz ilişkiye bağlı olarak, nedenselliklerini ve sonuçsallıklarını içlerinde barındırır. Tarım devrimi ile insanlık yerleşik bir hayata geçişin ilk adımını atarak, medeniyetlerinin oluşmasının gerekçelerini oluşturmuşlardır. Bu devrimsel kırılma ile insanlık kültürel ve teknolojik üretime de geçmiştir. Sanayi devrimi ile insanlık makineleşme sürecine girmiştir. Modern dünyanın temelleri bu evrede Batı dünyası paradigmasıyla atılmıştır. Dinsel, manevi dünya sekülerleşmeyle birlikte yerini pozitif, bilimsel dünyanın yerine bırakmıştır. İkinci evre birincinin eleştirileri ve yeniden yapılanma üzerine kurmuştur. Bu dönem üçüncü evrenin algılanması, anlaşılması ve bunun sonucunda açıklanması için önem arz etmektedir. Çünkü birinci evreden ikinci evreye geçiş ile ikinci evreden üçüncü evreye geçiş, kırılma arasında ciddi farklılıklar vardır. Birinci evreden ikinci evreye geçişte zihniyet yapısı, teknik gelişme ve değişim, büyük bir farklılaşma sergilemektedir. Ancak ikinci evreden üçüncü evreye geçiş böylesine bir kırılma sergilemekten ziyade daha çok teknik değişimlerin yol açtığı paradigmatik bir değişimdir. Yani ikinci evreden üçüncü evreye geçiş zihniyet yapında olağanüstü diyebileceğimiz kırılmayı, birinci evreden ikinci evreye geçiş kadar sergileyememektedir. İkinci evrenin ortaya koyduğu olgulara dönemin koşulları ve değişimleri çerçevesinde meydana gelen zorunluluklardan ötürü paradigmatik bir farklılıklaştırmalar söz konusudur.

Üçüncü evrede, mikro-elektronik çağ dediğimiz evrede kırılmanın bir öncekine göre yoğun olmamasının en büyük delili, bu çağın bir ön ekler çağı olması olarak gösterebiliriz. Ön eklerden kastımız nedir? Bu çağ "neo", "post" gibi ön eklerin hakim olduğu bir evredir. Modern sonrası-post-modern, neo-liberal, neo-hobbes, neo-marksist,

neo-merkantalist gibi bir çok olguyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunların yanı sıra kavramlar bolluğunun ve buna bağlı olarak kavramlar kargaşasının yaşandığı bir evredir. Bu dönem bilgi toplumu, enformasyon toplumu, kapitalist ötesi toplum, post-modern toplum, neo-liberal toplum ve hepsinin bir üst anlatısı olan küreselleşme gibi kavramlarla algılanmaya veya algılatılmaya çalışılan evredir.

Üçüncü evrede bu kadar kavramın kullanılmasına kaynaklık eden değişim ise teknolojik alanda meydana gelen değişim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan dönüşümlerdir. Bilgisayarların gelişen yapısı ve ilk olarak askeri amaçlar için üretilen network sisteminin özel alanda kullanılıp geliştirilmesi ve dünyanın her yeriyle aynı anda iletişim kurma sistemi bu yapının değişiminde merkezi bir rol oynar. Artık dünya küresel bir mekan haline dönüşmüş ve buna bağlı olarak internetin yaygın kullanılması ile birlikte ağlar büyüdükçe dünya küçülmekte, küre bir köye dönüşmektedir. Bu çağdaki temel paradigma fiziki mekansal farklılaşmadan ziyade, sanal olarak mekanın farklılaşmasıdır.

Bu evrenin diğer evreye göre daha belirgin çizgilerle kırılmadığını belirtmemizin altında ise şu gerekçeler yatmaktadır. İlk olarak sanayi döneminin kavramları, sanayi sonrası evrenin de yola çıktığı kavramları oluşturmaktadır. Bilimsel yönetim, liberalizm, emek, işgücü, devlet, özgürlük, demokrasi vs kavramlar asıl olarak ikinci evrenin kullanım sahasını oluşturmaktadır. Küreselleşme ile birlikte bu kavramlar dönemin gereklilikleri doğrultusunda yeniden sorgulanmış ve yeni anlamlar katılmaya çalışılarak yapının içerisine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bugün teorisyenlerin ortak bir davranımı, küresel çağda ele alınan kavramların değerlendirilmesini, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi gibi dönemlerden ele alarak değerlendirmeleridir. Bunun sebebi bahsettiğimiz kırılmanın şekli ile alakalı olmasındandır.

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan liberalizm ve üçüncü evrede karşımıza çıkarılan neo-liberalizm de bu sahada ele alınıp değerlendirilmek durumundadır. Çünkü neo-liberalizmin bütün yaklaşımının unsurları 19. yüzyıl klasik liberal düşünürlerin ortaya koydukları unsurlardır. Özgürlük, sınırlı devlet, bireycilik gibi liberalizmin temel anlatıları, neo-liberal düşünceye kaynaklık etmektedir. Ancak bu unsurlar neo-liberal

doktrin içerisinde daha da aşırılaştırılmıştır. Bunun sebebi ise küreselleşmenin kapitalist kar hadlerini daha artan bir oranda gerçekleştirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde neo-liberalizm de küreselleşmenin kendisini tam olarak küreye yayarak gerçekleştirmesine hizmet etmektedir. Neo-liberalizm ise kendisini, 1970'lerde yaşanan Keynesyen ekonominin girdiği krizi fırsat bilerek tarih sahnesine atmıştır. Ancak ön eki olan neo (yeni) bir yeniliği temsil etmemektedir. Klasik liberalizmin unsurlarını tekrar dirilterek, Keynesyenli yıllardan intikam alırcasına aşırılaştırarak kendisini hakim, egemen bir ideoloji olarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İşte küreselleşme ve neo-liberal ideolojinin mantığı da bu evrelerin tarihsel süreçlerinin incelenmesinde yatmaktadır. Bu doğrultuda liberalizmin incelenmesiyle yola çıkmak doğru bir adım olacaktır kanaatindeyim.

1.1. LİBERALİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Liberalizm, Aydınlanma dönemi ile birlikte dünya literatürüne girmiş ve özellikle Fransız İhtilali ile birlikte kendisini ortaya koymuş siyasi, ekonomik ve sosyal bir doktrindir. Ancak bu tanımlama bu kadar net bir biçimde kendisini hemen ortaya koyamamıştır. Liberalizmin siyasi bir doktrin mi; yoksa ekonomik bir doktrin mi olduğu uzun yıllar tartışıla gelmiştir.

Liberalizm kıta Avrupa'sında farklı, Birleşik Devletlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Onun için liberal öğretilerin pek çok çeşidi ve melez biçimi olduğunun belirtilmesi gerekir.¹ Bu sebeple basit bir tanımla yapma zorluğu yaşanmaktadır. Liberalizm, Avrupa kaynaklı, İspanyolca'dan İngilizce'ye geçmiş bir kelime olmakla beraber, aslı Latince'dir. Etimolojik bakımdan "liberalizm" ve "liberty" (özgürlük) kavramları arasında bir bağlantı söz konusudur.²

Diğer bir yaklaşıma göre ise; kelimenin kökenleri eski Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Liberalizm kavramı Fransızca kökenli "Libre" kelimesinden gelmektedir. Libre kelimesi boş, serbestlik anlamında kullanılmaktadır.³ Fransızca'da kullanılan serbestlik ve İngilizce'de kullanılan özgürlük anlamları aslında kavramın anlamının oluşmasında iki temel yaklaşımdır. Bu temel yaklaşımdan, anlatısından yola çıkarak şöyle bir tanım da geliştirilebilir. "Liberalizm, dinde, siyasette, ve ekonomide hürriyet prensiplerinin ve metotlarının yararlılığını savunmuş bir akımdır."⁴ Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere liberalizm salt ekonomik veya salt siyasi bir doktrin değildir. Liberalizm hürriyet, özgürlük anlatısını hem siyasi hem de ekonomik ve sosyal bütün alanların temeline oturtularak bir kullanım alanı yaratmaktadır. Günümüzde de hem siyasi hem de ekonomik bir doktrin olarak tanımlanmaktadır.

Liberalizmde birey temel bir öznedir. Ve bireyin siyasi ve ekonomik haklarını güvence altına alma anlayışına dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Ekonomide devletin

¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhan-Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997, s.456.

² Atilla Yayla, *Liberalizm*, Üçüncü Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.14.

³ Coşkun Can Aktan, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, T Yayınları, İstanbul, 1994, s.13.

⁴ *Genel Ekonomi Ansiklopedisi 2*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.572.

piyasaya olan müdahalesini en aza indirgemesi savunulur. Ancak liberalizm bu ilkelerini ortaya koymasında tarihsel anlamda mücadeleye girdiği, kendisi gibi aynı dönemlerde meydana gelen Fransız Devriminin sonrasında oluşan yeni toplumsal olgulara çözüm üretebilmek sonucunda ortaya çıkmış iki ideolojik hareketten yararlanmış ve geliştirmiştir. Bunlar muhafazakarlık ve sosyalizmdir.⁵ Çünkü liberalizm muhafazakarlığa ve onun doktrinlerine tepki olarak doğmuştur. Tıpkı sosyalizmin kendisine bir tepki olarak doğup geliştiği gibi. Bu anlamda liberalizmin kavramsal çerçevesini ortaya koyduktan sonra, muhafazakarlık ve sosyalizm ile nasıl ilişkilerde bulunduğunu ortaya koymak daha aydınlatıcı olacak ve kendisini daha anlaşılır kılacaktır.

1.2. LIBERALİZM İLE ETKİLEŞİMLERİ AÇISINDAN MUHAFAZAKARLIK VE SOSYALİZM

Siyasal, ekonomik, kültürel, askeri tarih açısından en önemli çağ diyebiliriz ki, uzun 20. yüzyıldır. Özellikle siyasal tarih ve siyasal teorilerin kendisini ortaya koyması ve bunların gerek askeri gerekse ekonomik hayatın diğer alanlarına yansımaları ile yirminci yüzyıl insanlık tarihi açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. İki büyük dünya savaşı, bilimde olan ilerlemeler ve daha sayabileceğimiz bir çok yeni gelişmeyle birlikte, bizi şu an daha çok ilgilendiren küresel değişimler ve bilgi ve enformasyon alanındaki hızlı değişimlerdir. Dünyada yeni paylaşımlar, yeni hedefler yeni ekonomik siyasal anlayışlar ve yeni siyasal teoriler. Özellikle de Tarihin Sonunun geldiği iddiaları ise liberalizmi ve son yirmi yılı kapsayan neo-liberal teorileri daha da önemli kılmıştır. İşte bütün bunlar yirminci yüzyıl içerisindeki belli başlı temel nitelikteki gelişmelerdir.

Neo-liberal politikalara değinmeden önce mutlak surette on dokuzuncu yüzyıldan itibaren kendisini ortaya koyan ve yirminci yüzyılda da egemen bir söylem olarak karşımızda duran liberal teoriyi ve bu teorinin nasıl ve niçin bir hegemonya biçimini aldığını ve sosyalizm ve muhafazakarlık gibi diğer yaklaşımlarla nasıl rekabet halinde olduğunu tarihsel bir süreç içerisinde ortaya koymamız gerekmektedir. Çünkü Tarihin Sonu ve son insan ile ortaya konulmak istenen en önemli yaklaşım, liberalizmin karşısında duran diğer bütün ekonomik ve siyasal yaklaşımların, teorilerin iflas ettiği

⁵ Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.75.

ve liberalizmin artık tek başına mutlak bir güç olarak dünyaya hakim olduğunun ilanıydı. Bu anlamda da liberalizmi anlamak ve onu iyi bir şekilde yorumlamak ve açıklamak büyük bir önem arz etmektedir. Bu anlamda liberal dönemdeki yaklaşımlarla birlikte konuyu ele almak önemli bir başlangıç olacaktır.

Liberalizm için belki de en önemli mücadele alanı kendisiyle birlikte aynı dönemlerde tartışılan, kendisini kabul ettirmeye çalışan diğer iki önemli düşünce hareketi olan sosyalizm ve muhafazakarlıktır. Bu üç düşünce akımı ilk dönemlerde bazen içi içe geçmiş, daha sonraki dönemlerde ise karşı karşıya durmuşlardır. Bugünkü siyasal, ekonomik ve toplumsal yapının oluşumunda bu üç fikir hareketinin katkısı tartışılmazdır. Bu ideolojik fikir hareketlerinin temel çıkış noktaları, bilindiği üzere Fransız İhtilali sonrasına dayanmaktadır.

Bu fikirlerin temelinde şu amaçlanmıştır. Birincisi; “bu ideolojilerin her birinin Fransız Devrimi ertesinde, yeni ortaya çıkmış bir durumun üstesinden gelebilmek için belli siyasi stratejilerin gerekli olduğu düşüncesini doğuran yeni ortak bakış açılarının gelişmesi olgusuna bir cevap olduğudur.”⁶ Burada temel problem tarihsel bir gerçekliğin sonucunda ortaya çıkan yeni bir toplumsal gerçekliğe hangi düşünsel, ideolojik pencereden bakılacağı ve yeni yapının nasıl şekilleneceğidir. Yani kendileri hem bir sonuç hem de ortaya çıkan durumda birer cevap halini almışlardır. Bu üç ideoloji ile ilgili diğer bir durum ise, bu üç ideolojiden hiç birinin, hiçbir zaman kesin bir versiyon halinde kabuk bağlamadığıdır. Tam aksine, her biri, ne kadar ideolog varsa o kadar çeşitli biçimler alıyor gibi görünmekteydi.⁷ Tabi ki buradaki kavramların iç içe girmesinin sebebi, benzer toplumsal gerçekliğin bir ürünü olduğu kadar, kavramlara yüklediğimiz anlamlardan da kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz Wallerstein’in burada belirtmek istediği, bu ideolojik fikirler farklı yaşam biçimleri sunmaktadır. Ancak her dönem bazı alanlarda birbirleri ile ittifaka girerek diğer bir fikre karşı üstünlük kurma çabasına girmişlerdir. Bazen de kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Ve pratiklere bakıldığı takdir de anlaşmazlıklar daha iyi bir biçimde görülecektir. Örneğin; sosyalizmin güçlü dönemlerinde liberalizm kavramı hızlı bir

⁶ A.g.c. s.75.

⁷ A.g.c. s.75.

transformasyon geçirmiştir ve kısa bir süre sonra Amerika'da sosyalist fikirleri benimseyenlere "liberal" denilmeye başlanmıştır.⁸

Yine ikinci dünya savaşında kendisini ortaya koymaya çalışan nasyonal sosyalizm liberal-sosyalist birliktelikle tarih sayfası dışına itilmiştir. Bu da bir birine taban tabana zıt gibi görünen bu ideolojik fikirlerin ortak çıkarlar karşısında birlikte hareket ettiklerini göstermektedirler. Ancak buradan şu anlaşılmalıdır. Bu fikirler sistemi bir ve aynı şeyler değildir. Tarihsel bir süreç içerisinde git gide ayrışacaktır. Nitekim 1830'lardan sonra özellikle 1848 işçi hareketlerinden sonra bu ayrımlar daha da belirginleşmiştir. 1830 sanayi devrimi sonrası liberalizm ana hatlarını daha net bir biçimde belirlerken, 1848 işçi hareketleri ise sosyalist düşünce sisteminin ilkelerini daha net bir biçimde ortaya koymuştur. Ve bu tarihten sonra özellikle liberal-muhafazakar yakınlaşmasını da beraberinde getirmektedir.

Liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlık modern dünyayı inşa eden siyasi akımlardır. Muhafazakarlık, sosyalizm ve liberalizmi beraber ele almadan incelemek modern dünyayı algılamak ve anlamak noktasında nerdeyse imkansızdır, denilebilir.⁹ Bu üç ideolojik fikir hareketinin daha iyi bir biçimde anlaşılabilmesi için, bu yaklaşımları kendi içerisinde biraz daha ayrıntıları ile vermeye çalışalım.

1.2.1 Muhafazakarlık

Muhafazakarlık kavramının etimolojik tahlilini yapmak bazı zorluklar çıkartacaktır. Çünkü kavramın kullanıldığı kıtaya veya ülkeye göre anlamında bir takım farklılaşmalar görülmektedir. Nasıl ki liberalizm Kıta Avrupa'sında farklı Birleşik Devletlerde farklı anlamlarla karşımıza çıkıyorsa, muhafazakarlık konusunda da bu sorunu yaşamaktayız. "Muhafaza edilmek istenen şey farklı olabilir; muhafaza kavramının içeriği kültürden kültüre, toplumdan topluma, zamandan zamana sürekli değişebilmektedir."¹⁰ Buna muhafazadan hangi alanlarda ve nasıl kar edileceği problemi

⁸ Yayla, a.g.e., s.2-3.

⁹ Salim Uslu, Liberalizm, "Dolayısıyla Demokrasi", Yeni Türkiye, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.135.

¹⁰ Muhafazakarlık, <http://www.iktibas.info/dergi/2003/nisan/kavram.htm>, 28.01.2004

de denilebilir. Ancak ana hatları ile muhafazakarlığı şu şekilde değerlendirmemiz mümkündür.

“ Muhafazakarlık, Aydınlanmaya, onun akıl anlayışına, bu aklın ürünü olan siyasi projelere ve bu siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan, rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu bu tür devrimci dönüşüm proje(ci)lerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasi felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içinde onlardan üretilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir.”¹¹

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, muhafazakarlığın sadece sözcük anlamından hareket edilmemesi zorunluluğudur. Sözcük anlamına bakıldığında muhafazakarlık örf, adet, geleneklere ve inanca bağlılık anlamı meydana getirir ki, bu anlayıştan yola çıkıldığı taktirde salt statik, durağan değişime tamamıyla kapalı bir anlam ifade etmektedir. Geleneklerden hareket ederek, mevcut düzenin devamını hiç değişmeden ortaya koyması anlayışı bir takım yanlış anlamalara neden olabilir. Çünkü yukarıdaki tanımlamada dikkat edilecek önemli bir olgu, muhafazakarlık önemli bir siyasi felsefe ve siyasi bir doktrin içermektedir. Buradaki toplumun dönüştürülmesine muhalif olmak, muhafazakarlığın değişmemekten yana değil, geleneklere değer vererek yavaş ve tedrici bir değişiklikten yana durduğunu göstermektedir. Bu anlayış göz ardı edilmediği taktirde, muhafazakarlığı tutucu, bağınaz gibi değer yargılarının ötesinde, bir fikir hareketi olarak ele alıp değerlendirilebilir ve tarihsel gerçeklik içerisindeki öneminin daha net bir biçimde ortaya konulması söz konusu olabilir.

Burada muhafazakarlığın ortaya koyduğu değişimin alanının, sınırlarının ve değişime karşı vermiş olduğu tepkilerin de ortaya konulması gerekmektedir. Ancak yapılan bu çalışmada gerek muhafazakarlık gerekse sosyalizmin ana hatları ile yaklaşımları ele alınacak olup, liberalizm ile birlikte çıktığı yolculuktaki mücadeleleri sonucunda dünya düşün hayatına getirdikleri olacaktır.

¹¹ Bekir B. Özipek, *Muhafazakarlık Akıl Toplum Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s.6.

Kavramsal tanımlaması yapıldıktan sonra, bilineceği üzere muhafazakarlık 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir siyasi doktrindir. Liberalizm ve Sosyalizmden de önce ortaya konulan, üçlü arasındaki ilk ideolojik harekettir. Muhafazakarlığın teorik temellerini Edmund Burke'ye kadar götürmemiz mümkündür. Burke, *Fransız Devrimi Hakkında Mütalaalar* adlı kitabında, geleneğin ve mevcut kurumların önemi ve evrimsel değişimi savunarak, soyut düşünceye bireyciliğe ve yapay olarak düzenlenmiş siyasal sistemlere karşı çıkmıştır. Ona göre İnsan rasyonel olduğu kadar irrasyonel arzular da sahiptir. Bunların denetlenmesi ise ancak gelenekler, kilise ve monarşi gibi ahlaki kurumlarla evrilerek sağlanabilir.¹² “E. Burke Fransız Devrimine ve getirdiği anlayışa karşı çıkmakta ve İngiliz özgürlükleri ile faydacılığın getirdiği somut özgürlük anlayışını desteklemektedir.”¹³ Bunun temelinde şu anlayış yatmaktadır. Fransızlar aydınlanmanın ürünü olan akli dayanak alarak, toplumu bir bütün olarak, devlet gücünü de kullanarak değiştirmeye kalkmışlardı. İngiliz ve Amerikan Devrimleri ise geleneklere saygı mantığında bir özgürleşme hareketi olarak kendisini ortaya koyduğu için muhafazakarlar birincisini değil, ikincisini desteklemişlerdir. Bu anlamda da ortaya çıkış temel sorunsalı, Fransız ihtilali sonrasında meydana gelen yeni toplumsal yapı karşısında, kendi penceresinden gelişen olaylara çözüm üretebilmektir.

Fransız Devrimi bir çağın kapanıp, diğer bir çağın başlamasına neden olmuş büyük bir tarihsel gerçekliktir. Bu tarihten sonra meydana gelen bir çok tarihsel olayın nedenleri ve ortaya yeni çıkan kavramların anlamları ve kaynağı, yine bu tarihsel olay da aranır. “1789, öncenin ve sonranın anahtarıdır. İkisini o ayırır, o tanımlar, yani açıklar.”¹⁴ Eski bir düzenden yeni bir düzene geçiş de, kuşkusuz en çok muhafazakar ideolojinin tepkisini çekecektir. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere, devrimsel bir anlayışla, kırılma ve kopma süreçleri muhafazakarlığın kabulleneceği bir yaklaşım değildir. Fransız Devriminde yavaş ve tedrici bir değişim değil, tam aksine tarihsel bir kırılma ve köklü bir toplumsal değişim ve dönüşüm vardır. Hem dini gerekçelerle hem de değişime ilişkin diğer genel çekinceleri nedeniyle, muhafazakarlığın devrime, devrimci kopuşlara kategorik bir karşıtlığı söz konusudur.¹⁵

¹² Ahmet Helvacı, “Türk Siyasetinde Özensiz Kullanılan Bir Kavram: Muhafazakarlık”, *Düşünen Siyaset*, Sayı: 9, Ekim 1999, s.23.

¹³ Aytekin Yılmaz, *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara 1996, s.188.

¹⁴ François Furet, *Fransız Devrimini Yorumlamak*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1989, s.35.

¹⁵ Özipek, a.g.e., s.99.

Muhafazakarlığın devrimci nitelikte karşı çıktığı üç temel tarihsel gerçeklik vardır. Birincisi bir çok yeni akıma öncülük eden Fransız Devrimi, ikincisi yine tam bir kırılma sayılacak sanayi devrimi ve son olarak da belki de hepsinin temelindeki aydınlanma hareketinin getirdiği geleneğin yerine koyduğu akıl.¹⁶ Yukarıdaki üç dönem de başlı başına bir devrimsel değişim taşımaktadır. Gelenekselliği korumak üzerine temel bir anlayış benimseyen muhafazakarlığa ters düşmektedir. Yalnızca muhafazakarlık adına unutulmaması gereken özellik, onun bir siyasi doktrin olduğudur.

Ortaya çıkan yeni gelişmeler ne kadar muhafazakarlığa ters olsa da, devlet gücü yeniden egemen olma açısından siyasi programların vazgeçemeyeceği bir unsurdur. İktidar olmak amaçlarının gerçekleştirilmesi için önemli bir araçtır. Bu doğrultuda da muhafazakarlar 1815 yılında iktidara gelmişlerdir. Görüleceği üzere muhafazakarlık, üç olgu karşısında tepki olarak filizlenip şekillenmiş ve yine bu üç olgu karşısında gelişme ortamı bulmuştur.

Fransız Devrimi ve onun getirdiği en önemli unsurlardan biri Mutlak monarkın egemenliğine karşı halk egemenliğini getirmesiydi. Bu sosyal olgu günümüze kadar devam eden bir egemenlik anlayışı olması açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Üç ideoloji açısından da büyük bir öneme sahiptir. Başlangıç olarak fikir hareketleri halk kavramının incelenmesinden yola çıkılarak şekillenmiştir. Çünkü buradan ideolojik hareketlerinin temel öznelerine ulaşılmıştır. Halk merkezi düşüncesinde muhafazakarlık kendisine özne olarak geleneksel toplumu seçerken, liberaller bireyi, sosyalistler ise toplumun tüm üyelerini seçmişlerdir. Determinist bir ilişki olarak da nesne devlet olarak kendisini göstermiştir.¹⁷ Liberalizm ve muhafazakarlık işte bu özne ve nesne yaklaşımlarına getirdikleri bakış açılarıyla kendi ideolojik düşüncelerini de ortaya koymakta idiler. Örneğin, liberallere göre birey, halkı oluşturan en anlamlı yapı taşıdır. Halk onun çevresinde şekillenen bir olgudur. Ancak muhafazakarlar toplumun bireye indirgenemeyeceğini savunur ve insanın sınırlı bir varlık olduğundan hareket ederler. Çünkü insanın doğası gereği taşıdığı eksiklikler onu zayıf kılar ve bunun üzerine bir toplumsal teori inşa etmek mümkün değildir.¹⁸ Toplum muhafazakar anlayışta organik

¹⁶ Yılmaz, a.g.e., s.189-190.

¹⁷ Wallerstein, a.g.e. s.84.

¹⁸ Özipek, a.g.e., s.70.

bir birliktir. Her organizmanın bir yapısı olduğu gibi, toplumun da bir yapısı vardır.¹⁹ Toplumsal teori böylesine bir organik yapı üzerine inşa edilebilir fikri muhafazakarlığın temel politikalarından biridir.

Muhafazakarlık ve liberalizm arasındaki diğer önemli bir fark statüko anlayışı farklılığıdır. Muhafazakarlar statükonun korunmasından yana iken, liberaller oluşturulacak bir toplumsal düzen için kural ve kurumların değiştirilmesini meşru bulurlar. Bu anlamda muhafazakarlar için devlet merkezi bir otorite ve güç unsuru olarak toplumsal düzenin korunması ve devamında en önemli unsurdur. Ancak liberallere göre, devletin görev ve yetkileri mümkün olduğu ölçüde sınırlandırılmalıdır.²⁰ Başlangıç itibari ile, muhafazakar ideoloji devlet aygıtına karşı durmuş olmasına rağmen, yukarıda belirttiğimiz halk egemenliği ve birey sorunsalını ortadan kaldırmak için devlete sıkı biçimde sarılmışlardır. Eskiye dönmek veya var olanı korumak için devlet erkine ihtiyaç vardır. Ayrıca bu sadece muhafazakarlar için değil, diğer iki ideoloji (liberalizm ve sosyalizm) içinde gerekli bir güçtür. Örneğin, liberaller için devlet ise bireyi toplumsal geleneklerden gelecek özgürlük adına bütün engellemelerden korumayı sağlamak gibi bir işlevle görevlendirilmiştir. Amaç için araçsallaştırma söz konusudur.

Din ve ahlak, muhafazakarlar için olmazsa olmazların başında gelmektedir. Liberaller için ise bir özgürlük probleminden ibarettir. Muhafazakarların anlayışında laik bir devlet yapısı hakimdir. Çünkü din ve ahlak devlet tarafından korunmalı derlerken, devlet ve dinin de birbirinden ayrışması gerekliliğini vurgulamaktadırlar.²¹ Muhafazakarlar bireysel özgürlükler konusunda liberallere paralel gitmektedirler. Fakat politik özgürlükler konusunda tutucudurlar. Liberaller sivil toplum savunuculuğunu yeğlerken, muhafazakarlar politik diktatörlük yandaşı olarak yer alırlar.²²

Mülkiyet konusunda ise sosyalistler karşı tarafta dururken, bu tarafta bir liberal-muhafazakar fikir yakınlaşması görülür. Muhafazakarlar da liberaller gibi bazı amaçsal

¹⁹ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, 8. Baskı, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1995, s.7-8

²⁰ Aktan, *a.g.e.*, s.62-63.

²¹ *A.g.e.*, s.63-64.

²² Ercan Ergen, "İktisatta Liberalizm Üzerine Notlar", *Yeni Türkiye*, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.373.

bazı farklılıklar gösterse de, mülkiyetin korunmasından yana durmaktalar. Bu da muhafazakarlık ve liberalizm arasındaki yakınlaşmaya önemli bir örnektir. Muhafazakar ve liberal yakınlaşmalar bununla da sınırlı değildir. Bunların en başında da ekonomik alanda olan uyum ve benzerlikler göze çarpmaktadır. Ekonomik anlamda benzer politikalarla hareket edilmesi, muhafazakarlık ve liberalizmi taban tabana zıt iki ideoloji olmasına rağmen, bir çok alanda içi içe geçmiş tek bir ideoloji gibi gösterir. Liberal-muhafazakar ve ya muhafazakar liberalizm gibi.

Muhafazakarlık, liberalizm gibi piyasa ekonomisini savunur. Hür teşebbüs, özel mülkiyet, rekabet vs. gibi temel kurum ve yaklaşımlar muhafazakarlar tarafından da savunulmaktadır.²³ Liberaller serbest piyasa ekonomisini savunurken, muhafazakarlar sosyal piyasa ekonomisini savunmaktadırlar. Klasik liberalizm ile adeta bir slogan olan (laissez-faire) bırakınız yapsınlar anlayışını da muhafazakarlar benimsemekte ve devletin ekonomiye müdahalesinin en az düzeyde olması kanaatinde birleşmektedirler. Özellikle bu görüşler 2. Dünya Savaşı sonrası artan komünizm rüzgarına karşı daha da belirginleşmiştir. Zaten neo-muhafazakar anlayış da dünya literatüründe bu tarihten sonra ivme kazanmıştır. Neo-muhafazakarlık, içerisinde kültürel temel tasavvurların, sosyal-felsefi imgelerin, sosyal-bilimsel teori metinlerinin ve ampirik tariflerin yoğunlaşarak siyasi savlar haline geldiği bir paradigmadır.²⁴ Çağdaş muhafazakarlığın temsilcileri arasında Norman Podhoretz, Irwing Kristol, Robert Nisbet ve Daniel Bell'i saymak gereklidir.²⁵

Temelde iki farklı ideolojinin bir birine bu kadar yakın alanlar oluşturması ve bazen tek bir ideoloji görünümü almasına sebep olmaktadır. Oysa bilinmektedir ki liberalizm muhafazakarlığa bir tepki olarak doğmuş ve gelişmiştir. Başlangıçta kendi tasarımı net olarak oturmamış olan muhafazakarlık da, kendisini rakip ideolojilerden sonra şekillendirmiştir. "Asıl biçimiyle muhafazakar bilinç -gösterildiği üzere- tasarılar seviyesinde hareket etmez. Ona bu mücadeleyi adeta zorla kabul ettiren liberal karşıttır."²⁶ Gerek muhafazakarlık-liberalizm gerekse neo-muhafazakarlık ve neo-

²³ Aktan, a.g.e., s.63.

²⁴ Helmut Dubiel, *Yeni Muhafazakarlık Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.13.

²⁵ Aktan, a.g.e., s.65.

²⁶ Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, (Çev. Mehmet Okyayuz), Birinci Basım, Epos Yayınları, Ankara, 1995, s.253.

liberalizm farklı doktrinlere sahip olmalarına rağmen bu farklılığın sınırları net olarak çizilememektedir. Muhafazakarlar egemen bir ideoloji haline dönüşmüş olan liberalizmin ekonomik doktrinlerini üstüne giyerek, onu içten ele geçirerek tarih sayfasında yerini yeni-liberalizm ile almaya devam etmektedir. Küreselleşme ile birlikte, ve liberalizm muhafazakarlığın çok sıkı bir biçimde lehimlendiğini, muhafazakar söylem unsurlarının araçsal ve tabii bir bileşen olarak yeni-liberalizme eklemlendiği²⁷ bir dönemi yaşamaktayız.

1.2.2. Sosyalizm

Üç ideolojinin en sonucusu, liberalizme tepki olarak doğan sosyalizmdir. Sosyalizm de daha önce belirttiğimiz gibi Fransız Devrimi sonrasında ilk tohumlarını atmış ve özellikle 1848 hareketlerinden sonra temel ilkelerini oturtmaya başlamıştır. Bu tarihten önceki düşünceler farklı bir ideoloji ayırımına tam olarak yol açmamaktaydı.

Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa'da yeni bir sınıf doğmuştur. İşte bu yeni sınıf sosyalizmin öğretileri doğrultularında şekillenmektedir. Kapitalizm ve onun öğretisi olan liberalizm burjuva sınıfının hakları doğrultusunda hareket etmekte ve işçi sınıfını sömürmektedir. İşçi sınıfına karşı burjuvazinin haklarını korumaktadır.²⁸ Sosyalizmin liberalizme bir tepki olarak doğup gelişmesinde de bu mantık yatmaktadır.

İlk dönemde görülen sosyalist düşünürler, sosyalizm tarihinde ütopyacı sayılırlar. İngiliz Robert Owen, Saint Simon, Proudhon, Bakunin ütopyacı sosyalistlerden bazılarıdır. Hepsinde görülen ortak yan, kapitalist düzene liberal ekonomiye, bireyciliğe karşı olmalarıdır.²⁹ Bu karşıtlığın temelinde devrimin eşitlik, özgürlük, refah sloganları ile çıkması ve sonuçta bütün bunların hayata geçirilmemesi yatmaktadır. Üstelik gelir düzeyi arasındaki uçurumlarda işçinin aleyhine artmaktadır. Ütopyacı sosyalistlerin kapitalist sistem eleştirilerinin çıkış noktasını bu çelişkiler oluşturmuştur.³⁰ Ancak bu dönem sosyalistleri çözüm ve ya cevap olmayı tam başaramamışlardır. Karl Marx, ütopyacı sosyalistlerin görüşlerinin pratik alanda

²⁷ Tanıl Bora, "Türkiye Sağının İdeolojik ve Siyasi Bunalımı", *Birikim*, Sayı 64, 1994, s.15.

²⁸ Sever Tanili, *Uygarlık Tarihi*, Üçüncü Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s.122.

²⁹ Tanili, *a.g.e.*, s.122.

³⁰ Alaattin Bilgi, *Kapital Özet ve Klavuz*, Birinci Baskı, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1992, s.26.

sosyalizmi bir başarıya taşımayacağı kanaatine varmıştı. Marx'ın ütopyacı-düşü diye adlandırdığı bu ilk sosyalistler ile bilimsel sosyalizm adını verdiği kendi sosyalizmi, doktrinci olmayan pragmatik İngiliz sosyalizmi ve demokratik sosyalizm arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Marx'a göre sosyalizm üretim, dağıtım ve değişim araçlarının kamusallaştırılmasıdır.³¹ Bu doğrultuda da ona göre artık bilimsel sosyalizmin temellerinin atılması gerekiyordu. Friedrich Engels ile beraber bilimsel sosyalizmin temellerini atmışlardır. Marx'a göre sosyalizm, iktisadi gelişmelerin somut, nesnel bir takım verileriyle açıklanmak zorundaydı. Marx ve Engels'e göre kapitalizmin gelişmesi, emek ve sermaye arasındaki çelişkiler giderek keskinleşmekteydi. Sınıf mücadelesinin inkarının, servet sahiplerine başvurmanın, sınıflar arası işbirliği çağrılarının, işçi sınıfındaki bilincinin köreltileceği sonucuna varılmıştı. Gerçekten de ütopyacı sosyalistlerin çalışmaları devrimci mücadeleyi engellemekteydi.³² Bunun içinde sosyalizmin bilimsel bir nitelik kazanması gerekmektedir. Devrimci bir nitelik ile işçi sınıfının haklarını korumak zorunluluğu hissedilmektedir.

Marx'a göre tarih bir sınıfların mücadelesi sonucunda oluşur. Tarih sınıf kavgaları halinde ilerler ve bu sınıf kavgalarında insanlar hep iktisadi menfaatlerini elde etmeye çalışırlar.³³ Tarihin her devrinde toplum hiyerarşik bir organizasyon içerisindedir ve birbirleri üzerine kademe kademe yükselirler. Eski Roma'da patriciuslar, şövalyeler, plebler, köleler, Ortaçağda senyörler, vasallar, serfler birbirleri üzerine sıralanmıştır. Her çağda bir sömürden kaynaklı bir sınıf mücadelesi, çatışma hakimdir ve Marx'a göre gelinen nokta artık, proletarya ve burjuvazi savaşıdır.³⁴

Marx'a göre Batı Avrupa'da kapitalizmden önce üretim tarzı feodalizmdi. Burada Lord, serf tarafından üretilmiş ürünün değerinin kendisine doğrudan doğruya el koyar. Burada el koyma sürecinde gizlilik yoktur. Kapitalizmde ise el koyma işlemi

³¹ Cahit Talas, *Toplumsal Politika*, Dördüncü Baskı, İmge Yayıncılık, Ankara, 1995, s.110.

³² Bilgi, a.g.e., s.26.

³³ W. W. Rostow, *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, (Çev. Erol Güngör), Birinci Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s.190.

³⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, *Komünist parti Manifestosu*, (Çev. Cenap Karakaya), Birinci Basım, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s.45.

gizlice yapılmaktadır. Burjuvazi üretim araçlarını elinde bulundurması sebebiyle işçiyi emek gücünü satmaya zorlar ve bu güç, artık değer yaratmak için kullanılır. Bu emek ve artık değer kapitalist sermayenin egemenliği altındadır.³⁵ Çünkü üretim güçleri burjuvazinin elindedir. Bu kapitalist üretim tarzı içerisinde egemen olan burjuvazi artık değeri alıkoyarak, işçi sınıfının emeğini sömürmektedir. Kapitalistler tarafından artık değere el konulması birikime de yol vermektedir ve bu birikim gerçekte bu birikim için son derece önemli bir ön koşuldur.³⁶ Birikim ise; kapitalizmin olmazsa olmazıdır. Bu ise durumu liberal kapitalizm lehine bir egemenliğe doğru götürmede son derece önemli bir atılımdır. Üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında bir zıtlık vardır.³⁷ Marx'a göre sermayeleri gittikçe artan sermayedar sınıfı (burjuvazi) ile işgücünü satarak geçinen emekçiler sınıfı (proleterya) keskin bir sınıf mücadelesine gireceklerdir.³⁸ O halde bu eşitsiz durumun ortadan kaldırılması için ne yapılması gerekmektedir: Proleter bir devrimle başkaldırmak ve burjuvazinin bu sömürü düzenine bir son vermek ve son aşamada da proletaryanın kuracağı sosyalist bir toplum modeli kurgulamak: Sınıfsız bir toplum. Marx' bu anlamda sosyalizme devrimci bir nitelik katmıştır ve onu sadece bir iktisadi sistem değil, onun ötesinde bir ideoloji olarak tarih sahnesine çıkarmıştır.

1917 Ekim devrimi bu doğrultuda gerçekleştirilen devrimci bir eylemdir. Sovyet Rusya'nın tarih sahnesine çıkışını sağlamıştır. Dünyanın şu anda da içinde bulunduğu siyasal, ekonomik, sosyal şekillenmesinde çok büyük bir oranda pay sahibidir. 1989 Berlin duvarının yıkılması ve iki Almanya'nın birleşimi ve arkasından S.S.C.B.' de ve diğer Bolşevik devletlerde reel-sosyalizmin çökmesine kadar iki kutuplu bir dünya oluşumunda başrol oynamıştır: Kapitalist dünya ve Sosyalist dünya.

İki kutuplu dünyanın oluşmasında büyük bir öneme sahip olan sosyalizm ve liberalizm, tarih sahnesine çıkışlarından beri mücadele halindedirler. 1848 devrimi bu ayrılıkları daha da belirginleştirmiştir. 1848 sonrası bu üç ideoloji içinde birer dönüm noktası olmuştur. Bu doktrinler yukarıda da belirtilmeye çalışıldığı gibi, hayatın her

³⁵ Russel Keat, John Urry, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, (Çev. Nilgün Çelebi), İkinci Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.172.

³⁶ William J.Barber, *İktisadi Düşüncenin Tarihi*, , İkinci Basım, (Çev. İhsan Durdu), Şule Yayınları, İstanbul, 1997,s.184.

³⁷ Tanili, a.g.e., s.122.

³⁸ Mehmet Eröz, *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, Üçüncü Basım, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 102.

alanına farklı paradigmalara bakmaktalar ve ele aldıkları özne ve nesnelere itibaren dünyayı anlama veya açıklama çabasında ayrı yöntem ve metotlarla hareket etmektedirler. Kökenleri açısından bir bütün olarak alabileceğimiz sosyalist-komünist düşünceyi en iyi şekilde anlamak tarihsel toplumsal açıdan başarılı olmak zorunda olduğu durumdan hareketle karşı tarafın düşünceleriyle karşılaştırılarak, mümkün olacaktır.³⁹ Bu anlamda da liberaller özne olarak özgür denilen bireyi merkeze yerleştirirken, sosyalistler göre merkezde yer alması gereken birey başlı başına değil, toplumun tüm üyeleri olmalıdır. Hatırlanacağı üzere muhafazakarlarda ise özne geleneksel denilebilecek gruplardan oluşmaktaydı. Özne olarak belirlenen bu olgular neyin karşısında kendisini ortaya koymaktadır? Öznenin kendisini tanımlayabilmesi için gereken karşı olgu nedir? Gerek liberallerin özgür bireyi gerekse sosyalistlerin toplumu oluşturan tüm üyeleri, hatta ve hatta muhafazakarların geleneksel grupları kendisine nesne olarak, kendisini tanımlamada karşı olgu olarak devleti nesne olarak görmüşlerdir. Devletin karşısında bireyin özgürleşmesi, devletin karşısında toplumun üyelerinin egemenliği, ve devletin karşısında geleneksel grupların çıkarları. Devleti algılama biçimleri açısından liberalizme göre devlet, bireysel hakların serpilmesine izin veren koşulları yaratmalıydı. Sosyalistlere göre ise devlet, genel iradeyi uygulamalıydı.⁴⁰ Sosyalizme göre devlet, tüm üretim araçlarını elinde bulundurması gereken güçtür. Liberalizme göre ise her türlü devlet müdahalesinden uzak durulmalıdır. Devlet elini üretim ve dağıtım mekanizmalarından çekmelidir. İleride daha da ayrıntıları ile işleneceği gibi laisses-faire-bırakınız yapsınlar anlayışı liberalizmde temel bir prensip olarak görülmektedir.

Sosyalizm ve liberalizm arasındaki diğer bir önemli bir ayrışım noktası da üretimin arttırılması ve buna bağlı olarak üretimin paylaşılması konusunda yaşanmaktadır. Liberal tezler, mülkiyet ve girişimin sahip olduğu dinamik ve bunun ödülü addettiği karın güdümünde üretimin sürekli arttırılabileceğini ve iktisadi çıkar bilinciyle hareket eden insanlar arası uzlaşmayla adil bir paylaşımın gerçekleşeceğini savunmaktadırlar. Sosyalist tezler ise, kar ölçütünün üretimi arttırmanın imkanlarına değil, en karlı olanına yönelmeyi getireceğini ve bununda bazı imkanların kullanılmaması sonucunu doğuracağını ve bir çok imkanların da israf edileceğini

³⁹ Mannheim, a.g.e., s.261.

⁴⁰ Wallerstein, a.g.e. s.86.

beraberinde getireceğini vurgulamaktaydı.⁴¹ Dolayısıyla sermayedar hakkının emek değer kuramına göre resmi, meşru bir dayanağının olmadığına kanaat getirilerek karşı durulur. Çünkü hem liberaller hem de sosyalistler için sermaye ve emeği temsil eden insanlar potansiyel olarak eşit oldukları varsayılır.⁴² Buradan artı ürüne el koyma prensibine de hangi temel dayanakla karşı çıkıldığı, bu eşitlik ilkesine bağlı olarak anlaşılabilir. Çünkü üretimde nesnelere değıştiren, ürün haline getiren işçidir, onun emeğidir. Buna bağlı olarak ortaya çıkan değeri de o meydana getirir. Ancak bu paylaşımcı emek değeri teorisinin ortadan kalkması, burjuvazinin lehine dönmesi liberalizmi sosyalizm karşısında bir adım öne geçirmiştir.

1848 devrimi aslında sosyalizmin kendisini tanımlamasında ve öne çıkarmasında ne kadar etkiliyse, zıddını yani liberalizmi de radikalleştirmeye götürmüştür. Özellikle 1848 sonrası liberalizm kendisini merkeze koymayı başarmıştır. Nasıl? Oy hakkı, refah devleti ve ulusal kimlik. Bu üç unsur tehlikeli unsurları bastırarak ve teknoloji modernliği sağlanacaktır.⁴³ Aslında oy hakkı, artı üründen pay elde etme hakları çalışan işçi kesim ve sendikalar tarafından ortaya konulan mücadele ve isteklerdir. İşte liberalizmin bu toplumsal tehlike olarak gördüğü durumdan çıkış yolu, bu kesimlere ödün vermektir. Burada önemli olan bunun nasıl verileceği problemdir. Yıkıcı olamayacak ve serbest piyasayı ortadan kaldıramayacak bir hak verme girişimi başarıyla tamamlanmıştır.

Son olarak ulusal bir ruh gerçekleştirme çabası. Sosyalistler ulusçuluk ve milliyetçilik karşıtı bir enternasyonalizm benimsemekteydiler. Muhafazakarlar içinde ulus gelenekleri temsil etmemekteydi. Ancak birinci dünya savaşı yıllarında vatanseverlik bayrağını ilk açanlar muhafazakarlar olmuştur. Ulus devletleri ilk olarak işlerinde barındıranlar ise sosyalistlerdi. Ancak liberaller farklı ulusu bireylerin toplamı olarak görmekteydiler. Ağustos 1914'te ulusal bayraklar altında toplanmalarıyla sosyalist partilerin milliyetçiliği kabul ve teyit edildi. Avrupalı işçiler kendilerine ödün

⁴¹ Ömer Laçiner, "Neo-liberalizm versus Sosyalizm", *Birikim*, Ağustos 1994, Sayı: 64, s.7.

⁴² A.g.m., s.7.

⁴³ Wallerstein, a.g.c. s.129.

veren liberal devletlerini sadakatleriyle ödüllendirdiler.⁴⁴ Liberal program bu ödünleriyle üstünlüklerini ilan etmiş oldular.

Liberal devletlere bağlı işçiler, çalışan kesim hedeflendiği gibi kapitalist dünya ekonomisinin işeyen sistemine ve ulusal siyasi anlayışlara herhangi bir tehdit oluşturmadan entegre olmuşlardı. Daha öncede belirtildiği gibi, bu sadece liberalizmin başarısının değil, onun karşısında bulunan sosyalizmin ve muhafazakarlığında bir sonucudur. Bu egemenlik dönemseller krizler ve çözümler yaşasa da* 1989'da Berlin duvarının yıkılmasına kadar devam etmiştir. Bazı teorisyenlere göre bu tarihin sonunun başlangıcı iken, diğer bir görüşe göre de liberalizmin çöküş yıllarının başlangıcıdır. Bunlar ileriki bölümlerde detaylı bir biçimde tartışılacaktır.

1.3. LIBERALİZMİN İDEOLOJİLEŞMESİ

İdeoloji kavramının etimolojik olarak tahlilini gerçekleştirdiğimiz zaman görülecektir ki, sözcük fikirler bilimi anlamı taşımaktadır. Fikirler bilimi ise başlıca temel dayanak noktasını rasyonel eylemlerde bulunan varlık sahasından ve onun inşa ettiği sosyal alanda kendisini gerçekleştirir. İnsan eylemlerine bu fikirler yön verir. Bu fikirler insan duyularının işleminden geçirilmesiyle oluşturulur ve katı yasalara tabi olur. Bu yasalar katı gözlem ve deneylerle keşfedilir.⁴⁵ O halde yanlışlığını veya doğruluğunu denetlemek üzere yola çıkmış olan ideoloji aynı zamanda çıkan sonucu deney ile disipline edeceği için hizaya sokmak gibi, düzenlemek gibi bir işleve de sahiptir. Bunu kim gerçekleştirecektir? Bu da ideologlar tarafından ortaya konacak ve yönlendirilecektir. İdeoloji uzmanları insani ortamı ve uyarılması gereken duyularını idare ederek ve sonraki fikir oluşturma işlemlerine yön vererek, aklın bütün eylemleri üzerinde hüküm sürmesini garanti altına alacaktır.⁴⁶ 19. yüzyıldan başlayarak ise ideoloji bu fikirler silsilesi gelişmelerle yeni anlayışlara doğru genişlemeye uğramıştır. Nedir bu? Endüstri devrimi ile birlikte yayım araçlarının gelişmesi, eğitim sistemindeki

⁴⁴ Wallerstein, a.g.e. s.102.

* Bu krizlerden biri de 1929'la başlayan büyük bunalımdır. Ve bu bunalımın sonuçları daha çok siyasaldır. Liberalizm bu dönemde geriler ve parlamenter demokrasinin bunalımına yol açar. Avrupa'da bu tarihten itibaren faşist diktatörlükler ortaya çıkar. (Ayrıntılı bilgi için bknz. Sever Tanili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, VI. Cilt, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s.125.)

⁴⁵ Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.120.

⁴⁶ A.g.e., s.120

gelişmeler ve bunlara paralel olarak aydınların fikir üreticisi olarak toplumda giderek önem kazanan bir fonksiyona sahip olması. İdeoloji bütün bu sebeplerin bir ürünüdür. Ve farklılıkların veya farklılaşmanın önemli bir birlikteliğidir. İdeolojilerin ortaya çıkmasında farklılaşmanın özel bir yeri vardır.⁴⁷ Bu farklılaşma sırasında parçalanma meydana gelir ve bunun önemli kısmını, üst sınıfını aydınlar oluşturur. Aydın bu anlamda toplumda farklılıklardan dolayı oluşan kopuşa yön vermek, model teklif etmekle bir ideoloji imalatçısı konumuna ulaşır. Her ideolojik yaklaşıma sahip aydının tabi ki kendisine göre bir çözüm önerisi vardır. Bir toplum modeli üretmeye çalışılır. Bunu gerçekleştirirken iletişim araçları, eğitim araçları ile oluşturmaya çalışırlar. Bilgi sahibi sınıflar kopuşu ortadan kaldırmak ve model üretmek için iletişim araçlarına veya modellerine ihtiyaç duyarlar. Bu da aydınların birilerinin organik entelektüelleri olmalarından çıkmalarını gerektirebilir. İşte liberalizm de yumuşak biçimiyle bu kopuş arasında liberal demokrasiyi gerçekleştirmek için böylesine bir köprü görevine girer.⁴⁸ Örneğin Irak'taki halk yönetici kopuşuna ve Irak'ın diğer üst düzey gelişmişlerle arasındaki kopuşu ortadan kaldırmak için buraya bir uluslararası müdahalede bulunulmuştur. Tabi yumuşak bir tarzdan biraz uzaktır. Çünkü liberal ideoloji özgürleştiricidir. Ve özgürleştirirken bireyin eylemliliğinde serbestlik ve özgürlükten yana bir eylemlilik vardır. Bu anlamda her fikirler silsilesi bir model yaratma noktasında bir ideoloji oluşturur. Bu anlamda bu toplumsal kopuşa yön vermek çözüm üretmek amacıyla entelektüeller ve halk arasındaki bu iletişim araçlarıyla özgürleştirme fikrinsel süreci liberalizmin ideolojileşmesini ortaya koyar.

1.4. KURAMSAL YAKLAŞIMLARI VE EKONOMİK TEMELLERİ

Liberalizmin köklerini Eski Yunan siyasi ve ekonomik hayatına kadar indirgememiz mümkündür. Bu dönem filozoflarında liberalizmin ilk düşünce izleri yakalanmaktadır. Ancak liberalizmin bir siyasi ve ekonomik doktrin olarak ele alınıp değerlendirilmesi ve geliştirilmesi 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayan 18. yüzyılın ilk yarısında devam eden düşünce sistematığında aranmalıdır. Bu dönemlerde liberalizmle ilgili fikirler geliştirilebilmiştir. Bu alanda ilk olarak geliştirilen ve ortaya konulan fikirler liberalizmin siyasi yönü üzerine olmuştur. Daha çok devlet ve

⁴⁷ Şerif Mardin, *İdeoloji*, Altıncı Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, ss.132-135.

⁴⁸ A.g.e., ss.145-150.

vatandaşlık hakları üzerine sorunsalların çözümüne cevap aranmıştır. Bu arayışlar da liberalizmin ilk temellerinin atılmasına katkı sağlamıştır. Özellikle ekonomik alandaki Adam Smith'lerle başlayan sistematik inceleme liberalizme şeklini vermiştir.

17. yüzyılda Thomas Hobbes'un devlet konusundaki düşünceleri kendisinden sonra gelen bir çok düşünürün görüşlerini derinden etkilemiştir. "Thomas Hobbes, devleti, ekonomi gücünün (dominium) ve cebir gücünün (imperium) mutlak, rakipsiz sahibi olan " ejderha- leviathan" olarak değerlendirmiştir."⁴⁹ Hobbes Leviathan (Ejderha) adlı eserinde devleti, özgürlüklerin korunması ve devamı için bir koruma aygıtı olarak gerekli görmüştür.⁵⁰ Hobbes'un devleti gerekli bir kurum olarak görmesindeki temel dayanağı insanın kendi doğası ile ilişkilendirdiği yaklaşımıdır. Ona göre insanın eylemliliğine ve hareketine yön veren tutkularıdır. Bu iki tutku ölüm korkusu ve iktidar olma arzudur.⁵¹ İnsan iktidar olma arzusunu gerçekleştirmek için hep daha fazlasını isteyecek ama diğer taraftan yok olma korkusunu da yaşayacaktır. Daha fazla güç elde etmek içinde büyük bir mücadelenin içinde olacaktır. Bu durumda can ve mal kaybetme korkusunun içinde bulacaktır kendisini. İşte bu korkunun ortadan kalkmasını sağlayacak olan şey devletin kendisi olacaktır. Bu durumda ejderhanın (Leviathan-yönetim) tek işlevi yurttaşlarının güvenliğini garanti etmektir. Görüleceği üzere Hobbes'da bugünkü liberalizm anlayışından çok farklı olmasına rağmen, liberalizmin ilk temellerinin görüldüğü liberal düşünürlerce ortaya konmaktadır.

Liberalizmin siyasal yönüne diğer önemli bir vurgu ise, yine bu yüzyılın önemli düşünürlerinden John Locke (1632-1714) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ele aldığı halkın egemenliği ve doğal haklar teorisi fikirleriyle bu yüzyıla damgasını vurmuştur. John Locke kendisinden sonra gelen on sekizinci yüzyıl filozoflarının hemen hemen hepsi üzerinde etkiler bırakmıştır. Locke bir çok kişi tarafından akıl çağıının kurucusu olarak adlandırılır. Locke, modern, batılı, burjuva ve sanayi medeniyetinin kurucularından biridir.⁵² Locke'u modern ve medeniyetin kurucusu yapan düşünce, onun ortaçağ düşünce yapısından farklı olarak deneye dayalı bilimsel düşünce sistemini

⁴⁹ Kazım Berzeg, "Liberalizm Üzerine Çeşitlemeler", *Yeni Türkiye*, Sayı: 25, Ocak-şubat 1999, s.602.

⁵⁰ Aktan, a.g.e., s.19.

⁵¹ Marshall, a.g.e., s.304.

⁵² David Thomson, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çev: Süleyman Kor), Şule Yayınları, İstanbul, 1996, s.80.

benimsemesiydi. Çünkü bilineceği üzere ortaçağ dünyasında din merkezli ruhani bir yapı egemendir. J. Locke'da ise bu anlayış dünyevi, deneysel bir sistemdir. Ancak bu Locke'nin dini reddettiği anlamında anlaşılmalıdır. O akli siyasal toplumsal ve dini her alanın merkezine yerleştirmiştir. Ve dinsel olgular akıl ile çelişmemektedir, anlayışına sahiptir.

John Locke'un, Devlet Üzerine İki Deneme (Two Essays on Government) adlı eseri onun fikirlerinde önemli bir yer tutar. Locke'e göre toplum halinde yaşayan insanlar bazı doğal haklara sahiptir. Locke insanın bütün bu doğal haklarının korunmasını ve bunun içinde devletin gerekli bir olgu olduğunu savunur.⁵³ Locke ve Hobbes'te devlet gerekli görülen bir olgu olmasına karşılık, ele aldıkları yaklaşımlar açısından birbirlerinden ayrılırlar. Çünkü Hobbes'te insan, tabii durumu içerisinde birbirlerini parçalamak isteyen kurtlar gibidir. Oysa Locke tabiat halinde insanlar tam bir hürriyet içerisindeyler. İnsanlar arasında eşitlik söz konusudur.⁵⁴ Ona göre zaten Tanrı insanları eşit olarak yaratmış ve bu dünyaya göndermiştir.

Hobbes için doğal yasa, güç, zor ve aldatma yasası iken, Locke için Tanrı ve hakları üzerine, insanın Tanrı ile ilişkisi üzerine ve tüm insanların ussal yaratıklar olarak temel eşitlikleri üzerine düşünen insan usu tarafından bildirilen evrensel bağlayıcı bir ahlaksal yasa demektir.⁵⁵ Locke'nin burada doğal haklara yer vermesi, liberalizm açısından bireyin kendini koruması ve yaşamını savunma hakkı ve özgürlük hakkını da beraberinde getirdiği için önemlidir. Liberalizmin bireye ve birey haklarına verdiği önemin temellerini görmekteyiz.

Locke'de liberal görüşlere temel açısından diğer önemli bir konu ise mülkiyet hakkıdır. "Locke mülkiyet anlamına gelen property ve estate* kavramlarını kullanır."⁵⁶ Devletin asli görevini mülkiyetin (property) korunması olarak görmektedir. Yani

⁵³ Aktan, a.g.e., s.20.

⁵⁴ Yayla, a.g.e., s.30-31.

⁵⁵ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi Bölüm ab İngiliz Görgücülüğü*, Cilt 5, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul, 1991, s.180.

* Property sözcüğü mülkiyet, yaşam ve özgürlükler gibi geniş bir anlam dahilinde kullanılır. Estate dar anlamda mülkiyet için kullanılır. Locke mülkiyet kavramını property kavramı dahilinde kullanır.

⁵⁶ Uğur K. Odabaş, "Öncü Bir Liberalist: John Locke", *Yeni Türkiye*, Sayı: 25, Ocak-şubat 1999, s.553-554.

bireyin hem mülkünü hem de beraberinde getirdiği özgürlükleri koruma anlamı taşımaktadır. İnsanın kendisini koruma hakkı olduğu için, bu amaç için gereken şeylere de bir hakkı vardır. Tanrı toprağı paylaşmamış olsa da, akıl göstermektedir ki toprağın verdikleri ve üzerindeki ve içindekilerle değil ama, toprağın kendisi açısından da özel mülkiyetin olması Tanrı'nın istenci ile uyum içindedir.⁵⁷ Locke'yi bu sonuca vardıran kanaatinin temelinde emek teorisi, yaklaşımı gelir. Örneğin akan bir su herkesindir ama testinin içindeki su yalnızca ona emek vererek elde edenindir. İşte bu emek toprak üzerinde uygulandığı zaman, kişi emeği karşısında mülkiyeti elinde bulundurma hakkına da sahiptir.

John Locke'nin görüşlerinden fazlasıyla etkilenen David Hume (1711-1776) eserleriyle liberalizme katkı sağlayan önemli bir diğer düşünürdür. D. Hume'nin fikirleri anti-rasyonalist liberalizm savunuculuğu olarak da değerlendirilebilir. Hume dönemindeki yaygın düşüncenin aksine aklın sınırlılığını bilgi teorisinin merkezine oturtmuştur.⁵⁸ Buna dayanarak da rasyonalizme karşı çıkmıştır. Hobbes ve Locke'de aklın merkeze yerleştirildiği görülmekteydi. Hume'a göre bütün toplumsal kurum ve kurallar aklın bilinçli bir yaratımı değildir. Bu kurumlar ve kurallar silsilesi kendiliğinden oluşmuştur. Bunlara müdahaleyi de Hume reddeder.⁵⁹ Hume bu görüşüyle, Hobbes gibi rasyonalistlerin, özellikle Aydınlanma devri düşünürlerinin ortaya koydukları akıl kavramı altında üç ayrı süreci birbirine karıştırdıklarını ileri sürmektedir. Ona göre bu düşünürler olgular ve olgu-değer arasındaki ilişkileri birbirine karıştırmaktadırlar.⁶⁰ Hume'a göre bilgi deneyden değil, yaşam sonucunda oluşan tecrübe ve deneyimlerden oluşur. Dolayısıyla kurumlar ve kurallar deneyin, rasyonalitenin bir sonucu değil, alışkanlıkların ve geleneklerin, yaşanmışlıkların bir sonucudur.

Hume'da devlet yapısının ortaya çıkış sebebini kendisinden önceki düşünürlerle (Locke) paralel ekseninde ortaya koyar. İnsanlar tabiatının bencilliği ve hoşgörünün yetersizliğinden dolayı bir otoritenin gerekliliğine inanır. Devlet de bu ihtiyacı

⁵⁷ Copleston, a.g.e., s.181.

⁵⁸ Yayla, a.g.e., s.47.

⁵⁹ Aktan, a.g.e., s.20.

⁶⁰ İlkyay Sunar, *Düşün ve Toplum*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1999, s.82.

karşılaktan sorumlu bir olgu olarak görülür. Hume, rasyonalizmin temelleri kadar bilimin de dayanaklarını sarsmış, fakat çağına damgasını basan fayda teorisinden kopmamıştır.⁶¹

Locke ve Hume'den sonra liberalizmin gelişimine katkıda bulunan düşünürler İngiltere'nin içinden çıkmıştı. İngiliz liberalizminde Lord Acton, Jeremy Bentham ve James Mill liberalizme önemli katkılar gerçekleştirmişlerdir. İngiliz Liberalizminin temelinde faydacılık felsefesi yatmaktadır. Faydacı teorilerle liberal düşünce alanına katkılar sağlamışlardır.

Jeremy Bentham (1748-1879) İngiliz faydacı liberalizmi arasında önemli bir yere sahiptir. Bentham'a göre insan kendisine haz veren şeylere yönelir, buna karşılık kendisine acı veren şeylerden uzak durur. Bentham'ın faydacılık anlayışı ile liberalizmin önemli bir ilkesi olan "özel çıkarlar maksimizasyonu" düşüncesi ön plana çıkmıştır.⁶² Bu anlayışın neticesinde bireyler en az çaba ile en çok faydayı elde etme çabasına girerler. Ona göre insan davranışları hareketleri de sınırlandırılmadığı sürece gerçek mutluluğa erişmek mümkün olacaktır. Bireysel mutluluğun gerçekleşmesi beraberinde toplumsal mutluluğu da getirecektir. Görüldüğü üzere İngiliz faydacı (pragmatik) liberalizm anlayışı, diğer ülkelerden farklı bir anlam taşımaktadır. Hatırlanacağı üzere Hobbes, Locke ve Hume gibi düşünürler insan tabiatının benciliği ve birbirini kurt olarak görme anlayışından hareket ederek, devletin burada güvenlik ihtiyaçlarını karşılaması gerekliliğine inanıyorlardı. Ancak İngiliz liberalizminde bu yapı insan tabiatının farklı bir alanına dikkat çekilerek, baskının olmadığı daha bireysel koşulların ön plana çıkartıldığı bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. İngiliz faydacı liberalizminde devlet, bireylerin özel çıkarlarının maksimize edilmesi sebebiyle daha az müdahale imkanlarına sahip bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Özel mülkiyet ise tabii ki İngiliz liberalizmin de başat ve terk edilmesi mümkün olmayan bir yer teşkil etmektedir. Bu anlamda Bentham'daki mülkiyet kavramı ile Hobbes, Locke ve Hume'deki özel mülkiyet kavramı paralellik arz etmektedir.

⁶¹ A.g.e., s.88.

⁶² Aktan, a.g.e., s.21.

İngiliz faydacı felsefesinin diğer önemli bir savunucusu ve liberalizme önemli katkılarda bulunan düşünür, John Stuart Mill (1806-1879)'dir. Bir filozof, liberal düşünür ve iktisat teorisyeni olan Mill'in eserleri ve görüşleri, 19 yy.' da oldukça etkili olmuştur.⁶³ Mill'in görüşlerinin bu kadar etkili olmasının getirdiği nedenler arasında, Avrupa'da ciddi anlamda liberalizmi ve sömürgeciliği birlikte ele alıp değerlendirmiş, sömürgeciliği ortaya koyduğu düşünceleriyle meşrulaştırmıştır. Zaten 19.yy. Avrupa'sı liberal olanlar tarafından kabul edilmese de sömürgeciliğin şekillendirdiği bir liberalizm dönemidir. Liberalizm, liberal olmayan toplumların, liberalizmin medeniyetleştirme misyonuna muhtaç toplumlar gibi değerlendirip, kendi ırkının üstünlüğüne inanan dar bir anlayış haline gelmiştir.⁶⁴ Bu fikirleri ortaya koyan düşünürlerin başında da S. Mill gelmektedir. Bugüne bakıldığında aslında bu mentalitenin devam ettiği görülmektedir. Çağımızın dünya jandarması A.B.D., demokrasi alanında geri kalmış olarak tanımladığı bölgelerde kendi müdahalelerini haklı göstererek, yeni dünya düzeninin gerektirdiği sömürsüne devam etmektedir. Liberal-kapitalist dünyada bir çok "neo" yaşantımıza girse de aslında, sosyo-kültürel ve ekonomik dünyamıza giren yeniliklerden çok kavramın kendisi olmaktadır. Ünlü bir Amerikan filmini hatırlatıyor bu durum bize; *Batı Cephesinde Yeni Bir şey Yok!*

Mill'e göre insan, nihai hedefi akli temel alarak ahlaki, estetik ve diğer yeteneklerinin en mükemmel şekilde gelişmesini sağlayan, ilerleyen bir varlıktır. Kendisini geliştiren insan mükemmelleştikçe, yeni güçler edinir ve sosyal çevresine de hükmedecek konuma gelir. Farklı yaşam tarzlarını tecrübe eder ve karşılaştırarak tabii yapısına en uygun duruma tekabül eder. İşte Mill'in bu sömürgeciliği meşrulaştırma temeli içerisinde bu mantık yatmaktadır. Mill bu anlamda doğuyu ve Çin'i kısmi, yüzeysel kaynaklardan incelemiş, bu bölgelerin geri kalmışlığı üzerine incelemeler yapmış ve şu sonuca varmıştır. Bu toplumlar özgürlük ve eşitlik temelinden yoksun oldukları için, kendilerini iyileştirmekten acizlerdir. Ve bu toplumlar ilerlemiş, gelişmiş toplumlar tarafından geliştirilebilir.⁶⁵ Bu karşılaştırma da esasen uygulanmak istenen

⁶³ Coşkun Can Aktan, Tülay Aktan, İ.Yaşar Vural, "Liberalizme Katkıda Bulunan Düşünürler", *Yeni Türkiye*, Sayı: 25, Ocak-şubat 1999, s.586.

⁶⁴ Bhikhu Parekh, "Üstün İnsanlar Mill'den Rawls'a Liberalizmin Dar Görüşlülüğü", (Çev. H. Murat Köse), *Doğu Batı*, Sayı: 17, Kasım-Aralık- Ocak 2001, s.105.

⁶⁵ A..g.c., s.106.

beni öteki karşısında tanımlama çabasıdır. Ve batının bireyciliğinin mükemmelliğinin ortaya konulmak istenmesidir. Yani liberalizmin bireycilik fikrinin gelişmişlikle paralellliğini ispatlama çabasıdır da denilebilir. Mill'in bu görüşlerinin kaynağında tabii ki İngiliz faydacılığının fikrîsel görüşleri vardır. Faydacılık, Mill'e göre bazen kimi müdahalelerde bulunmayı gerektirir. Nasıl? Eğer az sigara içen bir insan, henüz akciğer kanserine yakalanmamışsa, ileride çekeceği acıları yaşamaması için, akciğer kanseri ve sigara içme arasında da nedensel bir bağ olduğu için, kişiye müdahale edilmesi gerekir. Bu müdahale kendisinin sebep olacağı daha büyük bir ızdırabı bertaraf edecektir. Bu yüzden de müdahale onu kurtaracaktır.⁶⁶ İnsan tabiatının incelenmesinden yola çıkan ve özgürlükler konusunu inceleyen Mill, bu psikolojik çıkarımı, toplumların doğasına müdahale anlayışına kadar götürmüştür. Çünkü pozitivist bilimin anlayışında evrensel yasalara ulaşma fikri esastır. Liberalizmde de ortaya konulan fikirler evrensel bir yasa tasarlayabilmelidir. J.S. Mill hakkında son olarak şunların belirtilmesi yerinde olacaktır. Adam Smith'lerle ciddi anlamlarda ilkeli bir doktrin haline gelen liberalizmi ve klasik iktisat teorisini döneminin bilimsel mirasından yararlanarak çok önemi yerlere taşımıştır.

Klasik liberalizmin gelişiminden önce belki de klasik liberalizme en önemli katkı fizyokratlardan gelmiştir. Fizyokrasi ekonomik düzenin doğal sosyal yasalarla işlendiğini savunan bir doktrindir. Fizyokratlar, Kuhn'un paradigma anlayışına uygun bir şekilde, tanınmış bir lidere sahip ve bu lider etrafında birleşerek düşüncelerini savunan yazarları olan bir düşünce sistemi geliştirmişlerdir. Bu anlamda bir dergi ve düşünce okulu da oluşturmuşlardır. Bu akımın kurucusu olan Francois Quesnay'in bir bilim adamı olmaması sebebiyle, bütün hayatını bilime ve düşüncelerinin gelişmesine ayırmamış ve bu da fizyokrasinin kısa ömürlü olmasına sebep olmuştur.⁶⁷ Bu doktrin uzun ömürlü olmayı başaramasa da önemli katkılar sağlamıştır. En önemli katkısı ise *laissez faire* (bırakınız yapınlar) anlayışının klasik teoriye girişini sağlamışlardır. Fizyokrasiye göre devlet düzenlemesi hem gereksiz ve hem de istenmeyen bir olgudur. Doğaya uygun yasa gereksizdir. Doğaya aykırı yasa da uzun vadede ortadan kalkacaktır. Bu doğrultuda doğa yasası üstündür. Bu mantık silsilesi içerisinde az önce

⁶⁶ J.W.N. Watkins, "John Stuart Mill ve Bireyin Özgürlüğü", Der.David Thomson, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev.Ali Yaşar Aydoğan), İstanbul, Şule Yayınları, 1996, s.186.

⁶⁷ Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s.226.

belirtilen ünlü kural “birakınız yapsınlar, birakınız geçsinler” (laissez faire, laissez passer)’in temelleri oluşturulmuştur.⁶⁸ Bu ise bileneceği üzerine sonraki dönemlerde liberalizmin ve liberal iktisadın gelişiminde önemli katkılar sağlayacaktır. Liberalizmin temel unsurları içerisinde bu ilke yerini alacaktır.

Fizyokrasiyi takip eden liberalizmin en önemli savunucuları, Klasik iktisatçılardır. 1776’da *The Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliği) adlı kitabı yayınlayan Adam Smith’i bu modern iktisatın, klasik liberalizmin kurucusu olarak sayabiliriz.⁶⁹ Smith’in modern iktisatta ve klasik liberalizme kurucu olarak değerlendirilmesine yol açan genel kanaat, dönemindeki bir çok görüşün sistematik bir biçimde ortaya konulmasındandır. Keza Smith’de görülen fikirlerin bir çoğu dönemindeki bir çok düşünür tarafından da dile getirilmişti.

Adam Smith *Ulusların Serveti* adlı eserinde sırası ile üretim, dağılım, değişim, değişik kültürler tarafından çeşitli zamanlarda izlenen ekonomik politikaları ve kamu maliyesini incelemiştir. Smith’in bir ulusun servetiyle anlatmak istediği, toprağın ve toplumun bir yıllık üretimidir. Ve emek birinci sırada rol oynamaktadır. Değerin araştırılması ile de Sermaye ve Dağılım kuralını ortaya koymuştur, Smith.⁷⁰ Onun toplumsal iktisat anlayışı doğrudan doğruya devlet katılımını yadsıyarak bireysel atılımlara öncelik veren bir anlayıştır.

Adam Smith’ e göre insanlar üç tür duygu ve eğilimin peşindedirler. Bunlardan ilki, insanın kendisini düşünmesi, kendi çıkarlarının peşinden gitmesidir. İkinci olarak, insanın özgürlüklere olan tutkusu ve son olarak da insanın çalışma isteği ve mübadele arzudur. Bu istek ve arzular birbirlerini etkileyerek toplumda denge ve ahenk meydana getireceklerdir.⁷¹ Yani insanların biraradalığının ve toplum olabilmenin temelini Smith bireysel çıkarlar olarak görmektedir.

⁶⁸ A.g.e., s.229.

⁶⁹ Michael Stewart, “Klasik iktisat Öğretisi”, Der.Kemali Saybaşılı, *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*, (Çev. Sevil Çınar Basmacı), Ankara, Bağlam Yayıncılık, 1993, s.27.

⁷⁰ Talas, a.g.e., s.86.

⁷¹ Coşkun Can Aktan, *Ekonomik Liberalizmin Kurucusu: Adam Smith*, Yeni Türkiye, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.546.

Smith'e göre bireysel çıkarlar peşinde koşmak bencilliğin değil, topluma ve çevresine yararlı olabilecek, homo economicus'un bir sonucudur. Ekonomik insan bireysel çıkarları ile hareket ederken görünmez bir el onun hiç düşünmediği ve planlamadığı başka amaçlara hizmet etmesini sağlar. Smith fizyokratlardan farklı olarak doğal düzenin Tanrısal bir güce değil, bireylerin teşebbüslerine göre belirlendiğini belirtir.⁷²

Adam Smith' e göre, üretim gücünün artması işbölümünün ne kadar geliştiğiyle doğru orantılıdır. İşbölümü, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesiyle etkili olmuştur. İşbölümünün temelinde ise pazar ekonomisi hakimdir.⁷³ Pazar ekonomisinde işbölümü insanları refah toplumuna ulaştırır ve yüksek bir faydaya ulaştırır. İşbölümünün geniş çapta kullanımı ise sermaye birikimlerini doğurur. Ortaya çıkan bu sermaye birikimi ise rekabeti doğurmuştur. Görüleceği üzere insanların bireysel çıkarları işbölümünü ve işbölümü refahı, refah ise sermaye birikimini ve sermaye birikimi de rekabeti yaratmıştır. Adam Smith'te kapitalizmin ve liberalizmin bütün dinamiklerini sistemli bir biçimde görmemiz mümkündür. Smith'in ortaya koyduğu bu sistematik ise piyasa ekonomisini oluşturmaktadır. Devletin piyasa ekonomisinde rolü ise Smith'e göre, özgürlüklerin korunması ve rekabetin devamı için olmalıdır. Adam Smith'e göre uygar toplumlarda üç toplumsal sınıf oluşur. Toprak geliriyle yaşayanlar, ücretle yaşayanlar ve sermayenin sağladığı kazançla yaşayanlar. Adam Smith sermayeci düzenin oluşum ve gelişim koşullarını, bu düzenle birlikte gelen temel kavramların ayrıştırmasından ve ilişkilerin açıklamasından giderek yansıtır, ortaya koyar. Bu yansıtma, söz konusu düzenin ve o düzene temel olan ahlak değerlerinin, bu arada bencilliğin savunmasını da içerir.⁷⁴ Adam Smith'te son olarak laissez faire anlayıştan çok minimal devlet anlayışını görmekteyiz. Bu görüşü bugünkü neo-liberal politikalara da temel olmuştur diyebiliriz.

Liberalizme elbette katkıda bulunan düşünürler , iktisatçılar bu kişilerle sınırlı değildir. Ricardo, Malthus, Keynes vs. diğer yakın dönem liberalizme katkıda bulunmuş önemli fikir adamlarıdır. Ancak hepsine yer vermek çalışmanın kapsamı açısından

⁷² A.g.e., s.546.

⁷³ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi 2*, Üçüncü Basım, Bulut Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss.261-262.

⁷⁴ A.g.e., s264.

mümkün değildir. Temel olarak liberal doktrinin nelerden bahsettiğini bazı önemli kurucu fikir adamlarına yer vererek değinilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki tabloda da tarihsel, ekonomik ve siyasal alanda liberalizmin öğretileri yer almaktadır. Tabloda liberal doktrinin sistematığı daha görsel ve anlaşılır olarak ortaya konulmuştur.

Tablo:1-Doğuşundan Günümüze Liberalizm

Liberalizm Türü	Kurucusu (ve)	Diğer Temsilcileri	Temel İlkeleri
LIBERALİZMİN DOĞUŞU (Siyasi Liberalizm)	John Locke Lord Acton Josiah Tucker Edmund Burke	Adam Ferguson Jeremy Bentham Montesquieu Bernard de Mandeville	William Petty J.J. Rousseau Alexis de Tocqueville İmanuel Kant
LAISSES FAIRE LIBERALİZMİ	Rene LouisZargenson Francois Quesnay A.R. Jacques Turgot Etienne de Condillac Marki Mirabeau Mercier de la Riviere Dupont de Nemours	Boisguilbert Herbert Spencer	-Laisses-Faire ilkesi -Doğal Düzenin işleyişine müdahale edilmemelidir. -Anti-rasyonalizm
KLASİK LIBERALİZM (Ekonomik Liberalizm)	David Hume Adam Smith	İyimsiz Liberaller John Stuart Mill Jean Babiste Say Frederic Bastiat	-Görünmez El -Koruyucu Devlet (Sınırlı Devlet) -İyimsizler: Anti-rasyonalizm -Kötümserler:Kurucu Rasyonalizm -Serbest Piyasa Ekonomisi (Kapitalizm)
NEO-LİBERALİZM 1. Neo-Avusturya Liberalizmi	F.A. von Hayek	İsrael Kirzner Ludwing M. Lachmann Stephen Littlechild Fritz Machlup Gottfried Haberler	-Homo Economicus -Evrimsel Rasyonalizm -Sınırlı Piyasa Düzeni -Sınırlı Devlet -Subjektivizm -Kanun Hakimiyet
2. Chicago Okulu Liberalizmi	Milton Friedman	Monetaristler Karl Brunner Anna Schwarts	-Sınırlı Devlet -Pozitivizm -Parasal Büyüme Kuralı - Homo Economicus

Liberalizm Türü	Kurucusu	(ve)	Diger Temsilcileri	Temel İlkeleri
3. Virginia Okulu Liberalizmi (Sözleşmecî Liberalizm)	James M. Buchanan		Gordon Tullock Robert D. Tollison Geoffrey Brennan Viktor Vanger Dennis Mueller	-Anayasal sınırlı devlet -Kurucu Rasyonalizm -Metodolojik Bireycilik -Politika bir mübadeledir -Homo Economicus -Devletin Başarısızlığı
4. Freiburg Okulu Liberalizmi (Ordo Liberalizmi)	Walter Eucken		A.Müller- Armack F.Mayer K. paul Hansel Wilhelm Röpkke Alexander Rustow	-Doğal Düzen değil, Anayasal-Yasal-Kurumsal düzen önemli (Ekonomik Düzen Politikası) -Sosyal piyasa ekonomisi -Sınırlı ve fonksiyonel devlet
LIBERTARIANİZM	Pierre- Josephph Proudhon		David Friedman Murray N. Rothbard	-pür özgürlük -otoriterizm ve totaliterizm hayır -Devletsiz Toplum
1. Anarka-Kapitalizm (Liberal Anarşizm) (Devlete Hayır Libertanizmi)	William Godvin Max Stirner Mişel Bakunin Piyer Kropotkin			-göbüllü Piyasa Mdahalesi (pür piyasa ekonomisi)
2. Ultra Minimal Devlet Libertanizmi	Robert Nozick Ayn Rand			Ultra-minimal devlet -Anti rasyonalizm

Kaynak: Coşkun Can Aktan, Gerçek Liberalizm Nedir?, T Yayınları, İstanbul, 1994, s.13.

Tablo:1-Devamı

1.5. LİBERALİZMİN ANLATILARI

Liberalizm literatürü tarandığı takdirde liberalizmi besleyen temel unsurlarının, doğal hukuk, doğal haklar, bireycilik, özel mülkiyet, özgürlük, devletin sınırlılığı, sorumlu devlet, kanunların hakimiyeti, anti-rasyonalizm, sosyal piyasa ekonomisi, evrim, liberal rasyonalizm vb. kavramlarla, düşüncelerle beslendiğini görmekteyiz. Bu kavramların hangisinin veya hangilerinin liberalizmin temel anlatıları içerisinde yer alabileceği farklı fikir adamlarına göre, sınıflandırılmıştır. Sosyal bilimler ve toplumsal olgular açısından değerlendirdiğimizde ise bize bir takım sınıflandırma yapma kolaylığında bulunmaktadır.

Öncelikle liberalizm deyince akla ilk gelen kavramlardan biri de *birey*'dir. Bu anlamda liberalizmin birey anlayışının ne olduğu, liberalizmin birey tipolojisinin neyi temsil ettiği gibi soruların cevaplandırılması ilk derece de önem arz etmektedir. Liberalizmin kurumsal yapısının incelendiği bölümlerde dikkat edilirse doğal hakların getirmiş olduğu önemli bir problem, liberal düşünce sisteminin bireyin *özgürlük* anlayışını nasıl değerlendirdiğidir. Özgürlüğün ve bireyciliğin reel sosyal yaşam içerisinde nasıl yaşanabilir olabileceği sorusali her zaman tartışılır bir olgu olarak önemini korumaktadır.⁷⁵ Yine insan tabiatı ve doğal hakların irdelenmesi sonucunda karşılaşılan diğer bir problem *devletin sınırlarının* ne olması ilkesi üzerine olmuştur. Son olarak sınıflamanın içerisinde yer alabilecek ana anlatılardan, unsurlardan biri, liberalizmin ekonomik alanda vazgeçilmezi *piyasa ekonomisi*dir.

Bu kavramlar ve olgular aynı zamanda liberalizmin en çok eleştirildiği olgulardır da. Liberalizmin bireye yaklaşımı, eşitlik ve özgürlük anlayışı, egemen liberal devletler tarafından öteki konumunda bulunan ülkeler üzerindeki özgürlük ve eşitlik anlayışları, hepsinin içinde şekillendiği serbest piyasa düzeni. Liberalizmin sac ayakları olduğu kadar en zayıf noktalarıdır da aynı zamanda.

Dolayısıyla, liberalizmin anlatılarını dört ana başlık altında toplayabiliriz. Bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet ve piyasa düzeni. Liberalizmin unsurları ve temel

⁷⁵ Ömer Çaha, "Liberalizmin Temel İlkeleri", Yeni Türkiye, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.45.

anlatıları arsında elbette bir çok kavram ve olgu yer asla da liberal ideoloji içerisinde her zaman tartışma zeminini bu dört unsur koruyarak gelmiştir.

1.5.1. Bireycilik

Liberal düşünce sisteminde bireyin temel özne olarak kabul edildiği ve bireyin ele alınan meselelerde merkeze yerleştirildiği bilinen bir gerçekliktir. Bu bireycilik bir aksiyomdur.⁷⁶ Bu anlamda liberal düşünce dünyası birey eksenli olarak inşa edilmektedir. Liberal düşüncenin merkeze yerleştirdiği birey rasyonel bir bireydir. Aydınlanmanın, Fransız İhtilalinin ve sanayileşmenin bir ürünü olan modernleşmenin yaratımı olan rasyonalite temelli bir birey tipi liberal bireyi sunmaktadır. Dolayısıyla bireyi merkeze alan bir zihniyette birey toplum üstü bir varlık olarak kabul edilir.

Klasik liberalizmin birey anlayışını en etkin biçimde Kant'ta (1724-1804) görmekteyiz. Kant'ın anlayışındaki özgür birey, transcendet yani "aşkın" bir varlıktır. Kant'a göre insanın biri duygusal, diğeri akıl olmak üzere iki boyutu vardır. İnsan kendisini hayvanlardan ayıran aklıyla, fenomenler dünyasının üstüne yükselir, aklı sayesinde, nedenselliğinin, doğal zorunluluğun hüküm sürdüğü dünyanın ötesine geçip özgür bir birey olur.⁷⁷ Kant'ın bu aşkın birey anlayışı liberalizmin birey anlayışının merkezinde yer alır ve liberal fikir adamlarının liberal birey inşasında temel aldıkları bir doktrindir.

Kant'a göre bireyin kendisi bir amaçtır. İnsan hiçbir surette bir araç olarak görülemez. İnsan rasyonel, akılcı bir varlık olduğu için devingenlik insanın doğasında mevcuttur. Bu sebepten ötürü akıl sahibi insan gerek kendi gerekse başkalarına yönelik eylemlerinde araç olamaz, amacın kendisi insandır. Kant, Ahlaksal değer, kişi görev duygusuyla devindiğinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Ahlaklılığın özü yasa kavramında meydana gelmiştir. Doğadaki her şeyde yasalara göre devineceğinden dolayı, rasyonel varlık olan insan yasa düşüncesine göre devinebilen tek varlıktır. Bu devinim somut araçlara göre devinime kalkmaz, ahlakın temel ilkelerine göre devinir.

⁷⁶ Anthony de Jasay, **Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış**, (Çev. Alişan Oktay), Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.74.

⁷⁷ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Üçüncü Basım, Paradigma Yayınları, Eylül İstanbul, 2000, s.537.

Nesnel ilke düşüncesi, istemi zorlayıcı olduğu sürece, aklın boyunduruğu altındadır. Yani imperatiftir.⁷⁸ Bireyin eylemlerinin de bu kategorik imperatife dayanması gerekliliğine inanır. Kategorik imperatif, tümel olarak geçen, zorunlu olan ve koşulsuz olarak gerekleyen bir emirdir. Tümel olan tarafı şudur. Genel bir ilke olması. Örneğin; yakınlarına iyilik et, insanlara saygılı ol gibi emirlerdir. O yüzden ki istenç kendisini amaç olarak görmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi insan kendi kendisinin amacıdır. İkinci kısmı numen tarafına yönelik bir vurgudur. İnsanın hiçbir zaman araç olarak görülmemesi, insanlığa saygı gösterilmesi. Üçüncü formülü ise, Autonomi (özerklik) ilkesidir. Her insan kendi yasasını kendisi koyabiliyorsa özgürdür. Özgür ise ahlaki bir kişiliğe sahiptir. Akıl taşıyan bu özgür birey de kendisini gerçekleştirebilir. İşte bu kategorik imperatifin eylemlerde ölçü olarak alınmasıyla, insanın kendi varlığının özgür olarak onanması sağlanır.⁷⁹

Kant ve klasik liberalizmin fikir adamları bireyi özne olarak değerlendirdikleri için toplum, sınıf, millet gibi daha genel olguların üzerinde bir değer verirler. Birey millet, ulus, toplum, devlet gibi olgular için araç konumuna düşürülemez. Bireylerin çıkarlarının bütünü toplumun çıkarlar bütünü oluşturur. Liberalizme göre bireysel çıkar toplumsal çıkarı belirlemektedir.

Liberalizmin birey anlayışı eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Liberalizmin kökenleri açısından, insani üstün bir varlık anlayışıyla merkeze alan bu doktrinde birey anlatısının bir çok alanda altı boş kalmıştır. Özellikle doktrinlerin en büyük sıkıntısı, teori olarak ortaya koydukları ile reel alanda uygulaması arasında farklı yansımaların meydana gelmesidir. Teori ile pratiğin birbirine uymaması sorunsalıdır. Örneğin sosyalizm taslakta eşitlikten, barıştan, insan emeğinin sömürülmemesinden ve özgürlüklere, halklara saygıdan yana bir doktrin ortaya koyarken, reel sosyalizmde bu anlatılardan farklılıklar görmekteyiz. Yıkılan S.S.C.B.'de Sovyet emperyalizmi uygulamaları kendi doktriniyle temelden çelişen bir yapı, görünüm ortaya koyabilmektedir. Bu yüzden bir çok sosyalist, Marksist ideologa göre yıkılan ve çözülen

⁷⁸ Bertrand Russell, **Batı Felsefesi Tarihi III**, Beşinci Basım, (Çev. Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul, 1996, s.56.

⁷⁹ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Dokuzuncu Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, ss.362-363.

sosyalizm değil, reel sosyalizmdir. Tıpkı sosyalizm gibi liberalizmde doktrinlerinin düşünsel sistemiyle reel alandaki uygulamaları açısından benzer problemi yaşamaktadır. Bireycilik, eşitlik, özgürlük gibi bir çok anlatısı reel alanda farklı yansımalarla karşımızda durmaktadır. Ekonomik alanda bırakınız yapsınlar anlayışıyla hareket eden bu doktrin, bu anlayışla bireyin eylemlerinin müdahale edilmemesi gerekliliğini, bireysel çıkarlar çerçevesinde nasıl eşitçe konumlandıracağı noktasında sıkıntılara düşmektedir. Çünkü bu birey hedonist bir bireydir. Sadece kendi hazzını en çoğa çıkarmaya uğraşır. Bununla beraber toplum bu atomistik bireylerden bir araya gelir. Yani ayrı bir varlık alanı teşkil etmez. Bu varlık düzeyi bir düzlemde kabul edilir. Bireyin istenci kendiliğinden doğal olarak oluşur. Toplumsalın arzularında bağımsızdır. Önceden belirlenen toplumsal iyinin olmaması ise bireyin özgürlüğünün sınırlarının koyulmasını zorlaştırmaktadır.⁸⁰ Böylece toplumsal gerçeklik içerisinde birey diğer bireylerden kopuk bir alan oluşturmaktadır.

Hedonist bir anlayışla kendi hazzını en çoğa çıkarmayı amaçlayan birey anlayışı ile Kant'ın ödev anlayışıyla temellendirilmek istenen ahlaki birey arasında ciddi çelişkiler göze çarpmaktadır. Acaba liberal düşünceyi ahlaki bir anlayışla temellendirmek isteyen bu doktrin, kendi bireysel çıkarları üzerine kurulu hedonist bir anlayışı Kant'ın ahlak maximizasyonu anlayışı ile meşru bir temele mi indirgemeye çalışmaktadır?, sorusunu beraberinde getirmektedir. Hatırlanacağı üzere Kant'ın ahlak anlayışında, insanlığı kendin ve başkaları (ben ve ötekiler) için bir amaçsallaştırma söz konusudur. Birey kendisi için iyiyi tümelleyerek, tüm insanlar için iyi nasıl olur sorusunu aramalıydı. Bu perspektifle, hem hedonist bir anlayışla bireysel haz merkezinde, hazzı en çoğa nasıl ulaştırabilirim düşüncesini savunurken, hem de herkes için en iyiyi arama anlayışı bir paradoks oluşturmaktadır. Benin bireysel çıkarları gerçekleştiği zaman diğer benlerin bireysel çıkarlarına, yani toplumu oluşturan diğer benlerin hazlarına nasıl katkıda bulunulabilir? Bu durumda bütün benler aynı, benzer haz ekseninde mi varlık alanlarını belirlemektedirler? Yoksa liberal ekonomik doktrinlerin, bireysel çıkarlara hizmet eden sermayesi, piyasa ekonomisi alanında benzer hazlar mı yaratmaktadır? Çünkü bilineceği üzere liberal birey pazar ekonomisiyle temellendirilen serbest piyasa ekonomisinde yaşayan bireylerdir. Bu

⁸⁰ İlhan Tekeli, "Liberalizmi Ontolojik Kabullerinden Yola Çıkarak Sorgulamak", Yeni Türkiye, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.78.

sosyal alan içerisindeki bireylerin benzer davranış kalıpları sergilemesi ve bireylerin benzer tüketim eğilimlerinde birleşmesi hangi bireylerin en çok hazzına denk geliyor, merakını uyandırmaktadır. Kant evrensel bir yasa oluşturacak eylemlerde bulunun demekteydi. Acaba Coca-cola, Mc donald's gibi olgular, Kant'ın bahsettiği evrensel yasalaşacak eylemler miydi?

1.5.2 Özgürlük

İnsanlık tarihiyle özdeş olan bu kavram liberal ideoloji tarafından ilk düşünürlerinden, günümüz neo-liberal düşünürlere kadar sorgulanan bir problematiktir. Özgürlüğün ne olduğu, alanı, sınırları, kaynakları üzerine yüzyıllar geçse de tartışmalar devam edecektir. Çünkü insanların başka insanlarla ilişkilerinde ne yapmaları ve ne yapmamaları gerekliliği özgürlüğün anlamını belirleyecektir. Bu alan hukuk, din, gelenekler gibi çevre şartlarıyla belirlenir. Neyin özgürlük kavramı içerisinde yer alıp alamayacağı ise toplumdan topluma ve zamandan zamana değişir.⁸¹ Buda özgürlüğü tanımlanması en zor olan kavramlardan biri haline getirir. Kavram özünde soyut, öznel bir anlam ihtiva ettiği için kendi tanımlamasına sınırlar koymaktadır.

Liberal düşünce geleneğinde özgürlük birey kadar, belki de ondan daha önemli bir kavram olarak yer bulmuştur. Çünkü liberalizmin bireyi özgürlük kaynağından beslenen, onunla anlam kazanan bireydir. Özerklik ve özgürlük olmadan liberal bir birey olunamaz. Çünkü bireysel çıkarları gerçekleştirmek için özerk ve özgür bir birey olmak liberal doktrin için zorunluluktur. Liberalizmin olmazsa olmazları arasındadır.

Liberal düşünürlere göre insan haklarının temeli de insanın özgürleşme eylemlerinin bir sonucudur. Ancak liberalizmin özgürlük anlayışı negatif özgürlük olarak değerlendirilmektedir.⁸² Negatif özgürlük dışarıdan herhangi bir müdahale olmadan bireyin hayatını kendi tercihlerine göre oluşturmasıdır. Özgürlüğün bu negatif anlamına eleştirel yapılmaktadır Bu eleştirilerden biri, özgürlüğün sadece bir kısıtlanmışlık, engellenmişlik veya müdahale yokluğu demek olmadığını, aslen bir şeyi yapabilme erki olduğunu ileri süren pozitif özgürlük anlayışından gelmektedir.⁸³ Diğer

⁸¹ Ömer Demir, "Ekonomik Liberalizm ve Özgürlük", *Yeni Türkiye*, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.384.

⁸² Atilla Yayla, *Liberal Bakışlar*, Birinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.159.

⁸³ Cem Duran, "Liberal İnsan Hakları", *Tezkire*, Yıl 11, Sayı: 24, Ocak-Şubat 2002, s.140.

bir eleştiri de rasyonel özgürlük anlayışından gelmektedir. Bu görüşe göre özgürlüğün engellemeleri sadece dışarıdan gelmez. Bilinç, bilinçsizlik ve yanlış bilinç gibi içten gelen engeller de özgürlüğün önüne set olabilir. Liberal düşünörlere göre bu eleştiri haksız ve yanlıştır. Burada özerkliğin ve özgürlüğün karıştırıldığını ortaya koyarak kendilerini savunurlar.⁸⁴

Liberalizm anlayışı içerisinde önemli bir yeri de ekonomik özgürlükler tutar. Liberalizmde ekonomik özgürlüklerden kastedilen, ekonomik faaliyetlerde bulunmak, yani ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmak anlamına gelir. Ancak burada liberal düşünörlerin ekonomik özgürlüklerle belirttikleri girişimci sadece işadamları olarak akla gelmemelidir, aynı zamanda emeğini satarak geçinen işçi de ekonomik özgürlüklere sahiptir.⁸⁵

Ekonomik özgürlüğün sahnelendiği alan ise piyasa ekonomisidir. Liberalizme göre piyasa ekonomisinin olmadığı yerde özgürlüklerden de bahsetmek mümkün değildir. Piyasa ekonomisinde üretim ve tüketim kararlarını bireyler vermektedir. Serbest piyasanın mevcut olduğu toplumlarda bireyler kendileri için ve başkaları ile mübadelede bulunmak için ürettikleri oranda yaşama imkanı bulurlar. Burada bireyin özgürlük alanı ise bireyin yeteneklerinin geliştirilip geliştirilmemesine bağlıdır.⁸⁶ Burada rekabetin ön plana çıktığı görölmektedir.

Liberal kapitalist toplumlarda rekabet piyasa ekonomisinde başat unsurlardan birisidir. Ancak tabi ki iş istihdamının az olduğu gelişmekte olan ve liberal ekonomiye kalkınmaya çalışan toplumlarda, bireylerin işsizlik oranı bireylerin yeteneksizliğiyle mi açıklanacaktır? Burada sermayedarın iş alanlarındaki darlığı bireyin özgürlük alanını daraltmaktadır. Çünkü liberal ekonomiye göre devlet üretim mekanizmasına müdahale etmemelidir. Kamu sektörü yerini özel sektöre bırakmalıdır, ki özelleştirme politikaları liberalizmin önemli bir doktrinidir. Liberalizme göre işten çıkarılan bir emek sahibinin de ekonomik özgürlüğü vardır. Nedir? Başka bir yerde iş bulma özgürlüğü. Ancak istihdamın darlığı söz konusu olduğunda çevresel şartlardan, yani negatif özgürlükte

⁸⁴ A.g.m., s.141.

⁸⁵ Yayla, *Liberal Bakışlar*, s.168-169.

⁸⁶ Demir, a.g.m., s.386.

olduğu gibi dış müdahale ve çevresel şartlardan dolayı emeğini satarak geçinen bireyin özgürlük sahası daraltılmaktadır. Bu durumda kamusal alanın ve özel sermayenin bireyin ekonomik özgürlüğüne ihlali söz konusudur. Sermayenin girişim için koşul bulamaması özgürlüğünü ne kadar daraltıyorsa, işçinin de yetenekleri olmasına rağmen iş bulamaması aynı koşullarda değerlendirilemez mi? Bireyi merkeze alan ve bireyin özgürlük anlayışını olmazsa olmaz doktrini olarak savunan liberal düşünce sistemi bu durumda ciddi bir paradoks içerisine girmektedir. Çünkü birey temel ise bu yalnız belirli bir zümrenin özgürlük alanı ile sınırlandırılmaz. Toplum oluşturulan bütün bireyler bu kategori içerisinde değerlendirilmek zorundadır. Burada paradoks özgürlüğü temel alan doktrin tarafından özgürlük alanlarının kısıtlandırılmasıdır. Tekelleşme olgusu da göz önünde bulundurulursa durum daha da vahim bir hal almaktadır.

Kapitalist burjuvazinin ilk özgürlük tarafı, piyasanın devlet otoritesinden arındırılması olmuştur. Yani piyasanın serbestleşmesi anlamına gelmektedir. Eski sistemlerde kar maliyetin bir fonksiyonudur. Ancak kapitalist sistemde kar ilke gereği sınırsızdır. İstedığı her fiyattan satış yapabilir. Liberalizmde bu koridorda ilerleyerek kendisini gerçekleştirmiştir.

Liberalizmin önemli bir sloganı olan bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler ilkesi aynı zamanda piyasanın egemenliği (kapitalist egemenlik) anlamına gelmektedir. Bu piyasa çıkarları doğal uyumludur. Herkes kendi bireysel çıkarını düşüneceği için, piyasa her şeyi kendiliğinden düzenleyecektir. Fiyatlar talebe göre oluşup, neyin ne kadar üretileceği bu sistemde belirlenecektir. Ama durum böyle olmamaktadır. Neo-klasiklerin homo economicus soyutlamasına rağmen, birey tüketici ancak kendilerine sunulanı talep etme şansına sahiptir. Bu yüzden piyasaya tüketici-bireyler değil, kapitalistler ve onların çıkarları egemen olmaktadır.⁸⁷ Dolayısıyla liberalizmin özgür bireyi tüketiceği mallar konusunda seçme özgürlüğüne sahip olmayan bir bireydir. Liberal ekonomi tarafından üzerine belirlenmişlik bulunan, kısıtlanmış bir birey anlamına da gelmektedir.

Liberalizm bugün gerçek anlamıyla bir bireysel özgürlükler sorunsalı etrafında kümelenen çeşitli görüşlerin geometrik yeri haline gelirken, kapitalizmi savunan bir

⁸⁷ Mehmet Ali Kılıçbay, "Liberalizmin Temel Çelişkisi", *Yeni Türkiye*, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.98.

doktrin olmaktan kopamayan (kopması da mümkün değildir) ve sancularını, çelişkilerini yaşamakta yani bireysel özgürlükler ile kapitalist sömürüyü savunma durumunda kalmaktadır.⁸⁸

1.5.3. Sınırlı Devlet

Liberal düşünürlerin insana bakışında, insanın bir araç değil amaç olduğu belirtilmişti. İnsanın amaç olması sebebiyle liberalizm, genelde otoriteye ve özeldede devlete karşı olmuştur. Dolayısıyla liberalizmin özelliklerinden biri de devletin konumuyla ilişkilidir. Liberalizme göre devletin asıl görevi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı güvenliği, içeriden gelebilecek tehditlere karşı da düzeni sağlamak olmalıdır.⁸⁹

Liberalizmin ortaya koyduğu devlet edilgen bir yapıya sahiptir. Sadece çıkarlarını korumak isteyen grup ve kişilerin baskılarına karşı tepki gösterir. Bununla birlikte liberalizme göre devlet tarafsız olmalıdır. Yani birbirleriyle rekabet halinde bulunan bireysel çıkarlar karşısında taraf tutmaz ve bu rekabetten ortak bir çıkar sağlamaya çalışır. Bu doğrultuda devlet sınırlandırılmalıdır. Çünkü insanlar kendi çıkarlarının ne olduğunu bilir, çıkarlarının devlet tarafından tanımlanmasına ihtiyaç yoktur.⁹⁰

Liberalizmin inşası olan birey özgür bir bireydir ve piyasa düzeni içerisinde, özgürce bireysel çıkarlarını gerçekleştirebilen, etken bir bireydir. Hatırlanacağı üzere negatif özgürlük sağlanmış olan birey dış müdahalelerde bulunulamayan bireydir. Liberalizmin özgürlük anlatısında bireye dışarıda müdahale gerçekleştirilemezdi. İşte bu sebepten ötürü devlet bireyin dışındaki bir saha olduğu için, özgür bireyin kullanım sahasına müdahale etmemeli ve sınırlandırılmalıdır.

Klasik liberalizmin temsilcileri tarafından da devlet tabii kaynaklardan dolayı, sınırlı bir yapı olarak izah edilmiştir. Sözleşmecilerde varlığını ve meşruiyetini

⁸⁸ Kılıçbay, a.g.m., s.99.

⁸⁹ Aytekin Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Birinci Basım, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s.36.

⁹⁰ Terry Caslin, "Devlet ve Ekonomi", Der.Kemali Saybaşılı, *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*, (Çev. Mensur Akgün), Ankara, Bağlam Yayıncılık, 1993, s.292.

sözleşmeye bağlı olan devlet, pozitif hukuktan önce var olan doğal hukuk ve haklarla sınırlandırılmıştır. Bunları ihlal etmesi doğal olanı bozacağı için devletin meşruiyetini kaybedileceğine inanılıyordu. Böylece devlet pozitif yasaların üzerinde olduğu kabul edilen tabii normlar tarafından sınırlandırılmış ve hareket alanı daraltılmıştır.⁹¹ Ancak alanı sınırlandırılmış bu devlet bireylerin çıkarları söz konusu olduğunda, pozitif hukuka dayanarak düzeni sağlamak adına müdahalede bulunabilir. Liberalizmin sınırlı devlet anlayışında devlet, trafik aktığı müddetçe müdahale etmeyen ancak bir tıkanma durumunda meseleye el atan bir trafik polisi işlevi görmektedir.

1.5.4. Piyasa Ekonomisi

Piyasa ekonomisi kavramı liberal doktrinin temelini oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisi, özel mülkiyete ve gönüllü ve serbest ekonomik ilişkilerine dayanan bir sahadır. Piyasa ekonomisi, üretim araçlarının özel sermaye sahipliği altındaki işbölümüne dayanan sosyal bir sistemdir. Buna göre bireyler, yaptıkları üretim karşılığında elde ettikleri gelirle tüketimde bulunmaktadır ve böylece başka üreticilerin müşterileri haline gelmektedirler. Bu saha hukuksal sistemle direk ilişki halindedir. Dolayısıyla piyasa ekonomisi ancak hukuk devletinin olduğu yerde yaşanır.⁹² Piyasanın sistematik işleme hukukun yerinde müdahaleleri ile sağlanır.

Piyasa ekonomisinin var olabilmesi için bir takım şartların var olabilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda devlet müdahalesinin de hangi sınırlar dahilinde yapılacağı piyasa ekonomisi kavramıyla doğrudan ilintilidir. Piyasa da devlet gibi bir sosyal kurum olup birbirlerini karşılıklı etkilerler. Piyasalar içinde buldukları coğrafyanın tarihi ve kültürel donanımlarından etkilenirler. Bu piyasanın etkin çalışabilmesi için ve beklenen fonksiyonunu yerine getirebilmesi için gereklidir. Serbest piyasaya giden yollar devletin sürekli ve merkezden organize edilen müdahaleleriyle açılmış ve devam ettirilmiştir.⁹³

⁹¹ Yayla, *Liberal Bakışlar*, s.187-188.

⁹² Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Birinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s.120.

⁹³ İbrahim Öztürk, "Globalleşme sürecinde Devlet ve Dönüşümün Yönü", *Çerçeve Dergisi*, Mayıs-Temmuz 1995, s.43.

Piyasa ekonomisi mülkiyet hakkının varolduğu varsayımına dayanır. Liberal düşünürlere göre mülkiyet hakkı varolmaksızın özgürlüğün de var olmayacağını ve fiilen kullanılmayacağını vurgulamaktadırlar. Mülkiyet bireyin diğer insanlara karşı korunan alanının maddi kısmına verilen isimdir. İnsanların veya grupların kendi farklı bilgi ve becerilerine yönlendirilen amaçları izleme özgürlüğü hem çeşitli üretim araçlarının özel bireylerce sahiplenilmesi hem de bunun ayrılmaz bir parçası olarak bu sahipliğin devredilmesinin onaylanmış yönetimlerinin tanınması ve kabulü sayesinde mümkün olmuş ve olmaktadır.⁹⁴

Liberal düşünürlere göre piyasa ekonomisi siyasi ve ekonomik özgürlüğün hem sebebi hem de sonucudur. Bu doktrine göre piyasada ortak amaçlara hizmet etme anlayışı yoktur. Bireylerin çıkarları için müdahalede uzlaşmalar vardır. Bu görüşten hareketle piyasa ekonomisinde herkesin kendi adına çıkarları doğrultusunda hareket edeceği ve devletin tamamen ortadan kalkacağı gibi bir kanaat uyanmaktadır.⁹⁵ Ancak trafik polisi örneğinde hatırlanırsa, liberal düşünürler burada devlete ikinci bir görev vermektedir. O da hakemlik görevi. İhtiyaç olduğu zaman kuralların denetlenmesi ve problemin halledilmesi için nötr bir müdahaleci. Bu sınırlamanın altında diğer taraftan şöyle bir zihniyet vardır. Liberal doktrine göre ekonomik güç siyasi güçten daha kolay yaygınlaştırılmaktadır. Çünkü devlet piyasaya müdahale etmediği için, ekonomik etkinlik siyasi otoriteni boşluğunda siyasi olanı denetleyebilecektir. Yani piyasa, sadece kendi pazar kontrolleri üzerinde denetleme yapmayı, pasifleştirilen ve her şeyden eli çekirilen devleti denetleme ve kontrol altında tutma yetkisini de elde edecektir. Devleti sadece hakem olarak görmek ve ekonominin denetimine vermek ise devleti pasifleştirmektedir. Günümüzde sadece ulusal sermayeler yoktur. Uluslararası sermayeler artık egemen olmaya başlamışlardır. Ve ekonominin devleti denetlemesi demek, devletin uluslararası sermaye tarafından da denetlenmesi anlamına gelmemekte midir? Evet ise ülkelerin ulusal çıkarları burjuvazinin çıkarlarıyla mı örtüşecektir? Cevabı liberal veya neo-liberal doktrinler tarafından düşünülmesi gereken ciddi bir egemenlik sorunudur. Çünkü yalnızca bireylerin özgürlükleri yoktur. Toplumların ve milletlerin de özgürlükleri ve bağımsızlıkları vardır. Liberal doktrinde bireysel çıkarların her şeyden önde tutulduğu, toplum ve millet gibi değerlerin de üzerinde

⁹⁴ Yayla, *Liberalizm*, s.167.

⁹⁵ Metin Eriş, "Liberalizm Üzerine Düşünceler", *Yeni Türkiye*, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999, s.67.

tutulduğu göz önünde bulundurulduğunda sanırız, cevap çok tatmin edici olmayacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi ortak amaç yoktur, bireysel çıkarlar vardır. Ortak amaçların olmadığı yerde, uzlaşmanın hangi bireylerin çıkarlarına göre olacağı tartışmalıdır.

1.6. KÜLTÜREL HEGEMONYA OLARAK LİBERALİZM

Siyasi ve ekonomik bir ideoloji olan liberalizmin en çok tartışıldığı alan kültürel yansımalarda kendisini göstermektedir. Liberalizmin vaat ettikleri ile yani teori ile pratiklerinin birbirinden uygulanabilir alanda farklılıklar sergilemesi ile paradokslara uğramaktadır. Bu da toplumların kültürel alandaki yaşamlarını olumsuz etkileyerek onları hegemonik olarak egemenlik altına almaktadır.

Hegemonya nedir? Hegemonya, rızanın imal edilmesidir. Bu manipülasyonun boyutu sayılan kültürel hegemonya ise, düşünme ve bakma biçimlerinin üretimi ile alternatif söylemler ve bakışlar biçimlerinin dışlanması kapsar. Burjuva hegemonyasının başlıca aracı sivil toplumlardır. Üst yapının yani devlete ait olmayan düzeylerinin içine yerleştirilir. Ve bu toplusal düzeni korumanın başlıca aracı olarak zora başvurmaktan ayrı bir yere koyar.⁹⁶ Hegemonya, hükümet erkinin tekele alınmasının ötesinde sivil toplumun tümünü kapsayan bir egemenliğin genel bir aygıtıdır. İdeolojide bunun en önemli dolayıcısı ve hatta sistemin onsu kendisi beklide yeniden üretemeyeceği bir egemenliğin garantörüdür.⁹⁷ Yayılmacı hegomonik anlayış ise bugün küreselleşme süreci ile tüm dünya ekseninde hissedilir bir durumdadır.

Liberal-kapitalizmin teorik alt yapısı aslında bu sonsuz tüketim ve buna bağlı olarak hegemonik tüketici egemenliğini koymaktadır. Kapitalizm sonsuz kar ve buna bağlı olarak sınırsız zarar olasılığına beklentisine dayalı olan, hangi mal veya hizmet söz konusu olursa olsun uzun dönemde her alanda kar hadlerinin düşme eğilimleriyle karşı karşıyadır. Bu kaçınılmaz durumu telafi etmek için , birim başına daha ucuza

⁹⁶ Marshall, a.g.e., s.300.

⁹⁷ A. Raşit Kaya, "Adını Koyalım Tutmayan Hegemonya", Der. Fuat Keyman, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s.4.

üretmek zorundadır.⁹⁸ Ancak bu ucuza üretim, genişleme zorunluluğunu da beraberinde getirir. İşte globalizm bu noktada kendisini göstermektedir.

Liberal-kapitalizmin kar hadlerinin düşmesi konusundaki ikinci bir korunma yolu, yeni mal ve hizmetler yaratarak, bunların ihtiyaç olduğu konusunda insanları ikna etmektir. Çünkü lanse edilen her yeni mal standartlaşmaya kadar ki süre içerisinde yüksek kar getirisi sağlar. Ancak yeni mal ve hizmet sunmak o kadar kolay bir şey olmadığı için, eski malların talebini yükselterek kar oranlarının düşmesini engellemek de aynı doğrultuda etki edecek bir yöntemdir. Veya aynı mal ve hizmetlerin farklı şekillerde piyasaya sürülmesi sonucu yeni bir mal ve hizmet duygusunu ve yanılığını yaratmaktır. Örneğin her gün piyasaya çıkıp ortadan kaybolan bir çok pop şarkıcısı ve şarkısı gibi.⁹⁹ Veya her gün piyasaya giren ortadan kaybolan gazete ve dergiler gibi. İşte bu hayatımızdaki anlamsızlaştırmaların temel kaynağı aslında liberal-kapitalist sistemin ta kendisidir. Kurumsallaştırılmış, sembolleştirilmiş, modern kitle olguları, düşmesi bile zor psikolojik, hegemonik bir kontrol altına alma aracına dönüştürmektedir.¹⁰⁰ Bu anlamda işte bütün bu sistemleştirme çabasını Yüzyılımızın evrensel hegemonik bir sembolü ile açıklayabiliriz: “McDonald’s”laşma...

Bir Hegemonya Biçimi Olarak “McDonald’s”laşma...Dünyanın hangi ülkesine gidersek gidelim ve o ülkenin hangi şehrine gidersek gidelim karşımıza çıkacak olan şeylerden biriside Altın Kemer yani McDonald’s amblemidir. Bu ambleme sahip McDonald’sı yalnızca bir restoran, yalnızca bir yemek yeme yeri olarak görmek ise ne derece doğrudur, bu tartışılır bir olgudur. McDonald’s nedir? diye başlamak ise daha doğru bir saptama olacaktır. İlk etapta şunların söylenmesi yerinde olur. McDonald’s, basit, işlevsel, belirli modüllerde hazırlanmış yiyecekler, parlak, göz alıcı renklerle dizayn edilmiş, düzenlenmiş, ışıltılı mekanlar; bir örnek giysili, genç, neşeli çalışan insanlar, her şeyin en ince ayrıntısına kadar düşünüldüğü tertemiz aile ortamı vs. olarak

⁹⁸ M. Ali Kılıçbay, “Bağımlı Tüketici I”, *Cem Dergisi*, Yıl 30, Sayı: 83, 1998, s.24.

⁹⁹ *A.g.m.*, s.25.

¹⁰⁰ Douglas Kellner, “Televizyon ve Yeni Kültürel Hegemonya Biçimleri”, *Dergah Dergisi*, (Çev. Yusuf Kaplan), 1994, s.18.

düşünülebilir. Daha dar anlamda ise Fast-Food adı haline gelmiş, onunla özdeşleşmiş ticari bir marka.¹⁰¹

Hiçbir şey görüldüğü gibi değildir! McDonald'sı, yalnızca bir ticari marka olarak değerlendirmek ve böyle parıltılı, ışıltılı kelimelerle oluşturulmuş cümlelerle ifade etmekle kalınırsa, onu ve arkasında yatan fast-food kültürünü görmezlikten gelmiş oluruz. George Ritzer'in de belirtmiş olduğu gibi McDonald's bunlardan ibaret değildir. McDonald'slaşmayı demir bir kafes içine hapsolmuş toplama kampı fikrinden ilham alınarak tüketim toplumunun demir kafesi içinde oluşturulmuş ekonomik-kültürel bir imaj olarak da değerlendirebiliriz.¹⁰² Fenomenin arkasındaki numenlerden hareket etme gibi bir zorunluluk durumu söz konusudur.

Toplumun McDonaldlaşması, McDonald'slaştırılma terimi George Ritzer'e ait bir terimdir. Ve o McDonald'slaştırılma sürecini dört farklı süreç altında inceler ve temellendirir. Bu süreçler verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetimdir. Bu aşamalar gerçekleşikten sonra, her şey egemenin belirleyiciliği altına girmekte ve rutinleşmektedir. Ve böylece de "benliğin sınırladığı, duyguların denetlendiği, ruhun boyun eğdiği" bir dünya yaratılır.¹⁰³ Bu bir anlamda insanın insan olmaktan çıktığı ve insani özelliklerini yaşayamadığı anlamına da gelmektedir. Çünkü ortada duygularını kaybetmiş bir insan, benliğini yitirmiş bir insan aynı zamanda özgürlüğünü de başka insanlara veya nesnelere devretmiş durumdadır. İnsanın belirlenmişlikler dünyasına geldiği ve belirlenmişliklerle birlikte varolacağı kaçınılmaz olsa da, kendi belirlenmişliklerini ne kadar kendisinin ortaya koyacağı da oldukça önemlidir. Çünkü insan olmanın temelinde kendini var edebilmek ve bir takım değerlerini yaratma noktasına özgür olmak yatmaktadır.

Şimdi liberalizm özgürlüklerin bir anlatısı, doktrini olarak kendisini ortaya koyarken, liberal-kapitalist bir egemen dünyada daha öncede bahsedilen paradoksla özgürlüğü sınırlayan bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Demir kafes içerisine

¹⁰¹ Temel Demirer, *Postmodern Müdahale ve Başkaldırı İmkânı*, Öteki Yayınları, İstanbul, 1992, ss.133-134.

¹⁰² A.g.e. s.134.

¹⁰³ George Ritzer, *Toplumun McDonaldlaştırılması*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.34.

hapsedilmiş ve tüm değerlerini başkalarının ellerine bırakmış olmakta beraberinde bu egemenliğin hangi şart ve koşullarda başkalarına bırakıldığı ise üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. İşte bunu saptayabilmemiz için, McDonald'slaşmanın daha iyi bir şekilde yorumlanıp kavranabilmesi için, McDonald'slaşmanın hangi şart ve koşullarda kurulduğunu incelemesi gerekmektedir.

Mac ve Dick McDonald's kardeşler tarafından 1937 yılında California'da kurulmuştur. Restoranın kuruluşunda ise belirli bir takım çalışma standartları ortaya konulmuştur. Restoranı yüksek hız, büyük hacim ve düşük fiyat ilkelerine göre yönetmekteydiler. Ve karışıklıktan kaçınmak için müşterilere çok sınırlı bir mönü sunuyorlardı. Ve masaya servis anlayışı yerine, montaj bandı kurallarını uyguladılar.¹⁰⁴ Her işi yalnızca bir kişinin yaptığı ve herkesin yalnızca bir tek işte uzmanlaştığı bir işi benimsemişlerdi. Yani McDonald's kardeşlerin benimsemiş olduğu sistem tesadüfi olarak belirlenmiş bir sistem değildi. Henry Ford'un montaj bandı uygulamasını, restoranlarında uygulamışlardır. Ve bu yöntem On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda üretimde uygulanmakta olan bir yöntemdir. "McDonald's kardeşler o güne kadar kişisel ve bireysel işlemler olan lokanta ve servis işlerinde, bir makine fabrikasında görülebilecek zincirleme üretim sistemine geçtiler."¹⁰⁵ Bu o dönem için tam olarak tespit edilememiş olursa bile dünyanın işleyen sistemini değiştirebilecek bir yolunda başlangıcıydı. Çünkü bugüne geldiğinde küçük bir işletme olarak açılmış olan McDonald's , bugün dev bir şirket ve beraberinde insanların tüketim davranışlarından tutunda genel anlamda bir çok değer ve davranışlarını etkileyebilecek bir sistemi yaratmıştır. İleride de daha geniş değerlendirileceği gibi bir yaşama biçimi haline dönüşmüştür.

Daha sonraları Ray Kroc McDonald's kardeşlere ortak olmuş ve şirketi bayilik esasına göre isim hakkı satışına yönelik ticari antlaşmalarla genişletmiştir. Burada üzerinde durulması gereken nokta ise şirketi yeni açılan bayileri yalnızca işletmeci pozisyonunda idiler. Yani kuralları belirleyen ise Ray Kroc ve onun ilkeleridir. Ve O da şirketi bürokrasi, bilimsel yönetim ve montaj bandı ilkeleriyle yönetmiştir. Ve bütün bayiler aynı sistemi uygulamak zorundaydı.

¹⁰⁴ F. John Love, *Altın Kemer Efsanesi*, (Çev. Seçkin Selvi Cılızoğlu), İlgı Yayınları, İst., 1989, s.19.

¹⁰⁵ Love, a.g.e., ss.20-21

Burada bunları anlatırken belirtilmeye çalışılan şey, McDonald's veya McDonald'slaştırma yeni bir şey değil; yirminci yüzyılda ortaya çıkan bir dizi akılcılaştırma sürecinin doruk noktasını temsil etmektedir.

Burada bahsedilen bürokrasi bizi Weber'e, bilimsel yönetim bizi Taylor'a ve montaj bandı da H. Ford'a götürmektedir. Çünkü McDonald'sı tüm dünyada etkili kılan şey aslında bir dönem siyasetten ekonomiye, ekonomiden yönetime kadar egemen olan bir düşünce ve onun uygulama biçimiydi. Ford bu anlamda Weber ve Taylor'un düşünce sistematiğini uygulayan, onu pratiğe döken kişiydi. Bu uygulama biçimi ise fast-food kültürüne müthiş bir uyum sağlamış ve arkasında yatan bu dinamiklerle birlikte başarıya ve üne ulaşmıştır. Bugün Amerika Birleşik Devletlerinde ve hatta dünyanın diğer ülkelerinde en çok tanınan şey bu dönemin bir çok ünlü kişisi arasında McDonald's ismidir.

Bu doğrultuda McDonald'sın arkasında yatan bu düşünce sisteminin incelenmesi ve bu düşünce sistemlerinin nasıl ortaya konulduğu ve uygulandığını incelemek yerinde olacak kanaatindeyim. Çünkü başta da belirttiğimiz gibi McDonald'sı sadece bir restoran yapmaktan ayıran belli başlı dinamikler vardır. Bunları bilmeden geçemeyiz. Çünkü gerçeğin bilgisine ancak gerçeğin kendisinden hareket ederek varırız. Bunlardan en önemlileri de arkasında yatan ve bir yüzyıl damgasını vuran sistemlerdir.

McDonalds'ı kurarken Mic ve Dick kardeşler ile Ray Kroc ne derece bilinçli bir şekilde bu düşünce sistemlerini uyguladıkları tartışılır bir konu ise de herhalde dünyayı bu ölçekte etkileyeceklerini tahmin etmiş olduklarını zannetmiyorum. Ancak bizim bu sistemleri incelememizde daha öncede belirtmiş olduğum gibi fayda vardır. Onun için öncelikle Weber'in bürokrasisine, Taylor'un bilimsel yönetimine ve H. Ford'un seri üretimine, montaj bandı uygulamalarına kısaca bir değerlendirme yapalım.

Bu doğrultuda bürokrasi, makamlar hiyerarşisi biçiminde oluşturulan geniş ölçekli bir örgütlenmedir. Ve herkes bir üstünün uygulayacağı zorlayıcı kurallara uymak zorundadır. Bu anlamda bürokrasi Batı toplumunun yarattığı bir kurumdur. Ve

temelinde akılcılaştırma vardır. Zaten bu süreç Aydınlanma ile büyük çapta gelişmiş bir zihniyettir. Weber akılcılaştırmayı incelerken verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim olarak ele alır. Ve görüyoruz ki bu anlayış aynı zamanda McDonald'laşmayı da ortaya koyan anlayıştır. McDonald'laşmanın isim babalığını yapan Ritzer de McDonald'laşmanın temelinde bu ilkeleri gözeterek değerlendirmesini yapar. McDonald'laşma aynı zamanda Weber'in akılcılık kuramının da uzantısıdır. Ve akılcılığın kuramı bürokrasiydi ki, McDonald'laşmanın paradigması da fast-food restoranlarıdır.¹⁰⁶

Diğer bir etken olan bilimsel yönetimin gelişmesi ise; McDonald'laşmanın önemli bir öncülüydü. Bilimsel Yönetim kuramı 20.yüzyıl iş dünyasında önemli bir olgudur.¹⁰⁷ Fast-Food restoranlarında çalışma tarzının ilke olarak alındığı bilimsel bir yönetimdir. Fast-food restoranında bu doğrultuda emek akılcılaştırılmış ve işte patatesi kızartmanın, hamburgeri pişirmenin, tavuğu kızartmanın veya servis yapmanın en etkili (bilimsel yönetim) yolu bulunmaya çalışılmış ve bu yöntem uygulanmıştır. McDonald's bu düşünceleri kendisi çıkarmadı, ama bürokrasi ve montaj bandı ilkeleriyle yan yana getirerek McDonald'laşmanın yaratılmasında katkıda bulundu.

Aslında bu iki kavramla birlikte en az onlar kadar veya onlardan daha çok önemli olan kavram montaj bandıdır. Henry Ford ve mühendisleri tarafından geliştirilen sistemdir. Bu sistemde her işçi yalnız bir işte uzmanlaşmakta ve önüne gelen işi yapmaktaydı. Burada yalnızca üretim planlanmamıştı, birey de planlanmıştı. Amaç yeni bir işçi ve insan tipi yaratmaktı.¹⁰⁸ Montaj bandını bu anlamı ile değerlendirecek olursak, bence insanın yabancılaşmasını sağlayan akıldışı bir unsurdur ki, bu ilkeler tamamıyla akli ilke olarak yola çıkmışlardır. Çünkü insanın kişisel yaratıcılığını yok eden ve insanın beceri ve yeteneklerini sınırlayan ve insanı insan-dışı davranmaya iten bir çalışma sistemidir.

Ve montaj bandı, fast-food restoranın gelişimini derinden etkilemiştir. Ancak ileride de göreceğimiz gibi belirli bir süre sonra fast- food kültürü de diğer alanları

¹⁰⁶ Ritzer, a.g.e., s.127.

¹⁰⁷ Veysel Bozkurt, *Yeni Çalışma Etiği*, Birinci Basım, Alesta Yayınları, Bursa, 2000, s.30.

¹⁰⁸ Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma*, Birinci Baskı, (Çev. Mehmet Küçük), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.68.

etkilemiş ve sistem karırlıklı birbirinin devamını ve egemenliğini geliştirecek şeyler üretmiştir. Örneğin; otomobil montaj bandı, McDonald'slaşma için zemin hazırlamış. Ancak seri üretim ile ucuz araba sahibi olmak, otoyolların kullanımını ve uzak yerlere banliyölerin kurulmasını sağladı. Bu banliyölerde dönemin yapısını temsil eder. Uzak yerler arası da fast-food restorantlarının açılmasını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda büyük mağazaların açılmasını da sağlamıştır. Bu büyük mağazalar da tüketimin fast-food anlamında tüketimin önemli yerleriydi. Ve araba çağı ve bu dönemin ürünleri; alışveriş merkezlerini besliyor, alışveriş merkezleri gibi tüketim merkezleri de McDonald'slaştırmayı ilerletiyordu. Karşılıklı olarak aralarında benzer temelli tüketimi kolaylaştırıyordu. Ve en önemlisi de her biri belli bir tüketim davranış kalıbı oluşturmuyor. Hepsi tüketimde aynı davranış örüntüleri oluşturmaktaydılar.

İşte tam da bu noktada fast-food sanayisini açıklamak karşılıklı ilişkiyi anlamak için yerinde olacaktır. Fast-food restorantlarının ilkelerinin, Amerikan liberal toplumunun ve dünyanın geri kalan kısmının gitgide daha fazla kısmına egemen olma süreci olarak tanımlayabiliriz, McDonald'slaştırmayı. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi yalnız restoran sanayisi değil, aynı zamanda eğitim, iş, seyahat, politika, aile ve toplumun diğer özelliklerini de etkilemektedir.

Bu anlamda fast-food sanayisi şu çalışma ilkelerine dayanmaktadır. Dünyanın neresine giderseniz gidin, dışarıdan baktığınız zaman benzer bir görünüm, içerde benzer çalışanlar ve aynı tat ve lezzette hazırlanmış yiyecekler. Çünkü talimat ve yönetmeliğe bağlıdır, bunlar. Fast-food 'un diğer bir özelliği ise müşterinin yiyeceğini erkenden alması ve hemen yiyip gitmesidir. Her şey elle, ayak üstü hemen yiyip gitmeye ayarlanmıştır. Bu anlamda buralar bir yemek yeme yerinden daha çok yakıt ikmalî yapılan yerler gibidir. Kalite ve derinlikten uzaklaşmaya sebebiyet verebilir.

Standart, birbirinin aynı, estetiğin ve derinliğin olmadığı bir tarz. Ancak büyük gelirler elde eden bir yer. İlk bakışta bir tezat varmış gibi gözükse de, aslında ters orantı burada doğru orantıdır. Çünkü insanlar tüketim alışkanlıklarını kendileri belirlememektedirler. İnsanların tüketim alışkanlıkları ve değerleri belirlenmekte ve insanlara sunulan tüketim malları onlara ihtiyaçmış gibi sunulmaktadır. Ancak sistem

içerisinde bir kere tüketime başlandığı zaman bu ihtiyaç gibi olmaktan çıkar, bizatihi ihtiyaca dönüşür. İyi veya kötü olduğu ise tartışılır. Zaten bir bebek ne zaman ki anne sütünden kesilmeye başlarsa ve bebek maması ile beslenirse işte o zaman tüketimin bir parçası haline gelmiş demektir.¹⁰⁹ Bugün tüketim alışkanlıklarımız, fast-food kültüründeki temel ilkeler doğrultusunda belirlenmekte ve sanattan spora her şeyi kolayca silip atmaktayız. Örneğin gazeteler artık haberi geniş fotoğraflar arkasına iki satır yazı ile geçiştirmekte ve aynı fast-food da olduğu gibi ye ve çık yani *oku ve at'a* dönüşmektedir. Yine üniversitelerde de aynı şeyleri görmekteyiz. *Gir ve çık*. Sayısal değerlerle başarıların ölçüldüğü ve her şeyin sayısallaştığı bir sistem. Bugün artık görüldüğü gibi McDonald'slaşma bir yaşam biçimi halini almıştır. Liberal ekonomik ve siyasal doktrinin ürettiği kültürün bir sonucunu yaşamaktayız.

1.7. LIBERALİZMİN KRİZLERİ

Liberalizm, ilk olarak 1929 yıllarında yaşadığı kriz ve 1970 petrol krizine dayanan ekonomik krizle ciddi anlamda iki kere sarsılmıştır. Bunlardan birincisinden Keynesyen iktisat ile çıkmaya çalışmış ve özellikle ikinci dünya savaşı ile gelen yıllardan sonra 1968'e kadar altın çağını yaşamıştır, diyebiliriz. İkincisinden ise genel olarak küreselleşme yılları olarak adlandırılan, özelde ise 1989 sonrası Berlin duvarının yıkılması ve ileriki yıllarda Bolşevizmin çökmesi ile liberal sonrası yeni hamleler gerçekleştirmekle çıkmaya çalışmıştır. İşte neo-liberalizm ideolojisi de bu krizi bir aşma çabası sonucunda oluşmuştur.

Tarihsel olarak incelendiği takdirde liberalizmdeki ekonomi ve siyasi anlamda dönüşümlerin yaşandığı yıllar ekonomik yapıdaki kriz evrelerine denk gelmektedir. Bu da liberalizmin kendini değişen yapıya göre uyarlayacak yeni kodlar ve doktrinler geliştirmeye itmektedir. İşte ileriki bölümlerde incelenecek olan neo-liberalizmde böyle bir ortamda doğmuştur.

Liberalizmin 1929'da girmiş olduğu krizi anlaşılmasında Keynes'in görüşlerinin değerlendirilmesine yer vermek, ortaya çıkan kriz üzerine tarihsel bir arka plan çizmek

¹⁰⁹ İvan İllich, *Tüketim Köleliği*, (Çev. Mehmet Özey), Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 14.

konuyu daha da anlaşılır kılacaktır. 1929 krizinin baş gösterdiği yıllarda tüm dünyada ve özellikle Amerika ve İngiltere’de yoğun bir şekilde işsizlik yaşanmaktaydı. Yüksek bir enflasyonla birlikte, ekonomik anlamda durgunluk hakimdir. Yaşanan kriz yılları toplumsal her alanı yoğun bir biçimde etkilemekteydi. Yaşanmakta olan işsizliğin ve yüksek enflasyonun temelinde ise insanların yoğun bir biçimde tüketim eğilimi içerisine girmesi yatmaktadır. Tüketimin had safhada yaşanması ve yatırıma dönüşmemesi ise toplumları bu büyük krizin eşğine getirmiştir. Keynesyen iktisadın temel noktası da liberalizmin içine düştüğü bu krizden nasıl çıkacağıdır.

Liberal demokratik refah devleti anlayışı, kapitalizmin 1929’da baş gösteren büyük bunalımını aşmaya yönelik bir girişimdir. Diğer bir ifadeyle Keynesci iktisat politikalarının benimsenmesiyle birlikte aşılmaya çalışılan doktrinin adıdır. Bu politikanın benimsenmesiyle birlikte, hemen hemen tüm ülkelerde de partilerin programlarına egemen olmuştur. A.B.D.’de F. D. Rosveelt’in New Deal (1945), İngiltere’de W. Beveridge’nin hükümet için hazırladığı ve kendi adıyla anılan Beveridge Planı (1945) gibi toplumsal refah projelerinin icrasıyla somutlaşan liberal-demokratik refah devleti anlayışı gelişerek, 1970’lerin ortalarına kadar süren siyasal consensuse de zemin olmuştur.¹¹⁰ Yaşanan bu kriz yılları liberal iktisat teorisini de yeni arayışlara itmiştir. Ve iktisadi tarih açısından neo-klasik dönemin başlangıcını da oluşturmaktadır. İşte bu dönem diğer bir adıyla Keynesyen iktisat olarak da anılır. Keynes’in ileri sürdüğü fikirler sadece ekonomiyi değil döneminin siyasal ve toplumsal dönüşümünü de etkilemiştir.

“ 1930’lardaki krize kadar ekonomi alanındaki sonsuz sayıdaki firmanın karlarını arttırma savaşı ile, yine sonsuz sayıdaki tüketicinin kendi arayışlarını karşılama çabası içerisindeki etkileşim giderek arz ve talebin istikrarlı bir dengeye ulaşmasına yol açar, böylece eğer fiyatlar serbestçe dolaşıyorsa mallar eninde sonunda satılır ve tüm işçiler eğer kabul ederlerse, piyasanın kendisine biçtiği ücretten iş bulur görüş egemendi. Bu görüş kısaca “her arz kendi talebini yaratır” şeklinde ifade edilebilecek olan, Say yasası diye bilinen yasayı ifade ediyordu. Keynes 1930’lardaki gelişmelerden Say kanununun işlemediği sonucunu çıkardı. Keynes böylece teorisini serbest piyasanın işleyişine bir güven üzerine değil serbest piyasanın kendi kendine bırakıldığı takdirde aksayacağı türden bir güvensizlik üstüne kuracaktı.”¹¹¹

¹¹⁰ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s.126.

¹¹¹ Ergin Yıldızoğlu, “Keynes: Peygamberin İkinci Gelişi”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 340, Temmuz-Ağustos 1993, s.77.

Keynes'in temel görüşü tam istihdamın gerçekleştirilmesi için, devletin üretim sürecine müdahale etmesi gerekliliğine dayanıyordu. Keynes, devletin faiz oranlarına ve finans sektörünün kredi olanaklarına müdahalesinin taraftarıydı, bizzat transfer harcamaları, altyapı yatırımları, kamu hizmeti yoluyla ekonomiye katılması ve istihdam yaratması suretiyle talebin canlandırılmasının mümkün olduğunu, böylece piyasanın etkin işleyişinin yeniden sağlanabileceğini ileri sürmüştür.¹¹² Devletin bu müdahale anlayışında o dönem Sovyetler Birliğinin krizden etkilenmemesi de önemli bir yer tutar. Bolşevizmin krizden etkilenmemesi sosyalist rejimlerin güç kazanmasına sebebiyet vermiştir. Keynes'te bu aşamada devlet müdahalesini, sosyalist örneklem içerisinde kapitalist sisteme empoze etmiştir.

Keynesin devlet müdahalesi anlayışının temelinde klasik liberalizmin görünmez el anlayışının da bir eleştirisi vardır. Toplumda milyonlarca insan vardır. Ve hiç kimse ne kadar üretilene ve neyi ne kadar tüketene karar veremez. Bu durumda görünmez elin tam istihdamı sağlaması olanaksızdır. Tüketim ve yatırım bir denge sağlamalıdır. Bu dengeyi oluşturabilmek için bir müdahale söz konusu olmalıdır.¹¹³ Devlet üretim ve bölüşüm konularında müdahil bir tavır sergilemektedir.

Keynes ekonomik bunalımın aşılmasını, sermayenin marjinal veriminin arttırılmasına bağlı görmektedir. Sermayenin büyümesi tasarrufun büyümesine bağlı değildir, sermayenin büyümesi ancak tam istihdamın gerçekleştirildiği noktada düşük tüketim eğilimine bağlıdır. Tüketim eğilimindeki düşüş toplam talebin düşmesi anlamına gelir. Bu ise ekonomideki dengesizliğin ve işsizliğin nedenidir.¹¹⁴ Yani önemli olan tasarruflardaki büyümenin değil, yatırımlardaki büyümenin gerçekleştirilmesidir. Aksi durumda işsizlik artacaktır.

Keynes enflasyonla işsizlik arasında ters orantılı bir ilişki kurmuştur. Keynes'in kuramının bu boyutu, onun aynı zamanda yeni liberallerin bu kuramın bilimselliğini kabul etmelerini gerektiren bir özelliğiydi: Bu özellik Popper'in, bilim felsefesinde, pozitivistimin doğrulanabilirlik kriterinin yerine yanlışlanabilirlik kriterinin konmasıyla

¹¹² Merih Paya, *Makro İktisat*, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1997, ss.274-276.

¹¹³ Gencay Şaylan, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1998, s.63.

¹¹⁴ Yıldızoğlu, a.g.e., s.79.

ilgiliydi. Keynes'in kuramı işsizlikle, enflasyonun aynı anda ortaya çıkmayacağı önermesine dayanıyor, dolayısıyla hangi koşullarda yanlışlanmış olacağını da barındırmış oluyordu.¹¹⁵ 1970'lerde iyice beliren liberal-kapitalizmin diğer bir büyük krizi, stagflasyon¹¹⁶ olgusunu ortaya çıkarıyordu; diğer bir deyişle hem yüksek enflasyon hem de yüksek oranlı bir işsizlik bir arada yaşanıyor. Keynesgil kuram yanlışlanmıştı. Keynesgil kuramın reddedilmesinin koşullarını yavaş yavaş hazırlıyordu.

Bu arada belirtilmesi gereken bir diğer olgu da Keynesgil politikaların uygulandığı ülkelerde 1945 sonrası sağlanan başarı aslında bu dönemin koşullarının da elverişli olmasında yatar. Keynesgil ekonominin sağlamış görüldüğü başarının, savaş sonrası koşulların pazar ve üretim tekniklerinde gelişme ve genişleme olanağı vermesinden, yeni sanayi dallarının oluşmasından kaynaklandığını, sermayenin uluslararasılaşmasının, para istikrarını sağlayan Bretton Woods antlaşmasının, yeni bağımsızlaşan sömürgelere giren uluslararası düzeyde sağlamış olduğu ekonomik ve politik hegemonyanın sonucu olduğu ileri sürülmektedir.¹¹⁷ İkinci Dünya Savaşı sonrasında otomotiv, radyo, ve tv. gibi sanayi alanlarında büyük teknolojik gelişmeler ve hızlı bir pazar genişlemesi 1945 sonrası genişlemenin motoru sayılabilmektedir. Bretton Woods bu büyümenin likidite sorununu çözen uluslararası antlaşmanın adıdır. Yirmi yıllık süreyi kapsayan bu büyüme sonrası ortaya çıkan evrensel kriz ilk olarak Bretton Woods'un çöküşü olarak kendisini göstermiştir.¹¹⁸ Ancak Bretton Woods egemen olduğu sürece fiyat istikrarını güvence altına alamamış ve sorunu çözecek bir mekanizma görevini üstlenememiştir. Bretton Woods antlaşmasının çökmesi tüm dünyada enflasyonun yüksek oranda oluşmasına neden olmuştur. Petrol krizleri ile de fiyat patlamasını beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu gelişmelere ise çözüm bulunamamıştır. Ve refah devletinin çökme zamanı gelmiştir.

Ancak bu dönemde belirtilmesi gereken önemli bir husus da Keynesyen iktisadın aslında burjuvazinin liberal-kapitalizmin ilkelerine ters düşmesidir. Zaten bu

¹¹⁵ Vidan Serin, "Değişen Dünya ve Değişen Politikalar", *İktisat Politikası*, (Der. Vidan Serin), Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.132.

¹¹⁶ Ömer Demir, *Kurumcu İktisat*, Birinci Basım, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s.30.

¹¹⁷ Yıldızoğlu, a.g.e., s.79.

¹¹⁸ Şaylan, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, s.79.

dönemler de klasik liberalizm adeta lanetlenmiştir. Bu krizle liberalizm ciddi yaralar almıştır. Ama ters düşme bir tam karşıtlık içermemektedir, yani sisteme de sahip çıkan merkez ülkelerin burjuvazisi olmuştur. Yani dışlanan klasik liberalizmdir. Genel anlamda liberal-kapitalizm değildir. Zaten Keynes'in ortaya koyduğu bu anlayış kapitalizmi yadsımaz, kapitalizmin başka bir sisteme dönüşümünü de sağlamaz. Özel mülkiyet ve kapitalist kar motifleri Keynes'yen sistemde ekonominin motoru olarak vazgeçilmez unsurlardır.¹¹⁹ Bu dönem merkezîyetçiliğin gelişmesi adına muhafazakarlar için daha iç açıcıdır. Ancak yükselen sosyalizme karşı refah devleti proletaryayı sisteme entegre etmeyi başarmıştır. Bu anlamda refah devleti anlayışına kapitalizm çok şey de borçludur. Çünkü kendi mantığına ters gelen proje içine girmiş ama sosyalizmin en önemli unsuru olan işçiyi kazandırmıştır. Ancak bütün bu gelişmeler ve uygulanan ekonomik bir dizi tedbirler sistemin krize girmesine mani olamamıştır.

Refah devletinin çöküşü, kaçınılmaz olarak liberal-kapitalist ideolojinin kendisini her açıdan sorgulamaya ve yeniden yapılanmaya itmiştir. 1970 sonrası yaşanan ekonomik kriz ve bu dönemlerden sonra meydana gelen küreselleşme olgusunun had safhaya çıkışı artık yeni bir söylemi gerektirmekteydi. Dünyadaki siyasal açıdan da sosyalist bloğun çöküşü tek kutuplu açıklamaları beraberinde getirmiştir. Kimilerine göre bu yıllar liberalizmin zaferi, kimilerine göre ise liberalizmin çöküş yıllarını oluşturmaktaydı. İşte bu yıllar küreselleşmenin, yeni dünya düzeninin ve neo-liberal doktrinlere geçişin ve yapılanmanın yılları olacaktır.

¹¹⁹ Şaylan, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, s.79.

İKİNCİ BÖLÜM
YENİ DÜNYA DÜZENİNDE
EGEMEN SÖYLEMLER VE KÜRESELLEŞME

2.1. MODERNLEŞME OLGUSU

Modernleşme kavramının tek bir tanımı yapılamaz. Bir çok unsura göre farklı tanımlamalar ortaya koyabiliriz. Bu farklı tanımlamalara rağmen, ana hatları ile modernleşmeyi, geleneksel tarımsal üretim tarzından, küçük el zanaatlarına dayalı durağan bir yapıdan, sanayileşmiş, kentselleşme olgusunu tamamlamış, okur yazarlık oranının arttığı, kitle iletişim araçlarının geliştiği, dinamik bir yapıya geçiş olarak tanımlayabiliriz. Modernleşmeyle ilgili en önemli başat değerlendirme ise, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin sağlandığı yapı olarak belirleyebiliriz. Eski toplumsal yapının değişen konjunktüre göre yeniden yapılandırılmasıdır.

Modernleşme kavramını tarihsel bir arka plan olarak Aydınlanma ile birlikte almamak büyük bir eksikliğe neden olacaktır. Bu anlamda Aydınlanma dönemini ortaya koyarak başlamak doğru bir zemin oluşturacaktır.

Aydınlanma, İngilizce "light" (ışık) sözcüğünden türetilen "enlightenment" (aydınlanma, bilgilendirme) kavramına karşılık gelmektedir. Tanrının, insanın içine doğması veya aziz, ermek gibi kavramlardan ise farklı bir anlam taşımaktadır. Aydınlanma çağı olarak adlandırdığımız dönem, 17. ve 18.yy.'larda varolan totaliterliğe, feodal toplum yapısına, baskıcı dinsel dünya görüşüne, karşı yeni olgunlaşmakta olan burjuvazinin yönettiği özgürleşme hareketidir. Aydınlanma çağı, insanlık tarihinde akıl ve düşüncenin bireyin güçlü yetisi olarak birleşmiş bir biçimde, dünyanın ve toplumun metafizik yoluyla anlaşılmasına dayalı geleneksel toplum ve bilgi yapılarının ortadan kaldırılmasını ifade eder.¹²⁰ Geleneksel toplum yapısı anlayışında kopuşu ifade etmektedir. Ayrıca bu çağla birlikte artık din toplum temellindeki yerini kaybediyordu.¹²¹ Akıl, aydınlanma felsefesinin anlaşılması için bir anahtar kavram olarak kullanılmaktadır. Kant'a, aydınlanmanın insanın aklının her yanını, her yerde başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın, özgürce kullanması olduğunu ve aydınlanma için özgürlükten başka bir şeyin gerekmediğini ve bunun için gerekli olan özgürlüğün de özgürlüklerin en zararsız olanı aklı kullanmak özgürlüğü

¹²⁰ Ahmet Çiğdem, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*, İkinci Basım, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.21.

¹²¹ Abel Jeanniere, "Modernite Nedir?" (Çev. Nilgün Tural), *Modernite versus Postmodernite*, 3. Baskı, Der. Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s.97.

olduğunu vurgular.¹²² Aydınlanma, insanlığı, eleştirel rasyonel aklın kullanılmasıyla batıl inançtan, doğa güçlerine tabi olmaktan kurtarmaktadır. Bu sayede de insanın toplumsal konumu, emek ve eğlence tarzı bir dışsal otoriteye değil, fakat kendi özgür iradesine, rasyonel etkinliğine dayalı bir hal almıştır.¹²³ Aydınlanmayı bu doğrultuda aklın iktidara gelmesi, ama bu kaynağını dinsel bir inanıştan kaynaklanan akıldan değil, rasyonel bir akıldan alan bir temelle iktidara gelmesi olarak da değerlendirebiliriz.

Aydınlanma ruhu, bireyin eğitimini, onu hem ailesinin hem de bizzat kendi tutkularının dayattığı, dar akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmaya sağlayan bir disiplindir.¹²⁴

Aydınlanma ile birlikte özgürlük, akıl, bireysel otonomi, insan hakları, toplum sözleşmesi, demokrasi, eşitlik gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bunlara ilaveten dinin, felsefenin, bilimin sınırları da ayrılmıştır. Bunlar aynı zamanda Habermas'ın deyimiyile "Modernlik Projesini"¹²⁵ oluşturmaktadır.

Modernleşme kavramının koşullarının hazırlandığı Aydınlanma döneminin getirdikleri söylemler yüzeysel bir şekilde ortaya konduktan sonra modernleşme süreci daha iyi kavranacaktır. Aydınlanma hareketine dayalı olan modern kelimesi Latince modernus kelimesinden türetilmiştir. Modo ise eski Latince'de hemen şimdi anlamını taşımaktadır. Bu çerçevede modern toplum günümüzdeki anlamda kullanılan bugünün toplumunu karşılamak için kullanılır.¹²⁶ Terim olarak modern kavramı tarihsel olarak daha gerilere götürülebilirse de, 18. yüzyılda ortaya çıkan modernite projesi, Aydınlanma düşünürlerinin nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve sancı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir. Amaç, özgür ve yaratıcı bir biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yönünde kullanmaktır. Doğa üzerinde hakimiyet, kaynakların kıtlığından,

¹²² Sezgin Kızılcılık, "Postmodernizm: 'Modernlik' Projesine Bir Başkaldırı" Türkiye Günlüğü, Ankara, Sayı:30, s.87.

¹²³ Çiğdem, a.g.e.,s.26.

¹²⁴ Alan Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İst., 1995, s.26.

¹²⁵ Peter Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi*, (Çev. Mehmet Küçük), Doruk Yayıncılık, Ank., 2003, s.27.

¹²⁶ Sezgin Kızılcılık – Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara, 1994, s.299.

yoksulluktan ve doğal afetin rasgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu.¹²⁷ Bir anlamda dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarından çıkış reçetesi de denilebilir.

Bir aydınlanma projesi olarak tanımlanan modernizm projesinde nesnel ve evrensel bilim düşüncesi, buna bağlı olarak evrensel ahlak ve hukukun olabilirliği temel parametrelerdir. Bu anlamda modernleşme bünyesinde tek bir süreç, tek bir hedef ve zorunlu bir son bileşimini beraberinde getirmektedir. Evrensel bir değer kümesi altında, tüm toplumların bir tek süreç ile yani modernleşmeyle gelişmişlik yoluna girebileceği gibi bir sonucu çıkarmak mümkündür. Çünkü ortaya konulan ahlak hukuk gibi normlar bütünü evrensel bir yapıya sahiptir ve kaynağını Batı'dan ve o koşullarda meydana gelen gelişmelerden almaktadır.¹²⁸ Aslında kavram tarihsel bir kopuş olarak ortaya çıkar ve insana olduğu kadar çevresine de uygulanır.

Genel olarak pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist eğilimli olarak algılanan modernizm, doğrusal gelişmeye, mutlak doğrulara inançla, toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanmasıyla ve bilginin ve üretimin standartlaşmasıyla özdeşleştirilir.¹²⁹ Modernizm düşüncesi, bir aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Buradaki ilerleme anlayışını temsil eden amaç, ideal toplum düzenine ulaşmaktır.

Modernleşme kavramının teknoloji ve sanayileşme gibi olgular çerçevesinde ele alınması genel bir kabul görmekte, ayrıca kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, modernleşmenin salt teknolojiyi ihtiva etmediği de kabul etmektedir. İlk sanayi devrimi sonrasında bu sürece giren ülkeler içinse modernleşme, gelişmiş ülkelerin özelliklerin ithali anlamına gelmektedir. Az veya çok her sistem değişimi yaşamak mecburiyetindedir. Ancak bu sürece sonra giren ülkelerde modernleşme değişiminin hızlanması anlamına gelip, sosyal kültürel yapının bütününe etkileyen, ekonomi ve çevresel değişimleri ifade etmektedir.

¹²⁷ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İst., 1998, s.24.

¹²⁸ Göran Therborn, "Modernlik yoluyla Modernliğe Giden Yollar", *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm*, (Der. Abdullah Topçuoğlu-Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s.61.

¹²⁹ Harvey, a.g.e., s.21.

Modern çağı oluşturan her şey araştırma, yaratı ve eylemlerin metodu olarak tasarlanan eleştirinin bir sonucuydu. Modern çağın temel fikirleri ve kavramları arasında sayılabilecek olan ilerleme, evrim, devrim, özgürlük ve demokrasi işte bu eleştirinin bir sonucudur.¹³⁰ Modern olmak, tarihsel gelenek karşısında, dışsal otoriteler karşısında bir özerklik talep etmek, hayatını düzenleme hakkı talep etmek demektir. Bu talep, insanın toplumsal olarak kendi kendisini yönlendirme ve temelde özerk olma arzusunu ifade eder.¹³¹ Modernitenin savunucuları olan Durkheim, Simmel ve Parson gibi sosyologlara göre modernlik, farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginin ve teknolojinin egemen olduğu bir yaşam biçimidir.

Modernlik, normatif olan her şeye isyan deneyimiyle başlar. Bu başkaldırı, ahlakilik ve yararlılık standartlarını etkisiz hale getirmenin bir yoludur. 18. yy.'da oluşan bilim, ahlak ve sanat alanlarının birbirlerinden ayrılması, Kant'ı öncülük ettiği modernlik projesinin temelini oluşturmaktadır. Modernlik projesi içinde bilme ve inanmanın birbirinden ayrılması gerekmektedir.¹³² Bilgi, inanç ve sanat birbirinden ayrıdır. Bildiğimiz için inanmayız, inandığımız için biliriz görüşü bu sebeptir. Her şey kendi içerisinde değerlendirilmelidir, diyerek aydınlanmanın belki de en çok tıkanacağı yerde bilginin, aklın geçidi olmuştur.

Modernleşme olgusu aslında küreselleşme öncesi dönemin bir söylemi gibi gözükse de postmodernite incelendikten sonra görülecektir ki, hala küreselleşme olgusu içerisinde ciddi bir tartışma alanıdır. Çünkü bir görüşe göre postmodernite modernitenin tamamlanmamış bir projesidir. Bu konuya postmoderniteye geçiş konusunda değinilecektir.

¹³⁰ Octavio Paz, "Şiir ve Modernite", (Çev. Nilgün Tural), *Modernite versus Postmodernite*, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s.185.

¹³¹ Mehmet Küçük, "Postmodernin Modern Karakteri Ya Da Dönemleştiriminin İronisi", *Modernite versus Postmodernite*, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s.30.

¹³² Kızılcılık, "Postmodernizm: 'Modernlik' Projesine Bir Başkaldırı", s.88.

2.1.1. Sanayi Sonrası Toplum

18. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve oradan diğer Avrupa ülkelerine ve daha sonra da tüm dünyaya yayılan sanayileşme hareketi, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yapıya, bugün varılan postmodern dönem ile birlikte nasıl yansımıştır? Tarımsal olanın dünya platformunda önemini yitirdiği dönemde sanayileşmenin gittikçe ön plana çıkması olgusu nasıl karşılanmıştır? Özellikle güdümlü bir politika sonucu hızlandırılmaya çalışılan sanayileşme hareketi toplumsal yapıda ne gibi değişikliklere neden olmuştur? Geleneksel kalıpları halen daha kırılmamış olması itibariyle tarım toplumu özelliklerini taşıyan, genel itibariyle de sanayileşmeyi tam olarak yaşayamamış ve bu olguyu toplumsal formasyon kademelerine yeterince yerleştirememiş ve sindirememiş ülkelerde, dünyanın bugün bulunduğu postmodern dönemde bu ülkelerin duruşu ve bu duruşla dünyaya verdiği yanıtlar nelerdir? Geleneksel olandan kopamama, modern olanın izlerini taşıma ve aynı çelişki ile postmodern olana yaklaşılmaya çalışma itibariyle tüm bunları olumsuzlayan veya olumluyan toplumsal yapı taşları nelerdir? Sanayileşme işte bütün bu sorunsallarla dünya tarihinde ve küreselleşme sürecinde yerini almaktadır. Sanayi sonrası toplumların oluşturulduğu dünyada, bilgi toplumu, enformasyon toplumu ne anlam ifade etmektedir? Gerçekten yaşanan mıdır? Oluşturulmaya çalışılan mıdır?

İnsanlık tarihinin ilk büyük toplumsal kırılma devrimi tarım toplumuna geçiştir. Bu evreden önce insanların çoğu küçük göçebe topluluklar halinde yaşamakta ve avlanma, meyve toplama, hayvancılık gibi faaliyetlerle geçinmekteydiler. Bu evreden sonra, Tarım devrimi başlamış ve uzunca bir süre sonra tüm toplumlara yayılarak yerleşik hayatın düzenli bir birlikteliği olan köyleri ve yeni bir yaşama biçimini, yeni bir sosyal düzeni oluşturmuştur.

Tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından endüstri toplumuna geçiş uzunca bir dönem sürdü, birinci dalga olarak da adlandırılan bu evre hızını henüz kaybetmemişken merkezi Avrupa’da ikinci büyük değişiklikler dalgasına yol açan Sanayi Devrimi baş göstermiştir. Sanayileşme adı verilen bu sürecin yayılması, tarım devrimine göre daha çabuk olmuştur. Böylece, farklı yayılma hızlarına sahip iki büyük değişiklik süreci aynı anda dünyayı kuşatmaya devam etmiştir. Birinci dalga, sanayileşmenin ortaya

genişlemesiyle hemen hemen durulmuştur veya etkisini kaybetmeye yüz tutmuştur.. Son iki yüzyıldır Avrupa, Kuzey Amerika ve dünyanın birkaç yerinde daha hayatta köklü değişiklikler yapan ikinci dalga yayılmaya devam etmektedir. Dünyada tarımın önemli yer tuttuğu ülkeler ise süratle değişikliğe giderek çelik üretme tesisleri, otomobil fabrikası, dokuma fabrikaları, demiryolları kurma çabası içine girmişlerdir. Dünyanın bir çok yerinde ikinci dalganın gücü devam etmektedir.

Sanayileşme henüz bir çok ülkede yerleşmeye çalışırken, çok daha başka ve önemli bir süreç ortaya çıkmış ve yayılmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda sanayileşme dalgası en üst noktasına vardığında, tam olarak ne olduğu anlaşılamayan, ancak her şeyi etkisi altına alan bir Üçüncü Dalga başlamıştır.¹³³ Üçüncü Dalga, 1950'li yılların ortalarında ABD'de güç toplamaya başlamış, daha sonra farklı hızlarda diğer sanayileşmiş ülkelerin bir çoğuna ulaşmıştır. Bugün, ileri teknoloji ülkeleri, üçüncü dalga ile ikinci dalganın gereksizleşmiş, kabuk bağlamış ekonomileri ve kurumları arasındaki çarpışmanın etkisi altında mücadelelerini sürdürmektedirler.¹³⁴

Peter Drucker'e göre Kapitalist Ötesi Toplum olarak adlandırılan bu dönem, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna göre, yeni toplumun temel ekonomik kaynağı, yani iktisatçıların deyimiyle üretim araçları sermaye, emek ya da doğal kaynaklar değil bilgidir ve bu toplumsal yapının sınıfları bilgi sınıfı ve hizmet sınıfı olacaktır.¹³⁵

İkinci Dalga ile Üçüncü Dalga ekonomileri arasındaki farklar çeşitli dinamikler göz önüne alındığında, bu iki dönem arasında başlıca farkları ve değişimleri ana hatları ile özetleyebiliriz. Sanayi toplumunda gelişmenin özü buhar makinesi iken, bilgi toplumunda bilgisayar teknolojileridir. İlk olarak sanayi toplumunda üretim alanındaki unsurlar toprak, emek, sermayedir, ancak üçüncü dalgadaki üretim unsuru, bilgi, kültür, ideoloji gibi unsurlardır. Ontolojik kabulü sanayi toplumunda maddi bir takım verilere, tabana dayanmak zorundayken, sanayi sonrası toplumda (bilgi, enformasyon vs) maddi

¹³³ Alven Toffler, *Üçüncü Dalga*, (Çev. Ali Seden), Altın Kitaplar, İstanbul, 1981, ss.32-33.

¹³⁴ Alven Toffler, Heidi Toffler, *Yeni Bir Uygarlık Yaratmak*, (Çev. Lütfü Dicleli), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s.23.

¹³⁵ Peter Drucker, *Kapitalist Ötesi Toplum*, (Çev. Belkis Çorakçı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.16.

olmayan varlıklardır. Üretim ve ürün yapısına değinecek olursak, sanayi toplumunda ürün ve üretim kitle kültürüne dayanırken, sanayi sonrası toplumda bu yapı esnek teknoloji ve esnek üretim ile bireyselleşerek kendisini ortaya koymaktadır. Sanayi toplumunda emek kol gücüne dayanmaktaydı, ancak bilgi toplumunda kol gücünden sıyrılarak bilginin ve beyinsel gücün hakimiyeti görülmektedir.¹³⁶ İki evre arasında ciddi bir zihniyet dönüşümü görülmektedir.

Bu arada kapitalist ötesi toplum olarak adlandırılan bu döneme birden çok isim verilmesi bu dönemin hangi evreyi kapsadığı konusunda bir yanılgıya götürmez, aslında içerik olarak değerlendirdiğimizde benzer evreler olduğu gözükmemektedir. Enformasyon toplumu, bilgi toplumu vs.¹³⁷ Bilgisayar teknolojilerindeki hızlı değişim, Internet, kablolu tv ve şifreli kanallar, uydular. Küreselleşmenin temel teknik donanımları arasında sayılan, başat elemanları. Bu teknik donanımın ürünü söylemler. Bilgi toplumu, enformasyon toplumu, postmodern toplum, tüketim toplumu, neo-liberalizm, post-endüstriyel evre, post-fordizm, iletişim çağı. Ortada birden fazla söylem olsa da aslında hepsi ortak bir görev üstlenmişlerdir. Değişen sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal alanda değişimi belirleme ve kapitalizmin her alanda egemenliğinin devamı. Dikkat edilmesi gereken ise, bu değişikliklerin liberal-kapitalist ekonomilerin, siyasetlerin tıkanmasıyla yine liberal-kapitalist sistem tarafından değiştirilmiş olmasıdır. Sanayi sonrası oluşan bu değişim, öncesine bir tepki ve karşıtlığın sonucu değil, kapitalist kar hadlerinin tüm dünyada, küresel bazda kendi lehine ilerletilmek istenmesinin bir sonucudur.

Enformasyon toplumu ile birlikte sosyal-kültürel alanda değişen en önemli unsurlardan biri de hazzı, eğlenceye, zevke yönelmedir. Yani daha genel anlamda tüketim toplumuna yönelimdir. Enformasyon toplumunda aslında tüketimin gerçekleşti alan sadece metaların, malların olduğu saha değildir, aynı zamanda bilginin kendisi de bir tüketim metasıdır. Dolayısıyla bilginin kendisi de üretildiği gibi tüketimin

¹³⁶ Hasan Çoban, "Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş", *Yeni Türkiye*, Yıl 4, Sayı: 19, Ocak-Şubat 1998, ss.257-258.

¹³⁷ Veysel Bozkurt, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, İkinci Baskı, Sitem Yayıncılık, İst., 1997, s.31.

hammaddesidir.¹³⁸ Elbette tüketim insanla birlikte var olacak, anılacak bir kavramdır. Ancak burada vurgulanan tüketim toplumu bir yaşam biçimini belirtmektedir.

Toplumsal doyumsuzluk olarak kendisini gösteren bir modern çağ hastalığı. Hazza, eğlenceye, zevke yönelik bir aşırılık çağı da diyebiliriz. Tüketim için her şey hazır. Esnek üretim modeline göre her an değişen ve daha bir öncekinin tüketiminden gereken hazzı yaşamadan, aynı markanın yeni bir üretimiyle meydana gelen artçı haz. Cep telefon çılgınlığı buna en iyi örnektir. Bu hazzın yaratımı konusunda belirtildiği gibi liberal-kapitalist toplumun devamı olan, neo-liberal politikaların yeni pazar anlayışı yatmaktadır. Bu pazar anlayışının en temel noktası ise tüm insanlardır. Çünkü neo-liberal politikalarda üretimi yapılamayacak ve yapılan üretim sonucunda ürün olarak ortaya konulamayacak şey yoktur. Bu bazen bir iletişim aracı iken bazen de toplumların çok önem verdiği sembolleştirdiği bir aktördür. Örneğin Türkiye’de yıllarca siyasi görüşü ile burjuvazinin karşısında yer alan Nazım Hikmet Ran’ın kartpostallara resimlerinin, şiirlerinin basılması ile ticari bir meta haline dönüştürülmesi gibi. Sermayenin bu farklı mentalitedeki kişiyi meta haline dönüştürerek, kendisine karşı olan bir sınıflı pazar içine çekebilmesi buna en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır.

2.1.2. Postmodern Yaklaşımlar

Sosyal bilimlerde bir düşünce biçimi olan post-modernizm; kalıplaşmış düşünce yapılarından kurtulmayı hedefleyen, her türlü bilimsel araştırma ve bilgi birikimini eleştiren ve yerleşik düzene başkaldıran ve tüm değerleri izafi gören bir bakış açısını ifade etmektedir. Bu süreç çeşitli kavramlarla biraradalıklarla anlatılmaya çalışılmaktadır; “sanayi ötesi toplum”, “bilgi toplumu” “sembol veya hizmet ekonomisini dayalı toplum”, “kapitalizm ötesi toplum”, gibi. Modernizm sanayi toplumunun, post-mordernizm ise sanayi sonrası toplumun felsefi temellerini oluşturmaktadır diyebiliriz.

Post-modernizm insanlara doğruları empoze temek yerine, onları tamamen serbest bırakmak ve kendi istediklerini yapma konusunda fırsat vermektedir. Bürokratik

¹³⁸ Ömer Demir, “Bilgi Toplumunda İktisat: Bilgi Ekonomisi ve Bilgi İktisadı”, Yeni Türkiye, Yıl 4, Sayı: 20, Ocak-Şubat 1998, ss.10-12.

yapılar yerine onların inisiyatiflerini kullanmalarına önem vererek, etkinlik ve motivasyonu artıracığı beklentisiyle bireylere önem verilmektedir. Bu da bizi bireycilik anlayışına götürecektir. Mevcut konjonktürde bireyci düşüncenin vurgulanmasını olağan karşılamak gerekir. Çünkü, bireycilik bugün neo-liberal düşüncenin temelini oluşturmakta ve kapitalizmin kendisini var olan yapıya uyarlamasında ideolojik bir çerçeve sunmaktadır.

Sanatlarda postmodernizm tartışmaları Birleşik Devletler'de başlamış olsa da, kendilerini postmodern toplumsal teori olarak sunan, daha önceki Fransız kültürel ve toplumsal teori; yararlanan ilk çalışmalar 1970'lerin sonunda Fransa'da ortaya çıktı. Baudrillard, L Deleuze/Guattari, Roland Barthes, Ferdinand de Saussure Jameson, Cov Ellis, Henri Lefebvre ve Guy Debord postmodernizmin öncüleri kabul edilir.¹³⁹ Postmodernliğin gelişiminde aslan payı genellikle Fransızlara verilse de postmodernizme esin verenler Alman filozofları olarak göze çarpar.

Baudrillard'a göre, modern endüstri toplumlarında merkezi rolü üretim alırken, postmodern toplumda gerçeği önceleyen modeller olarak taklitler düzene egemen olmaya, toplumu hipergerçeklik olarak oluşturmaya baslar. Baudrillard ve muhtemelen teorinin, siyasetin ve bireylerin yapabilecekleri tek şeyin zaten üretilme biçimleri bir araya getirmek ve bunlarla oynamak olduğunu savunur, O'na göre postmodernite ne iyimser, ne de kötümserdir, sadece yıkıntılardan artakalanlarla oynanan bir oyundur.¹⁴⁰ Modernitenin açmazlarının bir sonucudur. Simüle edilmiş yaşamlar dünyaya hakimdir. Bu alanlarda taklit ile insan kimliğini ve kültürünü işler.

Lyotard'a göre en gelişmiş ülkelerde bilim, sanat ya da kültür süreçleri büyük bir dönüşüm geçirmektedirler ve bu dönüşüm içinde onun postmodern olarak tanımladığı durum ortaya çıkmaktadır. Lyotard postmodern durumu tanımlarken "bilgiyi" temel ölçüt olarak almaktadır. Buna göre postmodern durum bir tür yeni tarihsel gerçeklik olmaktadır. Tıpkı Baudrillard gibi Lyotard'da sanayi toplumuna özgü bir

¹³⁹ Douglas Kellner, "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", (Çev. Mehmet Küçük), *Modernite versus Postmodernite*, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s.371.

¹⁴⁰ A.g.e., ss.377-378.

epistemolojinin hale geldiğinden söz etmektedir. Yani Lyotard için de belirleyici olan süreç, toplumsal değişme ve bu değişim ile gelinen sanayi ötesi toplumdur. Sanayi ötesi toplumda, sanayi toplumun epistemoloji çökmüştür; kuramların temsil özelliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır.¹⁴¹ Lyotard'a göre, postmodern meta anlatılar karşısında kuşkuçuluk ve metafizik felsefenin, tarih felsefelerinin ve herhangi bir totalleştirici düşünce biçiminin reddi olarak tanımlanır. Dolayısıyla postmodern bilgi farklı duyarlı olma özelliğimizi geliştirir ve başka bir şeyle kıyaslanamaz olanı hoş görme yeteneğini pekiştirmektedir.¹⁴² Bu anlamda bakılacak olursa Lyotard, büyük anlatıların çağımızda güvenilirliklerini yitirdiklerini, büyük anlatılar yerine çoğul, yerel ve küçük anlatıları tercih etmek gerektiğini söylemektedir.

Baudrillard ve Lyotard gibi Jameson'da toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğunu, postmodern duruma benzer bir şeyin ortaya çıktığını fakat bu durumun bir neo-marksızan içinde teorileştirilebileceğine inanmaktadır. Genel manzaraya derinlemesine bir bakışla Jameson postmodernizmi, hem yeni bir kültürel egemen hem de kapitalizmin yeni bir sosyo-ekonomik evresini oluşturan 'geç kapitalizmin kültürel mantığı' olarak sunmaktadır. Postmodernizm hakkındaki tartışmayı geniş bir kültürel, toplumsal, ekonomik ve fenomenler alanını kapsayacak şekilde yaymaktadır. Böylece Jameson postmodern tartışmasını kültürel teori ve meta-teori alanlarından toplumsal teori alanına kaydırmaktadır.¹⁴³ Modernitenin tamamlanmamış bir projesi kapsamı içerisinde ele alıp değerlendirmektedir.

Paul Feyerabend'e göre bilimin tanımında kesin tartışma ve düşünce özgürlüğü olmasına karşın yaşamda bunun tam tersinin ortaya çıktığı, bilimin bir otorite işlevine sahip olduğu görülmektedir. Çünkü ona göre bilim de bir ideolojidir ve ideolojilere göre bir üstünlüğü yoktur.¹⁴⁴ Feyerabend, bilimin 17. ve 18. yüzyıllarda hizmetler sağladığını ve insanın özgürleşimine katkılar yaptığını kabul etmektedir. Anacak durum artık geçerli değildir; aksine, bilim anlayış ve uygulaması özgürleşmenin önünde bir engel konumuna gelmiştir. Bilimin temeli, önermelerin dış gerçekliği temsil eden doğrular

¹⁴¹ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.40.

¹⁴² Kellner, *a.g.c.*, s.380.

¹⁴³ *A.g.c.*, s.383.

¹⁴⁴ Aytakin Yılmaz, *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, s.132.

olduğudur. Halbuki Feyerabend'e göre dış gerçeklik ile kuram arasında bir temsil yoktur ve bilimin de temel çıkış noktası bir dogmatizmden başka bir şey değildir.

Postmodernizmin ünlü ve öncü düşünürlerinden biri olan Jacques Derrida, Feyerabend'in anarşik karşı çıkışını daha derli toplu ve sistematik hale getirmeye çalışmıştır. Derrida, toplum ve insanla ilgili bilgi alanında bir tür hermeneutik kurgusu yaparak hem modernizmin bilim anlayışını eleştirme hem de bir postmodern toplum bilgisi oluşturma sorununu çözmeye çalışmıştır. Derrida'ya göre bilimin amacı doğru temsildir ve bilim önermeleri bu doğru temsilin aracıdır.¹⁴⁵

Modernitenin içine düştüğü bir bunalımın sonucu olarak ortaya çıkan postmodernite üzerine bu anlayışlar modernden postmoderne doğru yaklaşımların ve tartışmaların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ve 1960'lardan itibaren bir modern-postmodern ikilemi tartışma alanı içerisinde düşünsel hayatımız şekillenmektedir.

Anlaşılacağı üzere kimilerine göre yeni bir dönemdir, kimilerine göre de modernitenin tamamlanmamış bir projesidir. Ancak küreselleşme içerisinde bir doktrin, söylem olarak yerini almıştır. Ve özellikle kültür ve kimlik alanlarının yeniden inşası konusunda bir alan yaratmıştır. Küreselleşme sürecinin geldiği nokta incelenirken küreselleşme kavramı ile post-modern kavramı arasında bir ilişkinin varlığı göze çarpmakta ve küreselleşme sürecinin teorik çerçevesini belirlemede, post-modern düşünce önemli bir yer tutmaktadır. Her ne kadar egemen bir söylem olan moderniteye karşı çıkmış olsa da, yeni dünya düzeninde egemen söylemler arasında ciddi bir yere sahiptir. Bununla birlikte küreselleşme içerisinde neo-liberalizmle de karşılıklı etkileşim halindedir. Bu çalışma açısından önemli yanı da buradadır.

2.1.3 Modernden Postmoderne

1960'lı yıllarla birlikte günlük yaşantımızda önemli bir söylem olarak yer almış olan postmodernizm kavramını, modern-postmodern ikilemi içerisinde değerlendirerek, net bir kavramsal sınırlamasını yapmak oldukça zordur. Şaylan'a göre de, postmodern

¹⁴⁵ Şaylan, *Postmodernizm*, s.37.

söylem, estetik anlayış ve ölçüsünden toplum düzeni ya da işleyişine, toplumla ilgili kuramsal çözümlere ve bilim felsefesine uzanan çok geniş bir alanda ortaya çıkan yeni yaklaşım ya da tartışma biçimlerini kapsamaktadır.¹⁴⁶ Böylesine geniş bir iklime sahip olan söylem, üzerine her kesim tarafından ayrı tanımlamalar yapma eğilimini de beraberinde getirmiştir.

Üzerinde en çok tartışılan alan post ön ekinden kaynaklanmaktadır. Post ön eki yeni bir söylem midir? Yoksa eskinin tamamlanmamış bir devamı mıdır? Bu bir kopuş mudur? Öncesiyle determinist bir öncelik savaşı var mıdır? Postmodernizmin, modernizmden bir kopma olduğunu savunanlar olduğu gibi modernizmin kendi içindeki bir eleştiri olduğunu iddia edenler de vardır. Örneğin Habermas, postmodernistlerin savunduklarının aksine, modernlik tamamlanmamış bir projedir der ve postmodernizm içinde yer alan unsurlar, O'na göre zaten modernizmin içinde vardır.¹⁴⁷ İster bir yapılanma süreci olarak kapitalizmin gelişimine bağlansın ister hiçbir makro değişim ilişkilendirilmeden köklü bir değişimden söz edilsin, göz ardı edilemeyecek olan şey son yıllarda içinde yaşanan büyük ve evrensel dönüşüm ve bunu ifade eden postmodern durumdur. Postmodern bilgi modern süreç de oluşan bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşim çabasıdır.¹⁴⁸

Postmodernizm parçalanmayı savunur. Postmodern insan, ister toplumsal, ister bilgisel ve hatta estetik tarzda olsun her türlü bütünleşmeyi, sentezi hor görür. Farklılıkların yegane önemi üzerine durur. Ancak burada hemen şunu hatırlayalım. Günümüz üçüncü dünyaya demokrasiyi götüren işgal güçleri önce parçalamayı ve daha sonra sömürüyü (demokrasi) esas almaktadırlar. Sizler iyisiniz, sizler farklısınız, herkesin kültürüne saygı, ama daha sonra işgal. Dikkat edilecek olursa bugün tüm dünya Kıbrıs dışında ayrılmaya zorlanmaktadır. Parçalanmış birlikler daha kolay ele geçmektedirler. Çünkü gücün dağılımı söz konusudur. Bu anlamıyla neo-liberalizm küreselleşmenin ekonomik söylemi ise postmodernizm de küreselleşmenin sosyal boyutta sözcülüğünü gerçekleştirmektedir. Yani söylemlerde de bir parçalanmışlık vardır. Ama burada ortak bir amaç çevresinde bir parçalanma söz konusudur.

¹⁴⁶ A.g.e., s.40.

¹⁴⁷ Kızılçelik, "Postmodernizm: 'Modernlik' Projesine Bir Başkaldırı", s.88

¹⁴⁸ J. F. Lyotard, Postmodern Durum, (Çev. Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.9.

Postmodern söylemin öznesi tabi kılma ve boyun eğdirme pratiklerini sorgulayabilen ve yeni öznellik tarzlarını inşa etmeye girişebilen bir öznedir, nedeni bizzat dilin kapalı bir sistem olmamasından ileri gelir. Dilin akışkan ve çok katlı söylemlerin, ne kadar uğraşılırsa uğraşılınsın, yekpare birer türdeşlik olmalarını engeller. Postmodernizm geleneksel modern kabulün aksine, bilgilerimizin gerçeğe karşılık gelmediğini, gerçeğin hep yeniden üretildiğini iddia eder ve bunun için de hep yeni modeller geliştirilmesi gerektiğinin altını çizer. Altmışların başlarında "ideolojilerin sonu başlayan bir kavramsallaşma furyası, yetmişlerde ve seksenlerde yeni Fransız düşüncesi namıyla "insanın sonu"nu ilan ederek devam etti. Bu furyanın oluşturduğu karambolde proletaryaya başkaldırıya, devrime, ideolojiye, hümanizme, kısacası Lyotard'ın sonradan "büyük anlatılar olarak niteleyeceği bir sürü ideale veda edildi."¹⁴⁹

Postmodern bir başka özelliği, Marx'ın büyük özgürleşme anlatısı, Freud'un psikanalitik terapisi ve Darwin'in evrim teorisi gibi tümel anlatılara ve yasalara karşı çıkmasıdır. Marksizmi, Hıristiyanlığı, Faşizmi, Stalinizmi, demokrasiyi, laik hümanizmi, feminizmi, İslam'ı ve modern bilimi aynı dereceye indirir ve bunların bütün soruları önceden tahmin edip belirlenmiş cevaplar ve merkezci, askın ve totalize edici üst anlatılar olduklarını söyleyerek hepsini elinin tersi ile iter.¹⁵⁰ Ve hayatı bütünüyle açıklama ve yönlendirme iddiasındaki özgürlük, adalet, evrim, rasyonalizm gibi Aydınlanma veya Aydınlanma öncesi ideallerin hepsini anlatı olduğu ve tümünün geçerliliğini kaybettiğini ileri sürer. Bu anlamda Lyotard, bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulamayana tanıklık edelim, farklılıklar kılalım¹⁵¹ demektedir. Tabi ki bunlar mega anlatılardır. Ancak bütün bu söylemlerin reddi ve bu söylemler karşısında farklılık, parçalanmışlık gibi söylemlerle ortaya çıkan postmodernizm de kendisini mega anlatıların dışına atamamaktadır. Toplumsal alana müdahale eden ve her alanda söz hakkı talep eden bu söylem, modernizmin açmazlarına, ona karşı oluşturulan tepkilere karşı bir cevap olma iddiasında olduğu için kendisi de büyük anlatılardan nasibini almıştır.

¹⁴⁹ Abdullah Topçuoğlu-Yasin Aktay, "Giriş", *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s.10.

¹⁵⁰ Pauline M. Rosenau, *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çev.Tuncay Birkan), Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.25.

¹⁵¹ Lyotard, a.g.e., s.159.

Kendi içinde de bir bütünlük göstermeyen postmodernist söylem toplum bilimi, daha da önemlisi bilimin temelini, yani epistemolojiyi radikal bir eleştiriye tabi tutmakta, bir bakıma son iki yüz yıllık tarihi ciddi ve kökten bir biçimde sorgulamaktadır.¹⁵²

Postmodernizm ister sosyal kurumsal yani ister epistemolojik yanıyla ele alınsın gene hareketin Batıda ortaya çıkan aydınlanmacı felsefeye ve bizzat modernizme yöneltmiş bir eleştiri olduğunu söylemek mümkündür. Postmodernizm olgusunun, ikinci Dünya Savaşından sonra bilimsel ve zihinsel bilgi üretiminde Batı'da yaşanan derin krizin, Aydınlanma filozoflarının genel çerçevesini çizdiği modern paradigmanın derin bir sarsıntı geçirmesi sonucu ortaya söylenebilir.

Postmodern olgu, mimariden zoolojiye kadar her kültürel disiplinle ilgileniyor; biyoloji, ormancılık, coğrafya, tarih, hukuk, edebiyat ve tüm sanat dalları, tıp, siyaset, felsefeye dek uzanıyor. Ancak gene de şekilsiz bir varlık gibi durduğu söylenebilir.¹⁵³ Ayrıca, postmodernizm, epistemolojik varsayımları reddediyor, metodolojik uzla çürütüyor, bilgi iddialarına direniyor, hakikatin her türlü versiyonunu bulanıklaştırıyor ve önerilerini bir kenara atıyor.¹⁵⁴

Postmodernizm, toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik tarih içinde modernizmin ilkelerinin ve uğraş alanlarının artık isleyemediği ama yerlerine tam anlamıyla yeni bir değerler sisteminin de konmadığı bir geçiş döneminin ideolojisidir. Postmodernitenin, muzaffer bir pozitif bilimin kesinliklerinden genelleştirilmiş bir belirsizliğe geçişi karakterize ettiği de ileri sürülmektedir.¹⁵⁵ Öte yandan postmodernizm hakkında işaret edilmesi gereken bir nokta da, postmodernizmin gelenek ve yenilenme, muhafaza etme ve yenilik, kitle kültürü ve yüksek sanat arasında, artık ikinci terimlerin birinciler kadar otomatik olarak ayrıcalıklı olmadıkları bir gerilim alanı

¹⁵² Şaylan, *Postmodernizm*, s.57.

¹⁵³ Thomas D. Docherty, "Postmodernizm. Bir Giriş", *Postmodernist Burjuva Liberalizmi*, (Çev. Yavuz Alogon), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2003, s.7.

¹⁵⁴ Rosenau, *a.g.e.*, s.21.

¹⁵⁵ Jeanniere, *a.g.e.*, s.23.

oluşturduğudur.¹⁵⁶ Bu da her alanda üretilecek düşüncenin artık modernin ilkelerine uygunluğunun sınanır anlamına gelmektedir.

Postmodernizmi bir kırılma olarak ele alınıp değerlendirilebiliriz. Ancak adı üstünde olduğu gibi bu sadece bir kırılmadır. Modernizmin mega anlatılarına bir tepki olarak büyüyen bu akım maalesef kendisinde büyük bir anlatı üretmemekten kurtulamamıştır. Örneğin, kültüre yaklaşımları açısından çok kültürlülük bağlamında kültüre hem ulusal, yani yerel hem de uluslararası (evrensel) düzlemde ayrı bir önem verilmesi yaklaşımını sunabiliriz. Bu da mega bir söylem içerisinde ancak kendisini gösterebilir. Bu anlamda kültürün ve kimliklerin de evrenselleşmesini beraberinde getirir. Kimliklerin ve kültürün üzerinden söylemler gerçekleştirmek ise büyük anlatılar olmadan küreselleşme ideolojisinin söylemi bakımından kendisini haklılaştırmak bağlamında meşru bir zemine oturturamayacaktır.

Küreselleşmenin sosyal bakımdan söylemciliğini dile getiren postmodernizm, neo-liberal politikaların arka sahnesinde yer almıştır. 1989'daki son duvarın yıkılması aslında bu tarihten itibaren dünya çapında bölünmelerin başlangıcını oluşturmuştur. Postmodernizm ise farklılıklar söylemi altında, çok kültürlülük söylemi altında insanların zihinsel dünyalarında bu bölünmenin yerleştiriciliğini gerçekleştirmiştir.

Postmodern teorideki boşluklardan ve çıkmazlardan genelleme yapılacak olursa, uygun bir postmodern toplumsal teorinin bazı temel dayanakları yerine getirmesi gerektiği söylenebilir, ilk olarak, teorilerin tarihselleştirmesi ya da dönemselleştirmesi gerekmektedir. Eğer modern toplumdaki postmodern topluma bir geçişin olduğunu iddia ediliyorsa, önceki toplumsal düzenin (modernite), yeni toplumsal durumun (postmodernite) ve bu ikisi arasındaki kırılma ya da kopuşun görünümüne ilişkin bir ciddi bir dayanak ortaya konulması gerekmektedir. Postmodernizm, her bakımdan modernite üzerinde bir "asalak" konumundadır; modernitenin başarıları ve açmazlarıyla yasar ve beslenir.¹⁵⁷ Postmodernist teorisyenler, genel anlamda, modern ve postmodern

¹⁵⁶ Andreas Huyssen, "Postmodernitenin Haritasını Yapmak", (Çev. Mehmet Küçük), *Modernite versus Postmodernite*, 3. Baskı, (Der. Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s.210.

¹⁵⁷ Kızılcılık, "Postmodernizm: 'Modernlik' Projesine Bir Başkaldırı", s.95.

arasındaki kırılma yada kopuşta nelerin söz konusu olduğunu yeterince teorileştiremediler.

2.2. KÜRESELLEŞME = YENİ DÜNYA DÜZENİ

1989'da Berlin Duvarının yıkılması tüm dünyada yankılar bulmuş ve doğu-batı kutuplu ikili dünyanın sonunun geldiğinin habercisi olmuştur. Aslında 1989 bir çok şey için bir başlangıç olduğu kadar, süregelen bir yeniden yapılanmanın da önemli bir kırılma noktasıydı. 1970'lere birlikte gelen kapitalizmin krizleri aşılmaya çalışılıyor, tüm dünyada Keynesyen refah devleti anlayışı ciddi eleştirilerle ortadan kaldırılmaya çalışılıyor ve dünyada devletlerin ve buna bağlı olarak ulus devletlerin sorgulaması gerçekleştiriliyordu.

Dünya 20. yüzyılın son çeyreğinde hızla yeni bir dalgaya karışmaktaydı. 1979 yılında İngiltere'de Margaret Thatcher'in hükümet politikası olarak benimsediği neo-liberal politikaları başlatması ve hemen arkasından Birleşik Devletlerde' de 1980'de R. Reagan ile hükümet politikası olarak benimsenmesiyle, artık yeni doktrinlere geçiliyordu. İşte bu doktrinin uygulamaya koyulması aslında daha geniş bir ölçekte mikro-elektronik bir çağa girmenin sonucunda değişmeye gidilmesinin bir sonucuydu. Artık kapitalizmin kar hadlerini bütün dünya ölçeğinde gerçekleştirmesinin reel atmosferi de ortaya konulmuştu. Demokrasi küreseldi, üretim küreseldi, terör küreseldi, tüketim de küreseldi. 1970'lerdeki krizin çıkışı egemen ülkeler için, "küreselleşme" denilen yeni yapısal uyum politikaları olmuştur.¹⁵⁸ Teknolojide ki göz alıcı değişimle birlikte, merkezdeki ülkelerden (Kuzeyden), çevreye (Güney) sermayenin akışındaki hızlanma ve etki alanının tüm küreye yayılma süreci olarak da tanımlanabilir. Ancak burada Kuzeyin iktisadi ve toplumsal gerçeklerini tasarlama biçimi Güney içinde aynıymış gibi ele alınıp değerlendirilmektedir.¹⁵⁹ Bir anlamda Kuzey, yeni doktrinlerini Güney üzerinde uygulayarak geçerliliğini test etmektedir. IMF'nin üçüncü dünya ülkelerine uyguladığı reçeteler diyebiliriz. Sonuç ortadadır.

¹⁵⁸ Demirer, a.g.e., s.54.

¹⁵⁹ Elsa Assidon, "Kuzey-Güney Tasarımları, Bir Unutma ve Pazar", (Çev.Ahmet İnel), Üçüncü Dünyanın Sonu mu? (Der. Serge Cordelher), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.19.

İki kutuplu dünyanın, yani Kapitalist-Batı bloğu ve Sosyalist-Doğu bloğu, 1989'da duvarın yıkılmasından sonra, Fukuyama gibi düşünürlerce artık bu dualitenin sonu gelmiştir. Liberal-kapitalizm ulaşılabilecek son evredir. Yani tarihin sonu gelmiştir, anlayışlarıyla da siyasal olarak dünyanın içinde bulunduğu bu dönüşümü ortaya koymaktadırlar. Ancak görüleceği üzere dünya doğu-batı kavgasından yeni bir sisteme doğru gitmektedir. O da kuzey-güney cepheleşmesi. Zengin kuzey ülkeleri ile yoksul güney ülkeleri. Güney gelişmiş ülkelerin dar çerçevesine girmek için gerekli koşullara sahip olmayanları ifade eder. Üçüncü Dünyanın yenilemiş ismi de diyebiliriz.¹⁶⁰ Ortaya çıkan bu yeni tablo ise girilen Yeni Dünya Düzeni göstermektedir. Bu bağlamda Küreselleşme=Yeni Dünya Düzeni denilmesindeki anlayış, kapitalizmin içine düştüğü kriz sonrası yeniden yapılanma olarak seçtiği küreselleşme anlayışının yeni bir dünya düzeni olarak belirlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan yapının başat ideolojilerinden biri neo-liberalizmdir. Neo-liberalizm doktrinlerini başarıyla uyguladığı takdirde küreselleşme tam anlamıyla kendisini gerçekleştirecektir. Bunlar nedir? Tam rekabet, daha fazla serbest piyasa, ultra-minimal devlet vs. Neo-liberalizm bölümünde de işleneceği gibi refah devletinin ortaya koyduğu tüm anlayışlardan temizlenerek dünyanın tamamının bir pazar, piyasa haline dönüşmesi gerekmektedir. Yeni Dünya Düzeni ise neo-liberal ideolojinin ilan edilen hakimiyetinin platformudur.

Yeni Dünya Düzeni kavramını ilk kullanan kişi 11 Eylül 1990'da ABD Başkanı George Bush olmuştur. Irak ile gerçekleştirilen birinci savaş zamanında kullanmıştır. Irak'ın IMF'den borç aldıktan sonra bu kurumun tavsiyelerine uymaması sonucunda ve Kuveyt'i işgali ile uluslararası petrol trafiğine verdiği zarar dolayısıyla dünyaya göz dağı vermek için gerçekleştirilen savaş esnasında belirtilmiştir.¹⁶¹ Görüleceği üzere Yeni Dünya Düzeni ile ABD Başkanı Bush yeni bir döneme girildiğini ve bu dönemde piyasa düzenin hakim kılındığını ve hiçbir bir ülkenin oluşturulmaya çalışılan bu düzene aykırı hareket edemeyeceğini, ekranlarda da izlenen bir savaşla ilan etmiştir. Aslında

¹⁶⁰ Sophie Bessis, "Üçüncü Dünya'nın Bugünkü Hali", (Çev.Burak Gürbüz), **Üçüncü Dünyanın Sonu mu?** (Der. Serge Cordellier), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.19.

¹⁶¹ M Kemal Aydın, **Sermayenin Küreselleşmesi**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.74.

Bush burada, eski düzenin bittiğini ve yeni bir dünya düzenine geçileceğinin mesajını veriyordu. Bretton Woods ile çöken refah devlet anlayışlarından, neo-liberal dalgaya geçişin mesajıydı bu.¹⁶² Sadece ekonomik anlamda da değildir bu mesaj. Aynı zamanda değişen dengelerin de korunmasıydı. Çünkü 1989'daki Berlin Duvarının yıkılması ile iki Almanya'nın birleşmesi sonucunda Almanya AB içerisinde büyük bir güç kazanmıştır. Gelişmiş ülkelerin karşı çıkışlarına rağmen alttan alta Yugoslavya'nın bölünmesi için Hırvatları ve Slovenleri kışkırtarak bölünmeyi sağlamıştır. Bu yeni ülkelerin AB'ye girişini de sağlayarak AB içerisinde etkin bir konuma yükselmiştir. Esasıyla Almanya'yı ve Japonya'yı bu kadar yükselten ABD'nin kendisi olmuştur. Ancak Refah devletinin ve Bretton Woods ilkelerinin kriz evreleri sırasında Almanya ve Japonya geniş pazar imkanlarını ABD'den daha etkin kullanarak büyümeyi kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Askeri anlamda da ABD'nin yaşamış olduğu Vietnam sendromu ve arkasından gelen askeri güvensizlikler bir anlamda siyasal alanda da Amerikanın hegemonyasına zarar vermekteydi. İşte bütün bu ekonomik, siyasal ve askeri alanlardaki başarısızlıklar yeni bir dünya düzenine geçilmesine sebebiyet vermiştir. Bu arada şunun belirtilmesi gerekir ki, ABD aslında Saddam'ın Kuveyt'i işgal edeceğini biliyordu ve işgal etmesine de göz yummuştur. Çünkü Büyük Ortadoğu Projesini gerçekleştirecek ve YDD'ne geçmek için geçer koşulları hazırlayacaktı. Yani bir anlamda Irak savaşı YDD için ilk ve önemli bir adımdı. Nitekim bu durumun sağlanması baba Bush'tan sonra oğlu G.W. Bush'a düşmüştü. Enteresan bir tesadüf ile 11 Eylül 2001 (G. Bush'un YDD'yi ilan etmesi ile aynı tarihtedir) Newyork ikiz kulelerinin uçakla hedef alınması sonrasında önce Afganistan sonra ikinci Irak savaşını gerçekleştirecektir. Neo-liberal küresel dönemin temel argümanlarından olan demokrasi, terör kavramları yeni dünya düzeninde meşruiyet için kullanılmaya başlanmıştır.

Yeni Dünya Düzeninin ilanı ile dünya adeta tekrar savaşlar dönemini yaşamaktadır. Demokrasi için terör gerekçesi ile hareketler gerçekleştirilmektedir. Soğuk savaş döneminde Başta ABD olmak üzere Batı'nın ürettiği çeşitli ülkelerdeki direniş örgütleri terör kapsamına alınmışlar ve dünyanın bu terör örgütlerinden silinmesi gerekliliğinin arkasından yeni paylaşımlarına girişmektedirler. Ortalıkta yine hayaletler

¹⁶² A.g.e., s.61.

dolaşmaktadır. Ancak bu seferki Komünizm hayaleti değil, kültür ve medeniyet temelli terör hayaletleridir. Yeni Dünya Düzeni bir tarafta ABD, Japonya diğer tarafta da Almanya ile hegemonik paylaşımlarla yaşanmaya devam etmektedir.

Son olarak YDD ile şunu belirtebiliriz ki, her ne kadar ABD bu hegemonik yarışta yalnız değilse de, YDD, uluslararası ilişkilerde siyasal ilişkilerde tek süper ülkenin Amerika Birleşik Devletlerinin egemenliğini temsil etmektedir.¹⁶³ Ama belirtildiği gibi bu yarışta yalnız değildir.

2.3. KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Küreselleşmenin Yeni Dünya Düzeni ile bağlantısını ortaya koymaya çalıştıktan sonra, küreselleşmenin ne anlam içerdiğini ortaya koymak gelişmenin ve dönüşümlerin koşullarını daha iyi belirleyecektir. Ancak buradaki temel sorunsal küreselleşmenin net bir kavramsal çerçevesini çizmek veya çizmemek olacaktır. Çünkü kavram bizatihi içinde farklı anlamlar içermektedir. Fenomonolojik bir izahla nerden baktığınızla, hangi anlamlar yüklediğiniz ile ilişkilidir. Sosyalist bir kimlik ile küreselleşmeyi değerlendirdiğinizde küreselleşme, emeğin tüm dünyada eşit ve üreten yönünde bölüşülmesi problemi şeklinde açıklanabileceği gibi, liberal ideoloji ile açıklanmaya çalışıldığında tüm dünyanın büyük bir serbest pazara dönüşümü şeklinde değerlendirilebilir. Yani hangi ideoloji penceresinden açıklanmaya çalışılıyorsa o ideolojinin argümanları, ilkeleri ile bir tanımlanmaya gidilebilir. Bu anlamda küreselleşme kavrama yüklenen ideolojik verilerden dolayı, kendisi bir ideoloji haline dönüşür.

Yukarıda YDD anlatılırken küreselleşme ile YDD'yi bir ve aynı olarak ortaya koymuştuk. Çünkü bu liberal ideolojinin kriz sonrası, üretim tarzlarının değişmesi sonucunda değişen yapıya ilintili olarak girilen dönemi temsil etmekteydi. Bu anlamda kavram, ideolojik bir hareketin hegemonyasını devam ettirme çabası olarak bir ideolojinin temelleri üzerine inşa edilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme girilen bu yeni dönemin ideolojik hamlelerinden birincisi ve en önemlisidir. Ancak küreselleşme

¹⁶³ Şaylan, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, s.144.

sadece bir ideolojinin ortaya koyduğu söylem ve yeni bir şey değildir. Çünkü diğer ideolojilerde de eskiden beri söylemsel olarak yerini almaktadır. Örneğin Komünist Manifestoda Marx ve Engels bu kavramın popüler olmamasından önce bir küreselleşmeden bahsetmektedir.

“ Burjuvazi, ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksinmesi, burjuvaziyi, yeryüzünün dört bir yanına kovalıyor. Her yerde barınmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır. Burjuvazi, dünya pazarını sömürmekle, her ülkenin üretimine ve tüketimine kozmopolit bir nitelik verdi. Gericileri derin kedere boğarak, sanayinin ayakları altından üzerinde durmakta olduğu ulusal temeli çekip aldı. Eskiden kurulmuş bütün ulusal sanayiler yıkıldılar ve hâlâ da her gün yıkılıyorlar. Bunlar, kurulmaları bütün uluslar için bir ölüm-kalım sorunu haline gelen yeni sanayiler tarafından, artık yerli hammaddeleri değil, en ücra bölgelerden getirilen hammaddeleri işleyen sanayiler, ürünleri yalnızca ülke içinde değil, yeryüzünün her kesiminde tüketilen sanayiler tarafından yerlerinden ediliyorlar. O ülkenin üretimiyle karşılanan eski gereksinmelerin yerini, karşılanmaları uzak ülkelerin ve iklimlerin ürünlerini gerektiren yeni gereksinmeler alıyor. Eski yerel ve ulusal kapalılığın ve kendi kendine yeterliliğin yerini, ulusların çok yönlü ilişkilerinin, çok yönlü karşılıklı bağımlılığının aldığını görüyoruz.”¹⁶⁴

Marx ve Engels’in 153 yıl önce kaleme aldıkları bu satırlar, küreselleşmenin liberal-kapitalizm için aslında temel bir gereklilik olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Çünkü bahsedildiği üzere gerek liberallere göre gerekse onun aşırılaşarak devamı olan neo-liberallere göre piyasa, kendiliğinden doğal düzen bir sınırlılık içersinde değildir. Dünya zaten bir kendiliğinden doğal düzendir. Bu anlamda küreselleşme neo-liberal ideolojinin hedeflerinin tamamını gerçekleştirdikten sonra meydana çıkaracağı bir sondur. Tüm küre bir pazar, tüm küre bir piyasadır. Manifestoda belirtildiği üzere, ulusal ekonomilerden uluslararası ekonomilere geçiş söz konusudur. Yine burada önemli bir ayrıntı, küreselleşmenin ulus-devletlere bir tehdit oluşturduğudur. Yeni paylaşımlar ve üretimdeki değişimler uluslar için bir tehlike oluşturmaktadır. Bu anlamda aslında küreselleşme son yirmi otuz senelik bir olgu değildir. Liberal-kapitalizm için her zaman bir hedeftir. Küreselleşme ideolojisini gerçekleştirme doktrini de bugün neo-liberal politikalarla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

¹⁶⁴ Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Parti Manifestosu, s.49.

Küreselleşmenin bugünün gelişmeleri sonucunda oluşmadığını daha da önceleri yaşanan bir olgu olduğunu belirten başka söylemler de bulunmaktadır. Bu görüşlerin temelini şu gelişme oluşturmaktadır. 1860'larda denizaltı telgraf kablolarıyla kıtalararası piyasaları birbirine bağlayan bir sistem oluşturulmuştu. Dönemin koşulları göz önüne alındığında, binlerce mil uzaklıktaki yerlerle günlük ticareti ve fiyat belirlemeyi olanaklı kılan telgraf kabloları günümüz elektronik ticaretinden çok daha büyük bir yenilikti.¹⁶⁵ Yani kapitalizmin emperyalist bir sıçrama göstermesinde öncelikli olarak telgraf kablolarının kullanılmasının payı vardır. Ancak tabii ki küreselleşme 1900'lerde olduğundan çok daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Dünya ekonomisi 1900'lü tarihlerden çok farklıdır. Sermayelerin uluslararasılaşması, piyasa koşulları, paranın akışı ve yeni yollar bugün daha farklı bir yapı sergilemektedir. Ama değişmeyen şey uluslararası aktörlerdir. 1900'lü yıllarda piyasayı belirleyen ülkeler Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Japonya, Rusya ve ABD'dir. Bugün az bir farkla, Avusturya-Macaristan yerini Kanada'ya bırakmıştır. Rusya ise fakirleşen yapısıyla gözlemci statüsüyle masada oturmaktadır. Yani G-7 ülkeleri her dönem için küreselleşme olgusu içerisinde başlıca aktörleri oynamaktadırlar.¹⁶⁶ Bu anlamda daha önce hatırlattığımız gibi değişen yapının argümanlarıdır, kurallarıdır. Ancak mantalite ve aktörler değildir. Kapitalizmin üzerine giydiği yeni bir elbisedir.

Küreselleşmeyi her ne kadar eskilere götürebilsek de bugün inkar edilemeyecek aşamalara ulaşmıştır. YDD içerisinde yeni anlamlar yeni metotlar ve teknolojik gelişmeler ile hareket alanını genişletmektedir. Kimsenin inkar edemeyeceği bir olgu olarak da karşımızda durmaktadır. Küreselleşmeyi sadece dünya finans sistemi olarak görmek yanlıştır. Küreselleşme sonuçları itibarı ile dünyanın her bölgesinde, iş yaşamından politikaya kadar tüm alanlarda hissedilir bir olgudur. Küreselleşme tek bir süreç değildir, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesidir.¹⁶⁷ Kültürel, ekonomik, toplumsal neden ve sonuçlar yaratır.

¹⁶⁵ Paul Hirst –Graheme Thomsan, , *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Kitabevi Y., Ankara, 2000,s. 8.

¹⁶⁶ *A.g.e*, s.9.

¹⁶⁷ Anthony Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (Çev. Osman Akınhay), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, ss.25-26.

Aslında küreselleşmenin içerdiği anlam birazda, içinde bulunduğumuz yeni dünya düzeninden hoşnut olanlarla, hoşnutsuzların yaklaşımları arasında ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisini Fukuyama'nın Tarihın Sonu ve Son İnsan isimli çalışmasındaki, liberalizmin evrensel zaferi ilan eden yaklaşım temsil etmektedir. Dolayısıyla küreselleşme nihai bir sondur, anlayışına götürmektedir. İkinci yaklaşımı ise hoşnut olmayanlar ise bir ucunda Marksist geleneğe sahip olan grup ve diğer ucunu ise radikal milliyetçi ve İslami grup temsil etmektedir.¹⁶⁸ Bu kesim ise birinci kesimin aksine küreselleşmeyi, kapitalizmin kar hadlerini maximize edecek olan iktisadi, siyasi, kültürel bir aynileştirme projesi sonucunda emperyalizmin aldığı yeni bir biçim olarak görür.¹⁶⁹ Ana hatları ile ikiye ayırsak da, üçüncü bir kesimin varlığında da söz edebiliriz. Tarafsızlar veya dönüşümcüler olarak adlandırılan grup. Bu grup da küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasi ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasi güç olarak görmektedirler. Dönüşümcüler küreselleşme konusunda karşıtlardan çok savunulara yakın durmaktadırlar.¹⁷⁰ Kavram üzerinde net bir fikirsel birlik yoktur. Yüklenen anlamlarla ve süreçlerle daha çok ilintilidir.

Üzerinde anlam konusunda pek çok fikir farklılaşmaları yaşansa da küreselleşme kavramını, çoğu zaman belli fikirler, görüşler, olaylar, teknolojiler, kurumlar vb. gibi durumların global ölçekte bulunur hale gelmesini ifade ederken, uluslararası ölçekte ulusal kimliklerin, ekonomilerin ve sınırların çözüldüğü, toplumsal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği ve dünya insanların sosyal hayatının büyük bir bölümünün küresel güçler tarafından belirlendiği ve dünya insanların tek bir dünya toplumundan, global toplumda bütünleştirilmesi ve nihayet dünyanın küçülmesi, ulusal olan her şeyin anlamını yitirmesi ve dünyanın tek bir alan olarak algılanması bilincinin artış sürecini tanımlamak olarak değerlendirebiliriz.¹⁷¹ Bu geniş tanımdan da anlaşılacağı üzere küreselleşme üzerine sadece ekonomik veya

¹⁶⁸ Sevda Kural Alankuş, "Globalleşme/Yerelleşme ve Yerel Medyanın İmkanları", *Birikim*, Sayı: 111-112, Temmuz-Ağustos 1998, ss. 195-196.

¹⁶⁹ Aydın, a.g.e., s.82.

¹⁷⁰ Veysel Bozkurt, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000,s.22.

¹⁷¹ Şefki Özbilen, "Globalizm Hegemonyası ve Global Demokrasi", www.econturk.org/turkiyeekonomisi/globalleşme.doc, 14.05.2004.

sadece siyasal tanımlamalar gerçekleştirilemez. Çünkü küreselleşme hem siyasal hem ekonomik hem de kültürel bir zemin üzerinde yükselir.

“Küreselleşmenin siyasal ayağı çok kısaca, Amerika Birleşik Devletleri’nin siyasal liderliği ve dünya jandarmalığıdır”.¹⁷² İkinci Dünya Savaşı sonrası kazanılan, daha ön plana çıkılan Amerika hegemonyasının devam ettirilmesidir. Amerikanın zaten tehlike görüldüğü anda direk olarak müdahale etme özelliğini bu dünya jandarmalığına soyunma temelinde görmekteyiz. Nitekim, 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenler, ABD’nin bu jandarmalık özelliğinden dolayı Küreselleşmeye karşı olan protestolarını Pentagon’a yönelik bu saldırıyla göstermişlerdir.¹⁷³ Özetle ABD’nin bu özelliği küreselleşmenin siyasal anlamdaki sac ayağını oluşturmaktadır. Küreselleşme denilen olgu ABD’ye indirgenir mi? Evet indirgenir. Çünkü Küreselleşme mi Amerikanlaşma mı sorusunun karşılığı her ikisidir. Bir anlamda küreselleşme=Amerikanlaşma denmesi kanımca yanlış olmayacaktır. AB’nin karşı çıkımlarına rağmen, uluslararası devletlerin desteğini almadan ve kendi içinden bile karşı çıkışlara rağmen Irak’a müdahaleyi diğer bir ifade ile işgali gerçekleştirmiştir. Neden? Çünkü kendisini dünya jandarması olarak ilan etmiştir. Yani siyasal küreselleşme Amerikanın tüm dünyaya kendi siyasasını dikta etmesidir.

Yukarıda gerçekleştirilen tanımlamada küreselleşmeyle birlikte tüm olguların küresel güçler tarafında belirlendiği bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Şimdi, küreselleşmenin güçleri siyasal anlamda, ABD ve G-8 ülkeleridir. Ekonomik anlamda IMF, Dünya Bankası gibi kurumlardır. Yani uluslararası sermayedir. Çünkü bu kurumlar her şeyden önce bu uluslararası sermayenin güvenli yürümesini sağlamak için vardılar. Kültürel anlamda ise sermayelerin üretimlerinin inşa etmiş olduğu değerlerdir. Liberalizm bölümünde de örnek olarak verdiğimiz McDonald’s gibi kurumlardır. Coca Cola, Jean gibi evrensel tek tipleştirilmelerdir. Burada hemen şunu belirtelim ki liberal-kapitalist sistemde her şeyden önce sermayenin üretim ve buna bağlı olarak tüketim koşulları önemlidir. Bu anlamda ister küresel çağda olsun ister küresel önsesi zamanda olsun biz tüketimin her daim kültürü nasıl şekillendirdiğini ortak kurumlarla

¹⁷² Emre Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye*, Dördüncü Baskı, Remzi Kitabevi, İst., Şubat 2002, s.23.

¹⁷³ A.g.c., s.24.

açılabiliriz. Bu anlamda McDonald'sın liberalizmin hegemonyasında anlatılması bu yapının sürekliliğini ortaya koymak açısından değerlendirilmiştir.

Küreselleşmenin ekonomik sac ayağını ise az önce belirttiğimiz nedenden ötürü uluslararası sermayenin egemenliği oluşturmaktadır.¹⁷⁴ Bu anlamda küreselleşme içerisinde ekonomik doktrin neo-liberal politikalar temel yer teşkil eder. Küreselleşmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi için neo-liberal doktrin hedeflerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Neo-liberalizmde aslolan özel girişim yani sermayenin yatırımlarıdır. Bu anlamda aslında siyasal olan ve kültürel olan küreselleşmenin de temel dayanak noktasını ekonomik küreselleşme belirlemektedir.

Küreselleşmeyle birlikte kapitalist ilişkilerin hızı ve yoğunluğu da artmaktadır. Bu hız ve yoğunluk artışlarının temel itici güçlerinden biri de çok uluslu şirketlerdir. Bu çok uluslu şirketlerin arasındaki ittifakların artması da küreselleşme eğilimlerinin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Firmalar arasında gerçekleştirilen bu ittifaklar dünya ekonomisinde gerçekleşen risklerin de paylaşılması anlamına gelmektedir. Yani üretim sürecini değişik bölgelere kaydırırken hem de o bölgelerin risklerini de üstlenmektedirler.¹⁷⁵ Bu durum ise çok uluslu şirketlere sahip ülkeleri uluslararası arenada ortak hareket etme, ortak çıkarlarda bulunma davranışına götürür. Sadece ekonomik anlamda değil, siyasal anlamda da ortak davranışlar örüntüsü oluşturur. Türkiye'de herhangi bir insan hakları ihlali söz konusu olduğunda derin yaptırımlarda bulunulduğu halde, Irak'ta insan hakları ihlali gerçekleştirildiği zaman gözden kaçması veya sessiz kalınması gibi! Uluslararası şirketlere sahip ülkelerin (McDonald's-Coca Cola) hakim olduğu ülkelerde birbirleri arasında savaşa girme olasılığı düşüktür.¹⁷⁶ Bugün dünyada çok uluslu şirketlerin en çok görüldüğü ülkeler başta ABD olmak üzere 200 civarındadır, Avrupa Topluluğu ülkeleri ve Japonya gelmektedir.¹⁷⁷ Bu da yeni dünya düzeni ve yeni ekonomik paylaşımların kimlerin ortak davranışı olduğunu vurgulamak açısından yeterlidir. Bugün çok uluslu şirketlerin sahip olduğu gelir hiç de

¹⁷⁴ A.g.e., s.24.

¹⁷⁵ Göksel N. Demirer, T. Demirer, M. Duran ve Diğerleri, *Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsan(lık)*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s.86.

¹⁷⁶ Durmuş Özdemir, "Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok Uluslu Şirketler", *Doğu Batı*, Yıl 5, Sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002, s.238.

¹⁷⁷ Göksel N. Demirer, T. Demirer, M.Duran ve Diğerleri, a.g.e., s.89.

küçümsenemez bir orandadır. Türkiye'nin milli geliri yıllık 150 milyar dolar civarındadır. Çok uluslu şirketlerin ise geliri ise 1.5 trilyon dolar civarındadır. Yani Türkiye'nin on katı kadardır bu meblağ.¹⁷⁸ Bu oranlar ekonomik küreselleşmenin geldiği noktadaki önemini ispatlamaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken unsur, bu sermayedarların şirketleri devletlerinden kopuk, ulus üstü bağımsız unsurlar değildir. Şirketlerin araştırma-geliştirme faaliyetlerini nerede gerçekleştirecekleri, karlarını hangi ülkelerde topladıkları bu şirketlerin bulunduğu ülkelerin ekonomilerini olumlu veya olumsuz etkilemektedir. Bunun için mülkiyet hisseleri gelişmiş olan ülkelerde bulunan şirketleri ulus üstü bağımsız unsurlar olarak değil, ülkelerin milli ekonomilerinin birer uzantısı olarak görmek daha gerçekçidir.¹⁷⁹ Bu paralelde dünya jandarmalığını değerlendirmek ve yaklaşmak gerçekleşen bir çok siyasal olayın perde arkasına ulaşmak açısından önemlidir.

Küreselleşmenin üçüncü sac ayağı ise belirtildiği üzere kültürel yanıdır. Kültürel küreselleşmeni iki boyutu vardır. Bunlardan ilki tüketimin şekillendirdiği toplum topolojisi, diğeri ise mikro-milliyetçiliği üretmesidir.¹⁸⁰ Küreselleşmenin kültürel boyutunun temel itici gücü tüketimdir. Tüketim ise tüm dünyanın ortak, benzer davranış örüntülerine sahip olmasıdır. Yani tüm kürenin benzer tüketim eylemlerine yönelmesidir. McDonald's'dan yemek yemek, Nike ve Adidas ayakkabı giymek. Lee veya Lewis kot pantolon giymek gibi benzer davranış eylemlerinin sergilenmesi. Burada bir şeye açıklık getirmemiz gerekmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi 70'lerden sonra karşımıza çıkan evrede bir çok yeni söylemden bahsetmiştik. Post-modernizm, enformasyon toplumu, bilgi toplumu, sanayi sonrası toplum, mikro-elektronik çağ, neo-liberalizm, post-fordizm... Bütün bu oluşumlar küreselleşme sürecinin hızlanmasında sonra karşımıza çıkan kavramlar yığındır. Ancak görüleceği üzere aynı dönemi açıklamak üzere hepsi farklı konulardan hareketle benzer terminolojinin ürünleridir. Örneğin post-modernizm moderniteye bir başkaldırı olarak doğduğunu ilan etmişti. Enformasyon toplumu sanayileşmenin geçerliliğini yitirdiğini ve dönemin bilgi üretimini eksen alan yeni bir üretim sahsına girildiğini ilan etmişti. Ve

¹⁷⁸ Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye*, s.25.

¹⁷⁹ Cem Somel, "Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme", *Doğu Batı*, Yıl 5, Sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002, s.143.

¹⁸⁰ Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye*, ss.26-27.

diğerleri... Ancak neyi ilan ederlerse etsinler değışmeyen bir şeyler var. Nedir? Tüketim tek tipleşme, standartlaşma. Oysa modernitenin her şeyde standardı ürettiğine karşı çıkan post-modernizm artık standardlaşmanın kalktığını ilan etmişti. Oysa görülmektedir ki bu yapı kalkmamış aksine şiddetlenerek devam etmektedir. Coca Cola modern çağın bir ürünüdür ve benzer standart üretimin, davranımın bir parçasıdır. McDonald's modern çağın bir ürünüdür ve yine Coca Cola gibi standardın bir parçasıdır. Buradan şunu görmekteyiz. Temeli kapitalizm ve onun kar hadlerinin artırımı olan bir düzende hiçbir zaman amaç değışmez, değışmemektedir. Küreselleşme sürecinde de temel paradigmanın bu olduğu görülmektedir. Değışen teknikteki değışimdir, zihniyetteki değışim değildir.

McDonald's, Levi's gibi markalar küreselleşmeyle birlikte imparatorluk halini almışlardır. Bütün bu ilk yerel olarak çıkmış ürünler, globalleştikçe, mini-globallikler varolma şansını kaybetmektedirler. Bir bölgeye ait özellikler ya globalleşecek yada yok olacaktır.¹⁸¹ Küreselleşme yerelliğin yaşam alanını daraltmaktadır. Oysa post-modernizm nediordu? Hepinizin kültürleri değerlidir. Kültürlerinizi yaşayın. Kültürel daralma yaşandıkça insanlar kültürlerin savunulduğu bir alana hücum edeceklerdir. Post-modernizm. Ancak maalesef o da küreselleşmenin diğer tabiriyle globalleşmenin diğer bir sac ayağıdır. Neo-liberalizm ekonomik anlamda doktriniyse, post-modernizm de sosyal-kültürel alanda diğer bir doktrinidir. Kaçış yok tuzağa düşülmüştür.

Toplumların bu yok edici küresel kültürel baskılardan kaçmak için daha alt dallarda mikro-milliyetlerini yaşamaya yönelmeleri ise etnik mikro milliyetçilikleri körüklemektedir. Bu ise ulus-devletlerin oluşturmuş olduğu temelleri yerinden oynatmaktadır. Her kaçış küresel tuzaklara bir adım daha yaklaştırmaktadır. Kapitalizm en fazla kavramla en ağır oyununu oynamaktadır. Küreselleşmenin kültür ayağının bu iki konumun birlikte etkisi, "insanlığın, tekdüze bir tüketim kültüründe marka ve firma imajlarıyla birleştirilmesi, buna karşılık siyasal bazda, kültür temeline dayalı olarak mikro parçalara bölünerek siyaseten iyice parçalanması olarak görülür."¹⁸²

¹⁸¹ Mehmet Ali Kılıçbay, "Kültür Çoğunluğu Sona Ererken", *Doğu Batı*, Yıl 5, Sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002, s.86.

¹⁸² Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye*, s.28.

Sonuç olarak küreselleşme, yeni dünya düzeni, yerelleşme, pot-modernizm ve neo-liberalizmi birbirinden ayrı düşünemeyiz. Söz konusu olgular kapitalizmle bağlantılıdır. Ancak kapitalizm bağlamında açıklanabilir. Küreselleşme, kapitalizmin diasporası yani onun dünyaya dağılıp, yayılması ve dünyayı kuşatmasıdır.¹⁸³

2.4. KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ

Küreselleşmenin kavramsal çerçevesinde küreselleşmenin söylemsel olarak ve pratik olarak köklerinin çok eskilere uzandığını belirtmiştik. Bunun yanı sıra küreselleşmenin ilk pratik yansımalarının 1860'larda Kıta Avrupa'sı ile Amerika arasındaki telgraf kablolarının bağlantısı sonucunda geliştiğini de ortaya koymuştuk. Bu sebeplerden dolayı biz, küreselleşmenin son otuz yıldaki dönüşümlerinin nasıl gerçekleştiğini göz önüne sermeye çalışacağız. Çünkü bugünün yeni dünya düzeni yani küreselleşmesi çoğunlukla burada saklıdır.

Küreselleşmenin gelişmesi ve günlük hayatımızda büyüdü bir kavram olarak yer etmesi birkaç alandaki dönüşümlerle ve süreçle alakalıdır. Teknolojik alandaki dönüşümler, siyasal alanda meydana gelen olaylar ve iktisadi anlamda var olan krizlerin aşılması sürecidir. İnternet ve mikro-elektronik alandaki teknolojik gelişmeler günlük yaşantımızın her alanına girmiş ve yoğun dönüşümlerde bulundurmıştır. Rus Bolşevik bloğunun çökmesi siyasal alanda tarihin sonu tezleri arasında siyasal dönüşümün temellerini oluşturmaktaydı. Ayrıca 1970'lerde yaşanan petrol krizleri de ekonomik anlamda dönüşümlerin habercisi niteliği taşımaktadır.

Küreselleşmenin bir gerçeklik olarak ortaya çıkışı II.Dünya savaşı sonrasında denk gelmektedir ve bu tarihten sonra hızla yaygınlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşının zorunlu etkisiyle yavaşlayan dünya ekonomisi savaşın ardından büyüme sürecine girmiştir. 1945'ten sonra Birleşik Devletler, çoğu devleti, Bretton Woods anlaşmaları ile GATT'ın-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması yapılışı arasında, bütünleştirmeye çalıştı, komünist devletler ve sonrada Üçüncü Dünya ülkeleri bu sürecin dışında kaldılar. Bu uluslararasılaşma çok uluslu firmaları destekliyor ve aynı

¹⁸³ Sezgin Kızılcılık, *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayıncılık, Ankara, Eylül 2001, s.15.

zamanda aktör olarak sisteme sunuyordu.¹⁸⁴ Yapılan bu anlaşmalar ortaya dünyada yeni bir harita çıkarmıştır. Merkez ve çevre veya zengin kuzey ve fakir güney olmak üzere. Merkez ülkelerinin başını ABD ile birlikte, Batı Avrupa ve Japonya oluşturacaktı. Savaş sonrası uygulanan bu anlaşmalarla dünya ekonomisini harekete geçirme amacı ilk sırada yer alıyordu. Bu da Avrupa'yı yeniden dünyanın en güçlü ekonomisinin, ABD'nin en büyük ticaret ortağı haline getirilmesi Marshall planı ile gerçekleştirilecekti.¹⁸⁵ Bu yeni ortaya çıkan yapı 1970'lere kadar yani kriz yıllarına kadar parlak bir dönem yaşamıştır da diyebiliriz. Keynes'in refah devleti kapitalist Batı'ya parlak bir otuz yıl yaşattır.

1970'lere gelindiğinde, bu parlak dönem Bretton Woods sisteminin çökmesiyle birlikte değişti. Ağustos 1969'da ABD Başkanı Nixon altın rezervlerindeki azalmanın önüne geçebilmek için doların altına konvertibilesini (değiştirilebilme) askıya aldı. Böylece dolar sistemin en önemli para birimi olma özelliğini sürdürmüştür.¹⁸⁶ ABD.sistem içerisindeki gücünü koruma yönündeki adımlarını atmaktadır. Bu geçişin temelinde değişen taşımacılık (deniz aşırı) ve iletişim alanındaki yeni ilerlemeler yatar.¹⁸⁷ 70'lerin hemen başında ABD doların altın karşılığı uygulamasını kaldırır, arkasından İngiltere'de 1972'de paundu dalgalanmaya bırakır. Ve böylece 1980'ler faizlerdeki değişimlerden ve döviz kurlarındaki düzensizlilerden kar sağlama temelli finansal küreselleşmenin yaşandığı yılları meydana getirmiştir.¹⁸⁸ Ekonomik anlamda küresel dönüşümün temelleri atılmış ve neo-liberal politikalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönem neo-liberalizmin tarihçesi kısmında daha geniş bir biçimde ortaya konacaktır.

Ekonomik anlamdaki bu dönüşümlerle birlikte siyasal alanda 1989 yılında Berlin duvarının yıkılması ile birlikte Doğu Bloku ve Üçüncü Dünya rejimlerinin çöküşü yaşanmış, Çin'in dünyaya iktisadi açılışı gerçekleşmiş, 80'li yıllarda o tarihe kadar bu olgunun dışında kalmış ülkeleri de bütünleştirerek küreselleşmeye geçişi

¹⁸⁴ Server Tanili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Cilt VI, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s.643.

¹⁸⁵ Susan George, *Neoliberalizmin Kısa Tarihçesi: Seçkin Ekonomi Yirmi Yılı ve Yapısal Değişim Şansları*, <http://www.antikapitalist.net/makaleler/susan.doc>, 15.05.2004

¹⁸⁶ Robert Went, *Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar*, (Çev. Emrah Dinç), Yazın Yayıncılık, İstanbul 2001, s.83.

¹⁸⁷ Tanili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, s.643.

¹⁸⁸ Went, *Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar*, s.85.

sağlamıştır.¹⁸⁹ Siyasal anlamda Doğu Bloğunun ortadan kalkması küreselleşme sürecinde oldukça önemli bir yer tutar. Bundan sonraki yaşanan tarih Fukuyama'nın deyiimiyle liberal-kapitalizmin zafer tarihidir.

Tarihsel olarak bu gelişmelere tanıklık ve eşlik eden diğer gelişme, teknolojide meydana gelen değişimlerdir. Küreselleşmenin kendisini gerçekleştirmesinde ve ekonominin küreselleşmesinde teknolojik gelişmeler değişimin hızını ve derecesini arttırmaktadır. Örneğin; ilk ticari uydu 1969'da uzaya fırlatılmıştı. Şimdi dünyanın her tarafında 200'den fazla uydu bulunmaktadır. Tarihte ilk defa dünyanın bir yanı ile öbür yanı arasında anında iletişim kurma imkanı yaratılmıştır.¹⁹⁰ Aslında bu teknolojik girişimin temelinde II. Dünya Savaşı öncesinde teknolojiye yapılan yatırımlar yatmaktadır. Ortaya çıkan savaş sonrası bu durum Üçüncü Devrim olarak lanse edilmiştir. Bütün bu gelişmeler ve değişimler ekonomik küreselleşmenin temel itici gücü olması açısından önem arz etmektedir.

2.5. KÜRESELLEŞME ANLATILARI

Her söylem gibi küreselleşmede insanlığa bir takım anlatılar, iddialar sunmaktadır. Bu anlatılar öncelikle iddialarla başlar ve egemen olmaya başladığında anlatı haline gelerek kendisiyle özdeşleşir. Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte insanlığa verdiği ilk mesaj artık daha eşit daha refah seviyelerde yaşanacağı ve ulus devletlerin sonunun geldiği artık sınırların kalktığı ulus üstü bir dünyada daha demokratik koşullarda yaşanacağı olmuştur.

Küresel ideoloji şu görüşleri anlatı olarak sunmaya başladı. Teknik ve iletişim alanında başlayan evrim küreselleştirmizi gösteriyordu. Bütün dünya halklarının kaderi birbirine bağlanmıştı; ekonomik ve kültürel yönden ortak bir gelişim vardı. Bu ortak gelişim ulus ayrımı yapmaksınız (ki zaten ulus-devletler tarih sahnesinden çekiliyordu) demokrasi ve insan haklarına dayalı bir dünya yaratmıştı. İnsanlığın, sınıfların üstünde, sistem farklarına dayanmayan ekolojik global sorunları vardı ve bunlar ancak küreselleşmeyi destekleyerek çözülebilirdi; ortak gelişimin hızı yararına üretim

¹⁸⁹ Tanili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, s.643.

¹⁹⁰ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, s.23.

tekniklerini işgücünden tasarruf esasına göre örgütlenmeliydi. Dünyada devrimlerin zamanı geçmişti, artık değişimin tek yolu “küreselleşme” idi.¹⁹¹ Bu yeni büyüdü dünyanın temel söylemlerini ulus devletinin sonu, demokrasi, insan haklarına dayalı eşitlik, refah ve ilerleme oluşturmuştur.

2.5.1. Ulus Devlet

Küreselleşme teorilerinin en önemli anlatılarından biri ulus-devletin tarih sahnesinden yok olacağına dair yaklaşımıdır. Küreselleşme ideolojisinin YDD içerisinde can alıcı noktası burasıdır. Çünkü bilineceği üzere burjuvazinin Keynesyen ekonomik politikadan vazgeçip, neo-liberal ekonomik politikaya geçmesi bu anlayıştan kaynaklıdır. Keynesyen doktrin laisses faire anlayışından vazgeçerek devletin sosyal alana müdahalesini arttırmaya dayanıyordu, neo-liberal politika ise, ultra-minimal devlet anlayışı ile devletin sosyal alandan özelleştirmeye yerini bırakarak çekilmesi üzerine kuruludur. Her türlü işten elini çekmiş bir devlet anlayışı ise devletin iktidar olarak yaşama anlayışını ortadan kaldıracığı için, devleti ele geçirmenin önemi ortadan kalkmış olur. Böylelikle devleti, kapitalizmin kendisi zayıflatacaktır ve onu bir mücadele alanının dışına itecektir.

Küreselleşmeyle birlikte ulus devletlerin yapısının işlevinin sorgulanmaya başlaması aşikardır. Ancak burada bir tezat vardır. Çünkü ulus devlet yapısı sorgulanan ülkeler gelişmiş ülkeler değildir. Hala hazır ABD, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde ulusal kimlikler ve ulusal ekonomilerin destelediği devlet yapısı devam etmektedir. Özellikle bu dönemde ABD hükümrancılığının arttığı gözlenmektedir. Çünkü ABD yeni serbest piyasayı gerçekleştirme hedefinden vazgeçmemiştir. Avrupa’da ise ekonomik birleşmeye ulaşmak için küreselleşme çerçevesinde şekil değişmiştir.¹⁹²

Küreselleşme sürecinde ulus-devletin karşılaştığı sorunları üç ana merkezde değerlendirmemiz mümkündür. Birincisi, devletin kontrol kabiliyetini ve gücünü

¹⁹¹ Mehmet Turan, “Küreselleşme”mi?(II), <http://iscimucadelesi.net/dergi/sekiz/kuresel28.htm>, 10.05.2004

¹⁹² Noelle Burgi-Philip S.Golup, “Küreselleşme Gerçekten Ulus-Devletleri Gereksiz Hale Getirdi mi?”, (Çev. Abdülkadir Atalık), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 64, Kış 2001, s.45.

yitirmesi, ikincisi, karar mekanizmasında meydana gelen meşruiyet eksikliği ve son olarak da, devletin meşruiyet sağlayıcı idari ve düzenleme hizmetlerini sunmadaki yetersizliği şeklinde özetlenebilir.¹⁹³ Bu alandaki problemlerin ortadan kalkması ise siyasal olanın ekonomik olan karşısındaki üstünlüğünü kazanmasından geçmektedir. Bunlar ise ulus üstü kurumsallaşmayla sağlanmaktadır. Aksi halde yani bunu gerçekleştiremediği durumda meşruiyet temelini sorgulaması gerekmektedir.

Durum gerçekten devletin meşruluk temelini ortadan kaldırmaya mı yöneliktir? Hayır. Çünkü devlet, ekonomik sistemden dışarı çıkmamakta, piyasa ve sermaye ilişkilerini yeniden düzenlemektedir. Devlet Keynesyen refah devleti aşamasından daha fazla piyasa destekleyicisi haline gelmiştir ve bu piyasanın kurallarının uygulanabilirliğine uygun ortam hazırlamaktadır. Burjuvazinin yaygınlaşan yeniden üretiminin merkezinde yine ulus devlet olduğu için uluslararasılaşmanın temelinde, her aşamasında yine belirli bir ülkenin etkisi söz konusudur.¹⁹⁴ Devlet sermayenin girişimcilik hamlesinin önünü açarak sadece bu alanda güvence sağlama işlevini devam ettirmektedir. Bununla beraber kendi ulusal devletini diğerleri karşısında güçlü kılmak için daha fazla hegemonyada rol oynamaya çalışmaktadır.

Ulusal devlet zayıflayıp, yok olmuyor, aksine iktidar olarak güç merkezini elinde tutuyor. Dünya ekonomisinden uluslararasılaşmasında ulus devlete yeniden ama oldukça farklı bir rol biçilmiştir. Ulus devlet bu sefer tek egemen güç olarak değil fakat uluslararası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklenmiş halkları arasında bir bağlantı mekanizması olarak karşımıza çıkar.¹⁹⁵ Böylelikle egemen olan uluslararası sermaye kendi devletleri üzerinden birikimini de sağlamış olmaktadır. Ortaya çıkan toplumsal çelişkiler halen ulus-devlet aygıtıyla kontrol ediliyor. Sermayenin uluslararası toplantılarına en iyi olağanı sağlamak için uğraşan yine ulus devletin kendisidir, özel teşebbüsler değildir. G-7 toplantılarına ulus-devletlerin iktidarları, hükümetleri katılmaktadır ve ekonomi ile ilgili ortak kararları almaya çalışmaktadırlar. Her ulusal devlet ulusal sermayesinin yolunu neo-liberal doktrin çerçevesinde açmak için

¹⁹³ Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti*, Birinci Basım, (Çev. Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, 2002, s. 27.

¹⁹⁴ Bob Jessop, "Küreselleşme ve Ulus Devlet", (Çev. Efan Ala-Ahmet Altıparmak), *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış 2001, s.65.

¹⁹⁵ Paul Hirst, -Grahame Thomsan, , *Küreselleşme Sorgulanıyor*, s.227.

uğraşmaktadır. Ulus devlet egemenliğinin yeni meşruiyet kaynağı da devletin güç transferleriyle üzerinde veya altında yeni güçler belirlenmesiyle oluşmaktadır. Devletlerin gücü yukarıya doğru uluslararası düzeye, aşağıya doğru ulus altı faillere dağıtma politikaları uluslararası ekonomik yönetim sistemini bir arada tutan eklem yerleridir.¹⁹⁶ İç ve dış arası denge mücadelesi de denebilir.

Bugün küreselleşme ve ulus devlet diyalogunda en çok dikkat edilmesi gereken husus gelişmiş ülkelerin ekonomik anlamda neo-liberal doktrini uygulamasıyla beraber ulus devlet yapılarını güçsüz bırakmamalarıdır. Oysa çevre ülkeleri ise zayıf iktidarlara sürüklemektedirler. Böylelikle uluslararası güç dengesinde zayıf düşülmektedir. Güçlü uluslararası sermayeleri olmayan ülkelerin güçlü devletleri olmak zorundadır. Anti-devletçi veya devleti küçültme retoriğinin hegemonya oluşturması demek, Batı'da refah devletinin aşındırılması anlamına gelmektedir. Bu da Üçüncü Dünya'nın ulusal kalkınmacı hedeflerinden uzaklaştırılması anlamına gelmektedir.¹⁹⁷ Hedeflerinden uzaklaşmış bir devlet ise uluslararası alanda sömürgeciliğin kullanım metasını oluşturur.

2.5.2. İlerleme ve Refah

Küreselleşmenin anlatılarından biri de, yeni ekonomik koşullarla birlikte tüm dünya ülkelerinin gelir seviyesi artacak ve gelir seviyeleri arasındaki uçurum azalacaktır. Ayrıca buna bağlı olarak işsizlik azalacak ve insanlar refah aşamasına ulaşacaklardır. İlerleme sağlanacaktır. Ancak küreselleşmenin bu anlatısı henüz gerçekleşmediği gibi her geçen gün zenginlerin daha zengin fakirlerin ise daha fakir olduğu bir dünyaya doğru gidilmektedir. Dünyanın her yerinde, ABD'de dahil olmak üzere küreselleşmeye karşı gösteriler yapılmakta ve IMF gibi küresel kurumların ve politikaların açmış olduğu yoksulluğa karşı direnişler gerçekleşmektedir.

Bugün dünyada en büyük problemlerden biri istihdam alanında karşımıza çıkmaktadır. Dünyada giderek artan işsizlik sorunu içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

¹⁹⁶ Yunus Levent, "Hukuk Sisteminde Kriz: Tahkim Küreselleşme ve Ulus Devletin Gerilemesi", *Tezkire*, Yıl 9, Sayı: 18, Aralık-Ocak 2000-01, s.136.

¹⁹⁷ Fikret Başkaya, *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*, Özgür Üniversite Kitaplığı 38, Ankara, 2003, s.200.

Kuzey ülkelerinde bile gözle görünür bir işsizlik göze çarpmaktadır. Japonya ve Almanya'da işsizlik II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en yüksek oranına ulaşmıştır. Almanya'da işsizlik oranı %12, Japonya'da %3,4, İtalya'da %12, Avusturya'da %9, Fransa'da %11,8, Kanada'da %9,6, İngiltere'de %7,9, ABD'de %5,5 ve AB genelinde %11,9 civarındadır.¹⁹⁸ Görüleceği üzere merkez ülkelerde bile işsizlik önüne geçilmez bir sorunsal olarak yaşanmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görülecektir ki, 1970'lerdeki krizden 1997'ye geline sürede, yani küreselleşilen süreçte yaşanan işsizlik oranları, küreselleşmenin bu anlatısına bir cevap olacak nitelik taşımaktadır.

DÜNYADA İŞSİZLİK ORANLARINI SEYRİ (1970-1997)		
ÜLKE	1970	1997
Sanayileşmiş Ülkeler	3,4	7,1
AB Ülkeleri	2,4	11,1
Almanya	0,6	11,4
Belçika	1,9	12,7
Danimarka	1,3	7,6
Fransa	2,5	12,4
Hollanda	0,6	5,6
İngiltere	2,4	6,9
İrlanda	5,8	10,2
İspanya	0,9	20,8
İtalya	5,4	12,3
Lüksemburg	0,0	3,6
Portekiz	3,8	6,7
YUNANİSTAN	4,2	10,4
Avusturya	-	6,2
Finlandiya	-	14,5
İsveç	1,2	8,0
ABD	5,0	4,9
Avustralya	-	8,6
İsviçre	0,0	5,2
Japonya	1,2	3,4
Kanada	5,7	9,2
Meksika	-	3,7
Arajinin	4,8	16,3*
Brezilya	-	.
Güney Kore	4,5	2,7
Çin	-	3,0*
Mısır	2,4	.
Türkiye	5,2'	6,4
Malezya	-	2,6
Macaristan	-	9,7
Romanya	-	7,4
Polonya	-	11,5
Bulgaristan	-	-
Rusya	-	9,3
•: 1996 yılı verileri		

Kaynak: Tablo2:Göksel N. Demirer, T. Demirer, M. Duran ve Diğerleri, Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsan(lık), Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s.117.

¹⁹⁸ Göksel N. Demirer, T. Demirer, M.Duran ve Diğerleri, a.g.e., s.115.

Görüleceği üzere 1970 kriz döneminde küreselleşme sürecinin yaşandığı dönemden daha az oranda işsizlik yaşanmaktadır. Tablodan çıkan bir diğer önemli sonuçta bir çok ülke işsizlikle küreselleşme ile birlikte tanışmıştır. Küreselleşmenin henüz vaat etmiş olduğu ilerleme ve refah düzeyine erişmiş olma özelliği ortada gözükmemektedir. Bununla birlikte her gün daha da derinleşen bir zenginleşme fakirleşme ayrımı gözlenmektedir. Kuzey ve Güney ülkeleri arasında ciddi bir uçurum yaşanmaktadır. Ülkelerin hem kendi aralarındaki hem de kendi içlerindeki gelir gider dengeleri arasında bu farklılaşmayı görmekteyiz. Örneğin;

-Dünyanın en zengin ülkesiyle en fakir ülkesinin ortalama geliri arasındaki oran 19.yüzyılın sonlarında 1/9 iken; günümüzde 1/60'tır.

-Dünya nüfusunun en yoksul. 1/5'nin payı 1989 ile 1998 yılları arasında %2,3'ten %1,4'e düşmüştür. En zengin 1/5'in oranı ise yükselmiştir

-BM'in 1998 yılı İnsani Kalkınma Raporu'na göre zenginlerin küresel gelirden aldıkları pay %75'ten %85'e yükselmiştir. Ayrıca Güneydoğu Asya nüfusunun %59'u günde bir dolardan az kazanmaktadır. Benzer olarak en zengin 225 kişinin mal varlığı Afrika kıtasının GSMH'sına eşittir.¹⁹⁹ Herman'a göre de;

“Dünya nüfusunun %20'sini oluşturan en zengin ve en fakir ülkeler arasındaki gelir farkı, 1960 yılına 30'a 1 iken, 1995 yılında bu oran 82'ye 1'e çıktı ve üçüncü dünya ülkelerinin durumu bir çok açıdan geriledi. Geçtiğimiz yirmi yıl içinde 70'in üzerindeki ülkede, kişi başına düşen gelir miktarı düştü. 3 milyar kişi, yani dünya nüfusunun yarısı, günde iki doların altında bir para ile geçinmeye çalışıyor ve 800 milyon kişi gıdasızlıkla savaşıyor”²⁰⁰

Bütün bu örneklerden görmekteyiz ki küreselleşmenin ve onun ideolojisi olan neo-liberalizmin yoksulluğun üstesinden gelecek bir reçetesi bulunmamaktadır. İnsanlar artık açlık sınırında yaşamaktadırlar.

¹⁹⁹ Mehmet Behzat Ekinci, <http://www.ekocerceve.com/img/haberler/kuresellesmeveisletmeler.doc>, 14.05.2004

²⁰⁰ Edward Herman., “Küreselleşme Tehdidi”, Cogito, Sayı:23, 2000, s. 97.

2.5.3. Demokrasi

Küreselleşme taraftarlarına göre piyasa olmadan demokrasi mümkün değildir. Aslında bu söz bize hiç de yabancı değildir. Liberalizmin temel bir unsuru olan serbest piyasa liberallere göre her şeyin başıdır. Demokrasinin, insan haklarının, özgürlüğün vs. Küreselleşmenin güdeme getirdiği insan hakları, toplumdaki kopuk bir bireycilik; demokrasi ise, bireyi yalnızlaştıran ve ezen bir liberal piyasa demokrasisi yönünde çarpıklıklara yol açmaktadır.²⁰¹ Burada da görmekteyiz ki küreselleşme neo-liberal doktrinle ortak güdümlü olarak piyasa düzeninin demokrasiyi getireceği üzerine vurgu yapmaktadırlar. Temel argümanlar aynıdır.

Bu söylem bilinçsiz bir düşüncenin pratiği değildir. Bugün dünyada küreselleşmeyle birlikte piyasanın tek bir hakimi vardır. O da Amerika Birleşik Devletleri. Dolayısıyla piyasa demokrasiyi meydana getireceğine göre, piyasanın dışında hareket edenlere de ABD önce demokrasiyi sonra da piyasayı getirecektir. Ters durumda olanlar için ise yani piyasa koşullarındaki ülkeler için ise, demokrasiye müdahale etme yetkisi piyasanın işlerliğini devam ettirmeden geçmektedir. ABD piyasayı merkeze alarak tüm dünyaya demokrasi dersi verme hakkını da meşrulaştırmak istemektedir. Irak'ta olduğu gibi. Piyasa koşullarının dışına çıkarak hareket eden Irak halen bugünlerde ABD tarafından demokrasi dersi almaktadır!

Özellikle küreselleşme yılları ile birlikte demokrasi kavramı yoğun bir popülerlik kazanmıştır. Demokratikleşme aslında 1970'ten sonra devreye sokulan neo-liberal politikaların bir temel söylemidir. Demokratikleşmenin farklı biçimleri ve doğal olarak farklı düzeyleri vardır.²⁰² Ancak bu farklılık anlayışı yerini, uluslar üstü hegemonyanın tanımladığı anlamda bir demokrasi kavramı bırakmıştır. Nedir?, bu yeni demokrasi anlayışı. Bu anlayışa göre demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerin bu durumlarına son verilmeli yani diktatörlükler kaldırılmalı, sosyal devlet anlayışının gerekleri olan yardımlar kısıtlanmalı, özelleştirme maksimum düzeyde uygulanmalı, devlet ultra-minimal ölçekte küçültülmeli, özelleştirmede daha da ileri gidilerek özelleştirme kapsamındaki kuruluşların uluslararası şirketlere satılması ve yabancıların

²⁰¹ Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye*, s.34.

²⁰² Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, s.84.

bu ülkelerde güvenceye alınması uluslararası kurumların uyguladıkları yasalarla sağlanmalıdır. Bu anlayışın temelinde de bilinçli bir düşünce yatmaktadır. Eğer bu doğrultuda uygulanacak olan demokratikleşme, uluslar üstü gücün amaçlarına ulaşmalarını daha kolay bir biçimde sağlayarak, onların eylemlerine meşruiyet kazandırıcı bir kavram olarak yerini alacaktır. Yani hiçbir şey kendiliğinden gelişen doğal bir yapı değildir. Önce uygulanacak sonra da doğal düzen olarak piyasaya sürülecektir. Yoksa piyasanın kendisinde bir doğallık yoktur. Her şey insan belirlenmişliğinde saklıdır. Küreselleşme düşüncesinin demokrasi anlayışının asıl hedefi, devlet egemenliğini ultra anlamda azaltarak, bireylerin ve toplumların özgürlüğünden çok, tek başına sermayenin uluslararası dolaşımında özgürlük alanını genişletme düşüncesi olduğu açıktır.

Demokrasinin bu açmazlarının giderilmesi için Giddens demokrasinin demokratikleştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Ona göre liberal demokrasinin ortaya koyduğu kriz üçüncü yol adını verdiği sistemle aşılabilir. Yani üçüncü yol paradigması ile.²⁰³ Bu anlayış yeni demokratik bir devlet, daha fazla sivil toplum, kozmopolit bir demokrasi anlayışı ile yola çıkmıştı. İngiltere’de Tony Blair’in de danışmanlığını yapan Giddens’in bu görüşleri Thatcher sonrası İşçi Partisi hükümeti tarafında da uygulamaya koyulmuştu. Ancak bununda başarılı olmadığı kanaatindeyim. Çünkü üçüncü yol sosyalist anlayışın çökmesinden sonra batının sosyal demokrasiyi yeni bir enternasyonal içinde tanımlama çabasıdır. Küreselleşmenin bir ürünüdür. Sosyal demokrasinin canlanması çabalarının liberal temalarla bezenmiş yeni bir vitrinidir. Küresel demokrasiye alternatif değildir. Onun kabullenilmesin yumuşatılarak verilmesidir.²⁰⁴ Bunun yanı sıra samimi bir evrensel demokrasi anlayışı olmadığı teoriyi üretenlerce de çürütülmüştür. Irak işgalini ABD ile birlikte bu teorinin üreticiliğini yapan Blair gerçekleştirmiştir. Evrensel bir demokrasiden bahsederken emperyalist bir tarzla demokrasiyi yalnızca kendi içerisinde değerlendirmek samimi değildir.

Peki ama küresel dünyada demokrasi sadece bu amaçlara mı hizmet etmektedir? Tabi ki hayır. Eşitlikçi düşüncenin merkez aldığı bir evrede demokrasi herkes için

²⁰³ Anthony Giddens, *Üçüncü Yol -Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi-*, Birey Yayıncılık, (Çev. Mehmet Özyay), Mayıs 2000, s.84.

²⁰⁴ Keith Dixon, “Küreselleşme Uyumlu Üçüncü Yol”, (Çev. Ahmet İnel), *Birikim*, Sayı: 139, Kasım 2000, s.61.

uygulandığı müddetçe, eşitsizliğe yol açıcı sermayenin tekelinden kurtulacaktır. Beklide bu da bir ütopyadır. Wallerstein'in söylediği gibi; “ Demokrasi konusunda Mahatma Gandhi gibi düşünüyorum. Batı uygarlığı konusunda ne düşündüğü sorulduğunda şöyle demişti: iyi bir fikir olabilir diye düşünüyorum.”²⁰⁵, diye düşünmek istiyoruz.

2.6. KÜRESEL DÜNYADA TEK KUTUPLU YAKLAŞIMLAR

Küreselleşmeyle birlikte gelen söylemlerin içerisinde en önemlilerinden biri siyasal alanda olmuştur. Bu söylemlerin temelini, Sovyetler Birliği başta olmak üzere diğer sosyalist rejimlerle yönetilen ülkelerin dağılması ve reel sosyalizmin çökmesi oluşturmaktadır. Bu gelişmenin ardından Amerikanın başını çektiği Batı, artık tek kutuplu bir evreye girildiğini ilan etmiştir. Özellikle F. Fukuyama bu alanda teorisyenliğini üstlenerek yaşanan gelişmeleri Kapitalizmin Zaferi olarak yorumlamıştır. Liberal doktrinin sosyalist doktrin karşısında üstünlüğünü ilan etmiştir. Ve tek kutuplu bir dünyanın şemasını sunmuştur.

Ancak emperyalist Batı için bu oldukça tehlikeli bir durumdur. Çünkü ortada tehdit ve tehlike kalmadığı anlamda ABD'nin jandarmalığı da mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte ekonomik temellerinin büyük bir bölümü silah endüstrisine dayanan Batı için bu büyük bir yük anlamına da gelmektedir. İşte bu evrede de karşımıza diğer bir stratejist S. Huntington çıkmaktadır. Ortadan Komünist hayalet kaybolduğu için yeni bir hayalet yaratılması gerekiyordu. Huntington bu dönemde artık ideolojiye göre değil kültürel temelli medeniyet çatışmalarının meydana geleceğini söylüyordu. Büyük bir çoğunlukla da hedef olarak İslam medeniyetinin yeni dünyada tehlike olacağını belirtiyordu. Artık yeni hayaletler bulunmuştu. Post-modernizmin yaşayın dediği kültürler savaş için gerekli malzemelere dönüşmüştü. Küreselleşme kısmında bahsettiğimiz üzere bu birkaç ayaklı bir politikaydı. Bir yandan kültürel sloganlar atılırken diğer taraftan bu kültürler medeniyetler arası barışın değil, savaşın kaynağı olarak önümüze serilmekteydi. Bu anlamda bu dönemin incelenmesi önem arz etmektedir. Gerçekten tarihin sonu geldi mi? Gerçekten medeniyetler çatışacak mı?

²⁰⁵ Immanuel Wallerstein, 21. YY'da Siyaset, (Çev. Taylan Doğan-Ender Abadoğlu), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.165.

Yoksa Tarihin Sonuyla ne kastedilmektedir? Medeniyetler kimler tarafından çatıştırılmak istenmektedir.

2.6.1. Tarihin Sonu

Son yıllarda siyaset dünyasında dillerden düşmeyen bir kavram Tarihin Sonu anlayışıdır. Bu kavram düşün hayatımıza F. Fukuyama tarafından yerleştirilmiştir. Fukuyama'nın tezinin temel iddiası Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte artık batılı liberal demokrasi hiçbir alternatifi olmadan tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bu sebeple de Batının tüm diğer ideolojileri karşısında mutlak galibiyetini ilan etmiştir. Liberalizm insanlığa artık tüm istediklerini sunmaya muktedirdir. Liberalizmden başka arayışlar içine girmek insanlar için artık olanaksızdır. Çünkü liberalizm ulaşılabilecek son aşamadır.

Fukuyama liberalizmle birlikte tarihinin sonun geldiğinin temellerini, Hegel ve idealist felsefe ile ortaya koyarak açıklamaktadır. Tarihin Sonu ve Son İnsan adlı eserinde şöyle belirtmektedir:

“Hegel'e göre, Fransız ve Amerikan devrimleriyle tarihin sonu gelmişti, çünkü tarihsel süreci (kabul görme mücadelesi aracılığıyla) ilerleten özlem, evrensel ve karşılıklı kabul görmeye belirlenen bir toplumun oluşmasıyla karşılanmıştı. İnsanlığın toplumsal kurumlarının hiçbir başka örgütlenmesi, bu özlemi tatmin etmeye elverişli değildir ve bu nedenle de artık başka ilerici tarihsel değişiklikler söz konusu olmayacaktır.”²⁰⁶

Fukuyama, Hegel ile temellendirdiği görüşlerini günümüz toplumsal koşullarına uyarlayarak liberal demokrasinin lehinde tarihin sonunun geldiğini ortaya koymaktadır. Fukuyama bu görüşün kendisinden önce Hegel'e ait olduğunu belirtir. Bilnieceği itibari ile Hegel Marks'tan farklı olarak manevi düşüncelerin maddiyatın önünde olduğunu savunur Yani madde formu değil, form maddeyi belirler anlayışı hakimdir. Bu nedenle Hegel'e göre doğanın ve toplumun tarihi, tanrının bir başka adlandırış biçimi olan mutlak ide'nin kutsanmasından başka bir şey değildir. Buradan hareketle de Hegel, Fransız Devriminin sonucunda meydana gelen liberal görüşün ve onun ortaya koyduğu liberal devletin gerçek özgürlüğü gerçekleştireceğini, bunun

²⁰⁶ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İkinci Basım, (Çev. Zülfü Dicleli), Gün Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.14.

sonucunda da ide ile madde arasındaki uyumun gerçekleşeceğini belirtmekteydi. Böylece bu uyum sağlandığında tarihin esasta sona ereceğini ve bunun evrensel ölçekte uygulanması gerekliliğine inanıyordu.²⁰⁷ Aslında Fukuyama buradan hareketle iki sonuca birden varıyordu. Birincisi Liberalizmin evrensel tek ve doğru bir değer olduğu. İkincisi Hegel'in mantığını doğru kabul ederek, liberal özgürlüğün Tanrı'nın da bir rızası olarak göstererek, Marks'ın ortaya koyduğu fikirlerin insanı normal evrim sürecinden uzaklaştırmak olduğunu belirtiyordu.

Fukuyama bu görüşlerini temellendirirken ayrıca Hegel'in görüşlerini devam ettiren Rus Alexandre Kogev'in görüşlerinden yararlanır. Kojeve'de Hegel gibi liberal devleti savunur ve O da tarihin sonun geldiğini belirtir. Kojeve de Marks gibi bir Hegel yorumcusudur. Kojeve'ye göre de Hegel haklıydı ve asıl olarak dünya tarihinin sonu 1806'da gelmişti. Kojeve'nin evrensel ve homojen olarak nitelendirdiği eşitlik ve özgürlük ilkelerinin insanlığın ideolojik evriminin nihai noktasını temsil ettiğini ve bunun ötesinde bir ilerleme olamayacağını belirtmektedir. O Bolşevik devrimi ve Çin devrimi gibi ihtilallerin gerçeği engellemeyeceğini, bunların yalnızca azınlıkta olduğunu ve bu bölgelere de özgürlüğün götürülerek tam bir zaferin gerekliliğine inanmaktaydı.²⁰⁸ İşte bu kesimdeki sosyalist bloğun çökmesinden sonra, Çin'in de dışa açılım politikalarıyla birlikte nihai zaferin geldiğini vurgular.

Fukuyama'ya göre tarihin sonunda artık liberal demokrasinin ciddi bir ideolojik rakibi kalmamıştır. Geçmişte bir çok insan; monarşi, aristokrasi, teokrasi, faşizm ve komünizm gibi bir çok ideolojiden, daha aşağı olduğunu düşündükleri için liberal demokrasiyi reddediyorlardı. Ama bugün İslam dünyası dışında ciddi bir rakibi kalmamıştır.²⁰⁹ Görüleceği üzere İslam dinini, çağımızda liberalizme ve komünizme karşı teokratik bir devlet alternatifi sunan tek din olarak ele alıyor ve ciddi bir tehlike teşkil ettiğini belirtmektedir. Burada Huntington'a da malzeme sunarak gelecekteki savaşların temelini bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde oluşturmaktaydı.

²⁰⁷ A.g.c., s.76.

²⁰⁸ A.g.c., s.78.

²⁰⁹ A.g.c., s.213.

Fukuyama'ya göre dünya devletlerini tarihsel ve post-tarihsel, tarihin sonuna ulaşmış olmak üzere iki kısım vardır. Henüz tarihsel olanlarda bir gün mutlaka Tarihin sonuna ulaşacaklardır. İçerisinde üçüncü dünya ülkelerinin de bulunduğu ilk kategoride yer alanlar, tarih içinde birbirleriyle yarışıyorlar ve daha uzun bir süre savaşlar için uygun zemini oluşturuyorlar. Tarihin sonunu temsil eden ülkelere ulaşmaktan başka bir gelecekleri de yoktur.²¹⁰ Bu anlayışta başka türlü modernleşmelere yaşam hakkı yoktur.

Fukuyama'nın son insan olarak belirttiği insan ise post-tarih aşamasını yaşayan devletlere, liberalizmin bütün refah ve ilerlemelerinin sunmuş, özgürleşmiş ve kölelikten kurtulmuş bir bireyidir. Son insanın yaşamı fiziksel güvenlik ve maddi bolluk içerisinde bir yaşamdır. Fukuyama diyor ki: "Batılı politikacıların seçmenlerine seve seve vaat ettikleri yaşamın aynısıdır."²¹¹

Fukuyama'nın ortaya koyduğu görüşler önce liberal demokrasinin pratikte yansımalarıyla çelişmektedir. Ancak daha da önemlisi, tarihin sonu demek insanın kendisinin sonu demektir. Aksine Fukuyama'nın son insanının yaratımı değildir. Çünkü tarihsel gerçeklik insan eylemleri sonucunda oluşmaktadır. Yani tarihi yaran insanın bizatihi kendisidir. Böylelikle ortaya çıkan toplumsal gerçeklik de tarihsel gerçekliğin bir sonucudur. Tarihin son bulması, insanın özne olarak yok edilmesi anlamına gelmektedir. Özgürleşen insan eylemde bulunur ve eylemlilikleri sonucunda tarihi oluşturur. Özne olan için, eylemde bulunan için dünya var oldukça bir son yoktur. Özne kimliğiyle eylemlerde bulunmaya devam edecektir. Aslında Fukuyama burada tarihin sonunu getirerek bilinçli bir seçim yapmaktadır. Çünkü onun anlayışından hareket edilirse insanlık ne kadar ilerlerse ilerlesin kapitalizmin ve liberalizmin kölesi konumuna gelinecektir. Yani post tarihsel dönemi yaşayanların sömürsü haline dönüşecektir. Çünkü başka bir tarih yoktur, yaşanmasına izin verilmemektedir. Başka bir seçenek yoktur, bizim tarihimize uymak zorundasınız anlayışı hakimdir.

Ayrıca kapitalizm rekabete dayalı piyasa koşullarını içermektedir. Herkesin refah içerisinde yaşadığı bir sistemde herkes özgür olacaktır ifadesi bir ütopyadır. Çünkü Fukuyama'ya göre insanlık tarihin sonunu yaşamaktadır. Ancak ne hikmetse

²¹⁰ A.g.e., ss.275-280.

²¹¹ A.g.e., s.307.

hala savaşlar devam etmektedir, hala sömürü sürmektedir, hala yoksulluk, açlık sınırı içerisinde yaşanmaktadır. O halde herkesin refah içerisinde yaşamaları mümkün değilse, bu sadece ABD, Japonya gibi kapitalist devletlerin egemenliğinin bir refahıdır. İşte bu yeni dünya düzeninin ta kendisidir. İlan edilen aslında tarihin sonu değil yeni dünya düzeninin hakimiyetidir.

Fukuyama'nın yeni sandığı fikirlerin hiçbiri inandırıcılığa, mantıki entelektüel tutarlılığa sahip değildir; ama bugün insanlığın içine sürüklendiği tüm olumsuzlukların ve yıkımların kaynağında, Fukuyama'nın insanlığın yegane ve son seçeneği dediği, Pazar ekonomisi ve onun yeniden üretilip meşrulaştırılan neo-liberal demokrasi yatmaktadır.²¹² Burada Fukuyama'nın kim olduğu sorusu da önemlidir. Fukuyama ABD Dış İşleri Bakanlığının bir memurudur. İnsanlığın geleceği de, halkların iradesine karşı ve tekellerin, liberal-kapitalizmin çıkarları esas alınarak, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bir bürosundan belirlenmesi ciddi bir eleştiri konusudur. Burada da ABD'nin YDD'ni sağlamak için hazırladığı bir projenin çabası olarak değerlendirebiliriz, Tarihin Sonunu.

Son olarak Fukuyama için şunu söyleyebiliriz. Fukuyama kendisi ve liberal demokrasi dışında her şeyi nesneleştirerek, aslında ilk başta yola çıktığı Hegel'in eleştirdiği köle-efendi diyalektiğini uygulamaktadır. Ve onun dünyasında yeni köleler genelde tüm üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere özelde İslam coğrafyasıdır. Yeni hedef İslam medeniyetidir. Bu görevde ABD tarafından Huntington'un üzerine vazife edilmiştir.

2.6.2. Medeniyetler Çatışması

10 Kasım 1989 tarihinde Berlin duvarının yıkılması ile birlikte, Soğuk Harp dönemi de bitmiştir. Bu tarihten itibaren yeni arayışlara girilmiştir. Konunun merkezini ise dinsel farklılıklar üzerine yeniden yapılanma oluşturmaktadır. Bu çalışmalardan en önemlisi de Harvard Üniversitesi profesörlerinden Samuel P. Huntington'un Uygarlıklar

²¹² Fikret Başkaya, *Avrupa-Merkezcilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*, Ütopya Yayınları, Ankara, Şubat 1999, s.158.

Çatışması mı?, makalesi oluşturmaktadır. Daha sonra 1996'da Uygarlıklar Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması adlı kitabını yayınlamıştır.

S.P. Huntington'un bu eseri bir sosyal bilim çalışması değil, soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan küresel politika değişimlerinin bir yorumudur.²¹³ Küreselleşmenin bir ürünüdür. Huntington'un bu görüşleri Toynbee'nin kuramlarından yola çıkılarak oluşmuştur. Huntington, Toynbee'nin devletlerin çöküş döneminde ortaya çıkan toplumsal tepkiler açısından kullandığı paradigmadan etkilenmiştir. Güçlü devletlerin karşısında yenik düşen devletler tarih sayfasından silindiği zaman güçlü devletler rakipsiz kalmaktadır. Bu durumda güçlü devletler gevşeyip çöküş aşamasına girerler. Batı uygarlığının Sovyetler Birliği çöktükten sonra rakipsiz kalması gibi.²¹⁴ O halde yapılması gereken, Fukuyama gibi zafer ilan etmek değil, yeni bir rakip üretmektir. İşte Huntington'un yaptığı da budur. O artık medeniyetleri çatıştıracaktır. Huntington ilk olarak şu hipotezini ortaya koyar.

“Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojij ve ekonomik olmayacak. Beşeriyetin arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihai safha olacak.

Dünya Soğuk savaş esnasında, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünyalara bölünmüştü. Bu bölünmeler artık münasebetsiz düşüyor. Şimdiki halde ülkeleri, siyasi ve iktisadi sistemleri veya ekonomik gelişme seviyeleriyle alakalı terimlerle değil, bunun yerine kültür ve medeniyetleriyle ilgili terimlerle gruplandırmak çok daha manidardır.”²¹⁵

Huntington'a göre medeniyet, hem dil, tarih din, adetler gibi ortak objektif unsurlarla hem de subjektif olarak insanın kendi kimliğini tanımlaması ile oluyordu. Bu suretle medeniyet, insanların kendilerini diğer türlerden ayırt eden yönüyle başka onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyeleridir.²¹⁶ Kültürü daha çok din ve ırk merkezli ele almaktadır.

²¹³ Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye*, s.45.

²¹⁴ A.g.e., ss.45-46.

²¹⁵ S.P. Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, (Çev. Mustafa Çalık), *Medeniyetler Çatışması*, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995, s.13-15.

²¹⁶ A.g.e., s. 15

Huntington bu çerçevede sekiz ana medeniyet belirlemektedir. Bunlar; Batı, Konfüçyus, Japon, İslam, Hint, Slav-ortadoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri girmektedir.²¹⁷ Bu medeniyetler ise yeni oluşan dünyayı şekillendirecek olan medeniyetlerdir. Dünya üzerindeki mücadeleler de bu medeniyetleri ayıran kültürel fay kırıkları üzerinde yaşanacaktır.

Huntington medeniyetlerin neden birbirleriyle çatışacağını ise şu şekilde değerlendirmektedir. Birincisi; medeniyetler arasındaki farklılıklar birbirinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en önemlisi din yoluyla farklılaşır. İkincisi; dünya gittikçe daha küçük bir yer haline gelmektedir. Farklı medeniyetlerin gittikçe daha fazla etkileşim kurmakta, bu da medeniyetler arasındaki farklılıkların tanınmasını ortaya koymaktadır. Ve insanların medeniyet şuurları daha belirginleşmektedir. Üçüncü; dünya üzerindeki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme insanları mahalli kimliklerinden koparmakta ve milli devletleri zayıflatmaktadır. Bu boşluğu ise din doldurmaktadır. Dördüncüsü; Batı, Batılı olmayan yollardan dünyayı biçimlendirmek için gittikçe daha fazla arzu istek ve hevese sahip olan Batı dışı toplumlarla yüz yüze gelmektedir. Beşincisi; siyasi ve ekonomik olanlara nispetle daha az değişme gösteren kültürel hususiyet ve farklılıkların, uyuşma ve ayrışmaları da bu yüzden, onlara göre daha kolaydır. Yani Sen hangi tarafsın yerine sen nesin sorusu hakim olacaktır. Son olarak da ekonomik bölgecilik benzer kültürleri bir araya getirecektir.²¹⁸ Huntington kültürlerin önce kendisini tanıyacağını, diğer medeniyetlerle hangi açılardan farklılıklar kurulacağını ve buna bağlı olarak sınırların gittikçe belirleneceğini, bunun sonucunda da ekonomik koşullarda yeni paylaşımların yeni savaşları getireceğini belirtir.

Batı'nın kendi liberalizm ve demokrasi değerlerini evrensel değerler olarak öne çıkarmak, askeri üstünlüğünü sürdürmek ve ekonomik menfaatlerini arttırmak için çaba sarf eder, bu ise diğer medeniyetlerce bir karşı tepki oluşturur. Böylelikle ideoloji temelinde ittifaklar kurmak ve destek sağlayabilme imkanı gittikçe azaldığı için hükümetler, gruplar gitgide dinsel kökenli kimliklere başvurmakta ve ittifak yolunu

²¹⁷ A.g.e., s.16.

²¹⁸ A.g.e., ss.16-19.

seçmektedirler.²¹⁹ Böylelikle medeniyetlerin hangi alanlarda savaşıacağı hatlar da çizilmiş oluyordu. Huntington'un bu hipotezindeki iddialarına yer verdikten sonra hangi temellere dayandığına ve eleştiriler yer vermek daha uygun olacaktır.

Huntington'un makalesi yayınlandıktan sonra hemen hemen her çevrede tartışılma zemini bulmuştur. Üzerinde bir çok tenkit yapılmıştır. Huntington'a gerçekleştirilen ilk eleştiriler, onun toplumların geleneklere yönelişine büyük bir güç ve önem vermesine, böylelikle de milli çıkarların arka plana atılmasına yönelik olmuştur. Bu konuda Fouad Ajami, medeniyetleri oluşturan devletlerin bütünü temsil etmediğini, her milli devletin ayrı ayrı ele alınmasının gerekliliğini savunmaktadır. Ona göre medeniyetler devletleri kontrol etmezler, devletler ait oldukları medeniyetleri kontrol ederler. Devletler çıkarları doğrultularında nazarlarını kan bağlarından çevirirler, kardeşliği ve imanı öyle yapmak gerekliliği gördükleri zaman değerlendirirler.²²⁰ Kaldı ki bu değerlendirmeyi en iyi destekleyen örnek yine Huntington'un Türkiye üzerinde düşünceleri çürütmektedir. Huntington, Türkiye'nin Doğuya ve İslam medeniyetine ait olduğunu ancak kendisini Avrupa'ya yani başka bir medeniyete çevirdiğini belirtmektedir. Türkiye bu anlamda yolunu kaybedecektir, böylelikle İslam ülkelerinden yüz bulamayan Türkiye'nin yolunu Orta Asya'ya Türk Devletlerine çevireceğini belirtmektedir.²²¹ Oysaki Türkiye bugün hala Avrupa Birliği'ne girme girişimlerini sürdürmekte ve Türk Devletleri ile ekonomik ve kültürel çerçevede diğer ülkelere ne kadar yakınsa, o şekilde hareket etmektedir. Bu bağlamda henüz tam olarak AB'ye alınmamış olsa da Gümrük Birliği gibi bir çok antlaşmaları gerçekleştirmiş olması bu hipotezi çürütür nitelik taşımaktadır.

Huntington'un kayda değer aldığı, medeniyetler çatışmasının kaynağını özellikle İslam ve Konfüçyus medeniyetlerin gerçekleştireceği üzerinde oturtmaktadır. "Dünya Ticaret merkezinin (Newyork) bombalanmasından beri Amerikalılar, faziletli bir Hıristiyan Medeniyeti üzerinde dolaşan karanlık bir güç olarak algılanan İslam

²¹⁹ Samucl P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?", (Çev.Mustafa Çalık), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 23, Güz 1993, s.36.

²²⁰ Fouad Ajami, "Davet "Fakat Dediler ki, Kulak Vermeyeceğiz" ", (Çev.Mehmet Öz), *Medeniyetler Çatışması*, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995, s.51.

²²¹ A.g.e., s.46.

hakkında Avrupa'ya paranoyayı massetmeye başlamışlardır.”²²² Bu anlamda aslında 11 Eylül 2001'deki Newyork ikiz kulelerine yapılan saldırı medeniyetler arasındaki bu çatışma tezinin gerçekleştirilmesine yönelik adımların atılmasına bir zemin hazırlamıştır. Adeta tüm İslam coğrafyasının bir terörist muamele görmesine sebep olmuş ve bu ülkede yaşayan Müslümanların insan haklarına olumsuz yaklaşımlar sergilenmiştir. Olaydan sonra ABD yetkililerinin yaptığı açıklamalarda, başta Başkan Bush'un haçlı seferi benzetmesi olmak üzere, öteki medeniyete mensup insanlara yönelik haksız muameleler Huntington'un kurguladığı yapıyı haklı çıkarır bir hale getirme olarak algılanmıştır.²²³ Ancak biraz dikkatlice bakıldığında hemen arkasından gerçekleştirilen Afganistan ve Irak hareketleri ile Amerikan'ın ekonomik bir sıkıntıdan kurtulma ve hegemonik gücünü yeni yapıya göre tekrar oluşturma çabasından ibaret olacağı görülür. Yani aslında olayın bir medeniyetler çatışması tarafların takınacağı tutumla da alakalıdır. Çünkü ABD bunu bir haçlı seferi olarak görürken İslam Devletleri bu olayı bir terör olarak ele alıp kınadıklarını belirtmişlerdir. Ancak ABD, bu terörü yok etmek için komple bir devletin işgalini gerekli görmektedir. Aslında medeniyetler değil, ABD ve onun çıkarları olan devletler çatışmaktadır. Bizler başka bir çatışma hatırlamıyoruz, şu an için.

11 Eylül'ün insanların kafasını karıştırmasında en önemli gerekçelerden bir de 11 Eylül ve küresel ekonomi krizdir. 11 Eylül eylemi ABD ekonomisinin durgunluğa girip girmediğinin sorgulandığı bir sırada, ve bu yavaşlamanın küresel ekonomiyi yavaşlatıp yavaşlatılmadığı sırada gerçekleşti. 11 Eylül öncesinde telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerinde ciddi bir üretim fazlası görülmektedir. Bu reel durum Batı Avrupa ve Japonya'yı da etkilemişti. Bu olaydan sonra ABD ve diğer ekonomiler ulusal kalkınmayı bir vatanseverlik sınıfına soktular. Ve yaşanan ekonomik durgunluk ve gerileme yerini daha iyi sonuçlara bırakmıştır.²²⁴ Küresel krizin sebepleri bir çok kişiye göre bu olay gösterilmektedir. Ancak, bu olaydan öncede ekonomide kriz söz konusuydu. Bu olaydan sağlanan karlar büyük devletler için kar sağlamışlardır.

²²² Kishore Mahbubani, “İnhitatin Tehlikeleri Diğerlerinin Batıya Öğrettikleri”, (Çev. Mustafa Çalık), **Medeniyetler Çatışması**, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995, s.62.

²²³ Ali Yaşar Sarıbay, “Global Kapitalizm Bağlamında Medeniyetler Çatışmasının Mantığı”, **Karizma**, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002, s.46.

²²⁴ Osman Ulugay, “11 Eylül ve Küreselleşmenin Geleceği”, **Karizma**, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002, ss.104-105.

11 Eylül'ü belki d şü şekilde değerlendirmekte yarar vardır. 11 Eylül'de hedefler bilinçli ve hesaplı bir şekilde gerçekleştirilmişti. Halka korku ve dehşet travması yaratılmaktadır. Küreselleşmenin Amerikanlaşmayla da örtüşmesinden dolayı, yaşanan yozlaşma ve adaletsizliklere karşı ikiz kulelerin seçimi ekonomik sömürücülüğü hedef alırken, Pentagon'un seçimi askeri sömürgeciliğin kalbini hedef alıyordu.²²⁵ 11 Eylül'ün çatışmacı tezleri haksız çıkardığına inandığı Ali Bulaç ise şunları belirtmektedir:

" Huntington'un teorisinin ne kadar sağlıklı olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü ortada ne medeniyetler çatışması var, ne de dinler savaşı. Medeniyet dediğimiz zaman bir takım kurunlar akla geliyor, kültürden, inançtan, dünya görüşünden, alem tasavvurundan önce, belki bunlara dayalı ortaya çıkan kurumlar vs. Bu açıdan baktığımızda bütün dünya Batı bugün. Batıyı bu anlamda reddeden hemen hemen hiç kimse kalmadı. Yani üretim teknikleri Batılı usullerle göre yapılıyor, idari kurumlar ona göre örgütlenmiş, düzenlenmiş... siyasette demokrasiye, insan haklarına, serbest piyasa ekonomisine doğru bir yönelim var... Demek ki burada medeniyetin geldiği noktada böyle bir şizofrenik bir bölünmeye rastlamıyoruz."²²⁶

Bu doğrultuda bu tezlerin öne sürülmesi dünyanın soğuk savaş sonrası tekrar bunalıma sokulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü gibi Huntington Fukuyama'dan farklı olarak hareket etmektedir. Fukuyama bir sondan bahsetmektedir. Toplumsal ilerlemede bir son anlayışdır bu. Ancak Huntington'da tarihin sonunu işaret eden bir değerler sistemi görülmemektedir. Fukuyama evrensel tek bir kültürün hakimiyetini ortaya koyarken, Huntington yerel medeniyeti harekete geçiren bir belirleyiciliğini ortaya koymaktadır.²²⁷ Ancak bu içerikteki farklılık herhangi bir amaç farklılığına yol açmamaktadır. Her iki tezde soğuk savaş dönemi sonrası başta ABD olmak üzere Batı'nın hegemonyasının sürdürülme çabasından ibarettir.

1989 Berlin duvarının yıkılması ve iki Almanya'nın birleşmesiyle birlikte gelişen süreçte Bolşevik ittifakının giderek parçalanması ve ortadan kalkmasıyla birlikte dünyada artık iki kutuplu yaklaşımda son bulmuştur. Birleşik Devletler artık blokların savaşımından kurtulmuştur. Bütün bu gelişmeler ise Amerika Birleşik Devletlerinin tek

²²⁵ Ahmet Sözen, "Küreselleşmenin Getirdikleri ve ABD'nin İkilemi", *Karizma*, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002, s.54.

²²⁶ Şahin Alpay, "Söyleşi Ali Bulaç: Bugün Bütün Dünya Batı", *Karizma*, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002, s.39.

²²⁷ Ahmet Davutoğlu, "Fukuyama'dan Huntington'a", *Medeniyetler Çatışması*, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995, s.181.

evrensel güç olarak tarih sahnesinde yer almasını sağlamış ve dünyanın jandarmalığını, himayesini gerçekleştirilmesi yönündeki bütün engellerin kalkmasına yol açmıştır. Dünya artık yeni bir dünya düzenin olduğu aşamaya giriyordu. Oluşan bu yeni dünya düzeninin başını ise ABD çekecekti.

Amerika Birleşik Devletlerinin hegemonik bir güç olmasında başlıca iki ana etken söz konusudur. Bunlar ABD'nin askeri ve siyasal alandaki üstünlüğü ve ekonomik üstünlüğü üzerine kuruludur.²²⁸ ABD'nin bugün gerçekleştirdiği Afganistan ve Irak işgalleri bu hegemonyanın bir sonucudur. Amerikanlaşma adına tartışılan asıl alan ise, bu üstünlükler sonucunda meydana gelen dünyada evrensel bir kültür yaratımı söz konusudur. İşte bugün dünyanın bir Amerikanlaşması mı yoksa küreselleşmesi mi söz konusudur, tartışmalarının çıkış noktası burasıdır. Fast-food kültürü, McDonald's'laşma, Cola Colanization gibi ABD'nin kendi toplumsal gerçekliği sonucunda oluşmuş olan değerlerinin tüm dünya değerleri haline dönüşümü söz konusudur. CNN gibi televizyon kurumlarıyla ve büyük bir sermayeye dayalı sinema sektörü ile de bu kültürün aktarıcılığı gerçekleştirilmektedir. Bugün bütün dünya benzer algılarla hareket ederek ortak tüketim davranışlarında buluşmaktadır. Bernard Gerbier'e göre "bugün küreselleşme esas olarak dünyanın amerikanlaşmasıdır".²²⁹

Sonuç itibari ile ABD dünya üzerindeki hegemonyasına devam etmektedir. Bu anlamda küreselleşme bir çoklarına göre, ABD'nin yeni dünya düzeni içerisinde hakimiyetine devam etmesinin siyasal, askeri ve ekonomik gerekçelerinin ortaya konulmasında ortamı hazırlayıcı bir süreç olarak görünebilir.

²²⁸ Tanili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, s.635.

²²⁹ Bernard Gerbier, "Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm", (Çev.M. Ali Kılıçbay), *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?*, (Der. Fikret Başkaya), İkinci Basım, Ütopya Yayınları, Ankara, 2003, s.107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NEOLİBERAL GÖRÜNTÜ

3.1. NEO-LİBERALİZMİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ

Küreselleşme olgusunun gelişim süreci içerisinde bir çok ön ekli kavram günlük yaşantımızın bir parçası olmuştur. Post, neo gibi küçük ama altında bir çok önemli anlam ihtiva eden kavramlar bizlere ayrıntılarda bir şeyler saklandığını göstermektedir. Çünkü asıl tartışılması gereken yanda bu anlam saklılığındadır. Bu doğrultuda neo ön ekli liberalizm yeni olan bir şeyi mi anlatmaktadır, yoksa eskinin, değişimin gereklilikleri olan dönüşümlerinin açıklanmasında kullanılan tekrar sürümü müdür? Bu tartışılması gereken bir olgudur. Örneğin; ayakkabımız eskidiğinde gerekli olan vasıflarını yerine getiremez. Nedir bunlar? Yağmurda su sızdırmasından tutunda girilen bir toplulukta bizlerin ortamdaki imajına kadar bir çok alandaki dolaylı yan niteliklerini gerçekleştirememesidir. Bu niteliklerini gerçekleştiremediği için biz onu yenisiyle değiştirmek zorunda kalırız. Çünkü sağlamış olduğu işlevlerinin yaşamımız için bir anlam ve öneme sahip olması gerekmektedir. Ancak eskinin yerine gelen yeni başka bir şey değildir, yani o yine bir ayakkabıdır. Birincil ve yan işlevleri eskisiyle yine aynıdır. Ama kusurları örttüğü için o aynı zamanda yenidir., ama içerik asla değişmez. Aynı vurgu post kavramı için de benzerdir. Türkçe sonra anlamı taşıyan post, öncekinin bir devamıdır. Bir şeyin sonrasından bahsedebilmek için onun öncesinden bahsedilmesi gerekmektedir. “Eeee -sonra-...” derken kavram bir sürekliliğin yaşandığı anlamını bizlere sunmaktadır. Gerek etimolojik anlamda gerekse kavramların anlamlarının oluştuğu süreç içerisinde bir karşılıklı bütün oluşturması gerekir. Bu doğrultuda bakacak olursak kavramların ele alınış biçimi tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmelidir. Yaşanan tarihin neyi eskittiği ve yerine neyi hangi koşullarda getirmesi anlamları da belirginleştirecektir.

1980’lerle birlikte popülerleşen bir kavram olarak karşımızda duran neo-liberalizmin etimolojik tahlilini yapmak da belirtildiği gibi tarihsel sürecin değerlendirilmesinde gizlidir. Çünkü neo-liberalizm aslında, 19.yüzyıl klasik liberalizminin tekrar ele alınarak incelenmesi ve yeniden piyasaya sürülmesidir. Ancak bu sürüm eskisine nazaran daha aşırılaştırmış bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda neo-liberalizm liberalizmin yüzeysel olarak incelenerek yeniden değerlendirilmesi ve aşırılaştırılarak yeniden sürülmesine dayanan gevşek fikirler bütünü

diyebiliriz.²³⁰ Neo-liberalizmin bütün anlatıları, bireycilik, özgürlük, devletin yapısı gibi anlatılar, liberalizmin anlatılarıdır. Neo-liberalizmde ise bu anlatılar, liberalizmin 1929 da girdiği kriz sonrası girilen Refah Devleti döneminden intikam alırcasına aşırılaştırılmıştır. Çünkü refah devleti devletin müdahalesini arttıran ve bireyciliği arka plana iten bir yaklaşım sergilemekteydi. İşte neo-liberal doktrin, refah devletinin altın çağlarından sonra tekrar bir krize girilmesini fırsat bilerek, saklandığı köşesinden çıkmış ve piyasayı yeniden kontrolüne almayı başarmıştır.

3.2. NEO-LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Neo-liberalizmin tarihsel gelişimini yirmi beş otuz yıl öncesine götürmek mümkündür. 1970'lerle birlikte dünyada refah-devletçi liberalist politikaların, ekonomik ve siyasal alanda başarılı sonuçlara ulaşamamış olduğu gözlenmektedir. Bireylere siyasal, ekonomik ve toplumsal hak ve özgürlüklerinin en üst düzeyde verilmesi anlayışı ile yola çıkan bu doktrin, 1968'lerle tırmanan karşı hareket ile sesini duyuran toplumsal karşı çıkışa sebebiyet vermiştir. Tüm dünyada barışçıl bir çözümü sağlamakta başarısız olmuştur. 1970 ekonomik krizi ile birlikte dünyada baş gösteren ekonomik bunalım ise, bu politikaların artık sadece sosyal ve siyasal saha da değil iktisadi alanda da iflasını ve yeni yollar üretme arayışını zorunlu kılmıştır. Neo- liberal ideolojide bu evrede krizin aşılması için ortaya çıkmıştır.

Liberalizmin 1929'da girdiği krizden çıkmak için hatırlanacağı gibi, Keynesyen bir politikayla çıkılmaya çalışılmıştı. 1970'lere gelindiğinde ise iktisadi alanda yaşanan gerileme sebebi ile hızla artan enflasyon ve bunun yanı sıra yaşanan ekonomik durgunluk, burjuvazinin birikim koşullarını olumsuz yönde etkilemekte, diğer yandan bu bunalıma bağlı olarak işsizliği de arttırmaktadır. Enformasyonun ve iletişim sektöründeki hızlı gelişmeyle birlikte daha çabuk haberdar olma sağlanmış, ortaya çıkan bu genel hoşnutsuzluk siyasal sistemin çalışan kesimlerin, öğrencilerin toplumsal hareketlerinde dile gelen taleplere yanıt verememesi nedeniyle bir meşruiyet bunalımının temellerini atmıştır.²³¹ Ortaya çıkan bu istihdam etme problemi çeşitli kitleler arasında bunalımlara yol açmıştır.

²³⁰ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.529.

²³¹ Bozkurt, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, s.101.

Ortaya çıkan bu güvensizlik sorunsalını aşmak için herhangi bir kesin çözüm üretilememiştir. Açıkçası halkın taleplerini karşılayabilecek iktisadi ve siyasi bir çözüm projesi de bulunmamaktadır. Fakat liberal-kapitalist sitem içine düşmüş olduğu bu çözümsüzlükten kendince bir çıkış yolu bulmayı başarmıştır. Bu sorunların üzerinden, ekonomik sistemin ortaya koyucusu kendisi olduğu için ve bir çözüm bulamayacağından, duyarsızlığı çözüm olarak benimsemiştir. Ortadaki durumu ise negatif özgürlüklerin kullanılmaması olarak öne sürmüştür. Böylece neo-liberalizm, klasik liberalizmin refah anlayışı doğrultusunda bireyin, sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamında söz konusu edilen özgürlükleri kısıtlanamaz ve şayet kısıtlanıyorsa toplumun ve dolayısıyla devletin ortaya çıkan durumda sorumluluğu vardır, şeklinde özetlenebilecek doktrin anlayışını sorunların nedeni olarak göstererek tarih sahnesine liberalizmin yeniden canlanması olarak çıkmıştır. Bireyci-negatif özgürlük kuramını yeniden öne sürerek bu durumdan kendi uyguladıkları politikaların sebebiyet vermediğini belirterek durum aşılmaya çalışılmıştır. Yani suçlu bellidir: Keynesyen politikalar.

Keynesyenli yıllarda refah döneminin bireysel veya kollektif olsun tüm umut perspektifleri dağıldı ve bu bağlam içinde, altmışlı yılların getirdiği hak-eşitliği kuram ve tasarımlarına karşı kuşku uyandı. Böylece neo-liberalizm olduğu yerde puan kazanıyor, kazandığı puanları da üstelik boşuna harcamıyor çünkü bireylerin toplumun önüne çıkardığı istemleri boyuna geri çeviriyor, tutamayacağı hiç bir şeye söz vermiyordu. Anlaşıyor ki başarı ya da başarısızlık bireyin kendi sorunudur toplumla ya da devletle hiç bir ilgisi yoktur birey sorunlarının. O bakımdan toplumsal sorunlar bireyselleştiriliyor ve bununla birlikte görünüşte depolitize ediliyor.²³² Liberalizm birey ve toplum ayrılığıyla temellendirilen, sivil toplum ve devlet ayrılığına dönüş olarak görülebilecek olan bu depolitizasyon aslında, bu ayrılığı ortadan kaldırmanın, sadece ekonomik motiflerle yönlendirilen bir siyasal faaliyeti geçerli kılmanın, ekonomik alanı siyasal alana egemen kılmanın, dolayısıyla yeni bir tür "ekonomik politizasyonun"

²³² Elmar Altever, "Yeni-Liberal :Karşı Devrimin Müpteziliği", (Çev Y.S. Öner), Kriz, Neo Liberalizm ve Reagan Dosyası, (Der. Ragıp Zarakolu), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.43.

aracıdır.²³³ Burada da belirtildiği gibi depolitizasyon aslında geniş bir olumsuzlama silsilesinden sadece birisidir.

1945 sonrası refah devletçi liberal kuramcılarının sınırlı devlet anlayışları ile bu devletin bireysel özgürlükleri gerçekleştirmesi için faal bir rolünün olması gerektiği konusunda yoğun olarak kanaat uyanmıştır. Keynesyen iktisat programlarında bu anlayış dile getirilmiştir. Keynes'e göre ekonomi politikası devletin baş kaygısı haline geldikçe, ekonomi de politikleşiyor ve politika da ekonomikleşiyordu. Sendikalar, meslek kuruluşları, işveren sendikaları ve politik partiler hızla büyüdü, güç kazandı ve ekonomik ürünlerin dağılımında kendi paylarını savunmak üzere devlet katında daha fazla nüfuz edinmek için ittifaklar kurdular.²³⁴

Ancak sanıldığı gibi Keynesçi iktisat politikaları bu anlayışı sağlayamamıştır. Diğer liberal kuramlarda olduğu gibi, piyasaya müdahalede negatif özgürlük anlayışı devam ettirilmiştir. Yani devlet yine sınırlandırılmıştır. Neo-liberal doktrinde de temel amaç devletin piyasadan çekilmesi anlayışıdır. Devletten beklenen, piyasanın işleyişini devam ettirecek imkanların sunulması ve içine düşülen enflasyon ve işsizliği önleyecek yeni yatırımlara yol verilmesidir. Liberalizmin sınırlı devlet anlayışı neo-liberalizmde ultra-minimal devlet olarak karşımızda durur.

Toplumsal ve ekonomik alana yapılacak olan devlet müdahalelerin ortadan kalkmaması ile birlikte, oluşan bürokratikleşme ve bu alanlardaki ilişkilerin politikleşmesi neo-liberallerin başlıca saldırı alanlarından biridir.²³⁵ Aslında görüleceği üzere burada ciddi bir çelişki yatmaktadır. Çünkü neo-liberalizm açıkça görülmektedir ki ekonomik anlamda liberalizmin aşırı bir kırılmaya uğramadan, aşırılaştırmış haliyle onun bir devamıdır. Yani birikim modelinin 70'li yıllarının ikinci yarısında sonra tıkanması sonucunda gelinen noktada, önceki krizden de farklı bir kriz olması sebebiyle, sistemi yeniden üretmek ve ortaya çıkan kapitalist krizin aşılması için 1910'lu yıllardaki terk edilmiş olan liberal/piyasacı eksene geri dönülmüştür.²³⁶ Refah-devlet anlayışı

²³³ Ruhdan Yumer, "Devlet Kuramında Liberal Temalar: Devletin Sınırları I", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 31, Güz 1985, s.45.

²³⁴ Altever, a.g.e., s.45.

²³⁵ Norman P. Barry, *Yeni Sağ*, (Çev. C. Aykan), Tisimat Yayınları, Ankara, 1989, s.12.

²³⁶ Aydın, a.g.e., s.15.

devletçi politikanın bir unsuru değil, liberal-kapitalist anlayışın ürünü olan Keynesyen doktrinin bir uygulamasıdır. Ancak başarısızlıkta sorun liberalizmde değil, devlet de olarak gösterilmektedir. Ve devlet tam olarak negatif özgürlükten yana olsaydı bu problemlerle karşılaşmayacağı üzerine bir çözümsüzlükten çıkış yolu üretilmeye çalışılmaktadır. Yani eğer tam bir liberal pazar anlayışı hakim olursa ortada ne bir kriz ne de bir başarısızlık olur mantığı da denilebilir.

1929'larda başlayan Kapitalist kriz evresinden Keynes'yen modelle çıkan liberal doktrin, ikinci krizsel süreci ise Keynesyen modelin ortaya koyduğu kurallara karşı çıkışla, neo-liberal politikalarla aşmaya çalışmıştır. Ve bu aşama refah-devleti ile kalkınmacı bir ekonomi anlayışı bizlere sunmaktaydı. 1970'li yıllara kadar bu model krizin aşılmasını ve refahı sağlamış ancak yaşanan petrol krizi ve küresel dönemin kendine has yapısını kaldırmayı başaramamıştır. Bu politikalar ise son otuz yılda tüm dünya ülkelerine ağır bir fatura olarak geri dönmüştür. Borçlanma, kriz ve çöküş.

Bu krizin oluşmasında temel olarak bazı parametre gözümüze çarpar. İlki ABD'nin egemen konumunun sarsılmaya başlaması, ikincisi fordist üretim biçiminin tıkanması ve sonucusu petrol fiyatlarının yükselmesi. ABD'nin egemen konumunun çözülmesi durumu ise bu krizin temel parametresidir. Bu gelişme ise dört önemli temele dayanmaktaydı. Komünizmi kuşatma projesi finanse etmek için kamunun savaş harcamalarını aşırı boyutlara taşınması. Kapitalizmin kar hadlerinin düşmesi sonucunda birikimin sağlanamaz olması. Refah devleti uygulamaları sonucunda üretime müdahale üretim faktörlerinin etkinliğini azaltması. Ve son olarak da Bretton Woods Anlaşması ile doların altına dönüştürme gereğini yerine getirme talebi ülkeden altın çıkışına sebebiyet vermiştir.²³⁷ Liberalizmin krizleri bölümünde de değindiğimiz gibi bu sonuç Bretton Woods sisteminin çöküşüne sebebiyet vermiştir.

Neo-liberalizmin gelişimini hızlandıran diğer bir süreç ise üçüncü dünya ülkelerinin içine girdikleri krizden dolayı borçlarını ödeyememesi olmuştur. 1974 petrol krizi en çok bu coğrafyaları etkilemiştir. Finansman ihtiyaçlarını yüzgezer likiditelerden karşılayan kalkınmakta olan ülkeler giderek büyüyen bir dış borç krizine

²³⁷ A.g.e., s.53.

sürüklenmişlerdir. Meksika'nın 1982'de kısmi moratayum ilan etmesi ile kalkınmış ülkelere kalkınmakta olan ülkelere akan para akışı da azaldı.²³⁸ Bunun sonucunda Kalkınmakta olan ülkeler dışa açılma koşulu ile yeni fonlarda, ödeme planlarında yararlandırıldılar. Dışa açılma neo-liberalizmin önemli kurumları olan IMF ve Dünya Bankası anlamlarına gelmektedir. Süreç artık ABD ve İngiltere'nin ve tabii ki G-8'lerin yönüne işlemeye başlamıştı. Çünkü bunun sonucunda bu ülkeler üçüncü dünya ülkelerine neo-liberal politikaları dayatma imkanını bulmuştur. Bugün Türkiye'de dahil olmak üzere bir çok ülke bu kurumlara her yıl faiz ödeyip, onların koyduğu reçetelerle çıkış yolu aramaktadırlar. Ancak bunun bedelini iki defa ekonomisi yere vurarak ödemiştir. Arjantin'de halk sokaklara dökülmüştür.

Refah devletinin açmış olduğu bunalım onu oluşturan temel yapı taşlarının birbirlerinden ayrılmasını sağlamıştır. Emekçi kesimler, iş dünyası ve devlet birbirinden ayrılmıştır. Bunun sonucunda devletin küçülmesi, özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi değerler soysal alana egemen olmuştur. Bu politikaların benimsenmesi ise ilk olarak Birleşik Devletlerde Reaganizm (Ronald Reagan), İngiltere'de ise Thatcherism (Margaret Thatcher) uygulamaları ile hayat bulmuştur.²³⁹ Türkiye'de Özal'da bu çizgiyi izlemiştir.

Küreselleşme ile birlikte gelişen mikro-elektronik devir yeni bir çağ açmıştır. 1970'lerden sonra refah devletinin artık ortaya çıkan krizin üstesinden gelememesiyle neo-liberaller 1979'da İngiltere'de ve ABD'de koydukları uygulamalarla bu doktrini resmileştirmişlerdir. Buldukları toplumda en muhafazakar istekleri yerine getiren neo-liberal programlar 19.yüzyıldaki Darwinizme geri dönüşümü sağlamışlardır. Ayakta yalnızca uyum sağlayanlar kalabilir. Son otuz yıllık süre içerisinde de neo-liberal dalgayı tüm dünya yaşamakta ve hissetmektedir.

Bugünkü kapitalizmin üç sacayağı vardır. Biri küreselleşme diğeri neo-liberalizm öteki de postmodernizmdir. Küreselleşmenin kültürel söylemini postmodernizm, iktisadi söylemini de neo-liberalizm gerçekleştirmektedir. Neo-liberalizmi küreselleşme döneminin bir ideolojisi olarak ele almamız ise yanlış bir

²³⁸ Ahmet İnsel, *Neo Liberalizm: Hegomanyanın Yeni Dili*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s.8.

²³⁹ Şaylan, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, s.89.

tanımlama olmayacaktır. Bu tarihsel gelişimin süreçlerini kestirebilmek için siyasal ve sosyal alanda meydana gelen neo-liberal çabalara göz atmak gerekmektedir.

3.3. KURAMSAL YAKLAŞIMLARI VE EKONOMİK TEMELLERİ

Neo-liberalizmin kuramsal yaklaşımlarının ve ekonomik temellerinin biçimlendirilmesi her ne kadar 1970'lerle birlikte ortaya çıkmış ise de, Keynesgil kuramın ilk çıktığı günden beri onunu ortaya koyduğu fikirlere eleştirilerle ve Refah-devletçi liberalizmin sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlarının neler olacağına dair görüşler, 1930'lardan başlayarak artarak sürdürülmüştür. Ancak neo-liberalizmin İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde hükümetler tarafından kabul görüp uygulama bulduğu yıllarda ise asıl biçimi oluşturulmuştur. 70'lerdeki kriz neo-liberalilerin ekonomik eleştirilerin yoğunlaştırmıştır. Liberal siyaset felsefesi etrafında gelişen tartışmaların da bu yıllarda çoğaldığı görülür.

Bu yıllarda genel olarak liberalizmin içine düştüğü krizin üzerine düşünceler çoğalmış ve liberalizmin ahlaki ve siyasal açıdan önemini vurgulayan, siyaset felsefesi açısından liberalizmin değerlerini yorumlayan çalışmalar çoğalmıştır. Bu çalışmaların temel eksenini liberalizmin geçmişte ve günümüzde kavranışı, bugün liberalizmin geçmişteki değer ve ilkelerinin nasıl ve nereye kadar yaşama aktarılabilir olduğu sorunsalı etrafında şekillenmiştir. Bunlar arasında liberalizmin geçmişteki ilkelerinden ve değerlerinden bir kopuş olduğunu vurgulayan, liberalizmin yükseliş ve düşüş olarak yaşam öyküsünü sunan kriz olgusu üzerinde odaklanan çalışmalar kadar, refah-devletçi liberalizmin bu krizini bireyci ve toplumsal adalet anlayışına, liberalizmin etkinliğini sürdürebileceği, yeni bir denge kazandırma çabasında olan çalışmalar da bulunmaktadır.

Neo-liberalizmin kavramsal çerçevesi ve temel olarak aldığı ekonomik kuramsal yaklaşımları Keynesyen iktisat öncesi klasik liberalizmdir. Bu dönemin ünlü akımları ve düşünürleri liberal çizginin içerisinden gelmektedirler. 1980'lerde özelleştirmeye beraber, serbest piyasa yeniden önem kazanmıştır. İngiltere'de Thatcher ve Birleşik Devletlerde Reagan'ın uyguladığı serbest piyasacı politikaları siyasal, sosyal ve

ekonomik alana damgasını vurmuştur.²⁴⁰ Fikirsal anlamda karşımıza dört ana ekol çıkmaktadır. Bunlar; Hayek'in başını çektiği Avusturya okulu, Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Chigago Okulu, Buchanon ve Virginia okulu ve son olarak da, Feirburg okulu ve ordo liberalizmi. Bu akımların ele aldıkları neo-liberal anlayışta bazı farklılıklar görülmektedir. Ancak bu okullar, genel olarak neo-liberalizmin ortaya çıkışında öncül role sahiptirler.

3.3.1. Avusturya İktisat Okulu ve Friedrich August von Hayek

Neo-liberalizme en önemli katkı Avusturya İktisat Okulundan ve bu okulun en popüler ve iddialı isimlerinden biri olan Friedrich A. von Hayek'in çalışmalarından gelmiştir.

Bu okul yeni-sağın siyasal yaşamdaki etkinliğinde oldukça önemli bir paya sahiptir. Carl Menger Viyana Üniversitesi çevresinde şekillenen bu iktisat okulunun kurucusudur. Marjinalizmin öncüsü sayılır. Menger sosyal bilimlerdeki metod tartışmaları içinde de önemli bir yer tutar. Neo-liberalizmin doktrinlerinin belirlenmesinde etkili olmuş, önemli katkıları bulunmuştur. Sosyal bilimlerde metodolojinin bireyci olması gerektiğini savunan Menger'in görüşleri kendisinden sonra gelenler tarafından da kabul edilmiştir. Hayek Neo-klasik Avusturya okulunun üçüncü kuşak düşünürüdür.²⁴¹

Neo-liberalizmin 20. yüzyıldaki en güçlü temsilcilerinden biri Frierdrich August von Hayek (1899-1992)'dir.²⁴² Avusturya asıllı olan Hayek yüksek öğrenim hayatına Viyana Üniversitesinde iktisatçı olarak başlamıştır. Akabinde sırasıyla London School of Economics'de, Chicago ve Frieiburg üniversitelerinde görev yapmıştır. Hemen tüm akademik hayatı yaşamını sosyalizme muhalefet ekseninde sürdürmüştür. Hayek 1974 yılında İktisat alanındaki görüşleriyle Nobel ödülü ile ödüllendirilmiştir.²⁴³

²⁴⁰ Yılmaz, Çağdaş Siyasal Akımlar, s.41.

²⁴¹ Gülten kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İkinci Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1980, s.118.

²⁴² Sururi Aktaş, Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi, Liberte yayınları, Ankara, 2001, s.1.

²⁴³ Eamonn Butler, Hayek, Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, Ankara, 1996, s.2.

Hayek'in neo-liberalizmin günümüzdeki kapsam ve etkinliğine katkısı sadece ekonomik kuramlar çerçevesinde kalmamış, aksine neo-liberalizmin, liberalizmi muhafazakârlıkla sentezlemek yönündeki karakteristik ögesinin oluşmasına en önemli katkıyı ekonomi dışı alanlarda yaptığı çalışmalarla vermiştir. Siyaset felsefesi, tarih, hukuk, psikoloji, antropoloji gibi geniş bir ilgi alanında eserler vermiştir.²⁴⁴ Hayek'in neo-liberalizme bugünkü boyutlarını kazandıran ayırt edici etkisi liberalizmi metodolojik ve epistemolojik açıdan geniş bir yelpazede tekrar inceleyerek ve sistemleştirerek egemen bir ideoloji haline dönüştürmesinden kaynaklanmaktadır.

Hayek yaşamı boyunca sosyalist ekonominin imkansızlığı, planlı ekonominin hedeflerini gerçekleştirmekte kaçınılmaz başarısızlığı, serbest piyasa ekonomisinin mümkün olan en etkin ekonomik sistem olduğu noktasında toplanmaktaydı.²⁴⁵ Hayek, sosyalizmi şiddetle eleştirmektedir. Kölelik Yolu adlı eserinde totaliter rejimin bir kölelik düzeni olduğunu vurgular. Sosyalizmin de bu totaliter rejimlerin bir ürünü olduğunu savunur. Hayek sosyalizmi tamamen redederken piyasa düzenine devletin mümkün olduğu kadar aza indirgenmesini savunur.²⁴⁶ Neo-liberal devletin anlayışın temelini görmekteyiz. Neo-liberal ideolojide ultra-minimal devlet anlayışı hakimdir.

Hayek, bilgi teorisinin cevabını bulmaya çalıştığı başlıca soru, insan aklının sınırlılığı, öznelliği ve toplumsal yaşamın karmaşıklığı anlayışına dayanan sorgulamasıdır. İnsanın bu bilgiyi kullanarak ideal bir sistem kurup kuramayacağıdır. Hayek'e göre her şeyi peşinen veren, objektif bir akıl yoktur.²⁴⁷ İnsan aklın sınırlılığı sadece ampirik, geçici bir sonuç değil, her türlü toplum bilimsel araştırmaya için esas veridir. Bu doğrultuda onu tamamlayan bir diğer varsayım her tür bilgi, inanç ve düşüncenin sübjektif olduğudur.

Akıldan bilgiye geçildiğinde ise, bilgi parçalıdır ve aklın bilgisi de sınırlı bir yapı oluşturur. Bilgi sınırlı olduğu için insan her şeyi bilemez. Bilginin sahip olduğu sosyal bilgi sınırlı olduğu için merkezi bir planlamaya sahip olan sistem sosyal bir düzen

²⁴⁴ Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, Turhan Kitabevi Yay., Ank., 1993, ss.13-14.

²⁴⁵ Turan Yay, *F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes / Keynesçiler Tartışması*, Birinci Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993, s.2.

²⁴⁶ Aktan, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, s.30.

²⁴⁷ Yayla, *Liberal Bakışlar*, s.220.

oluşturamayacaktır. Bir kişinin veya bir grubun her şeyi hesap ettiği, insan davranışlarının önceden belirlendiği bir sosyal düzen oluşturulması mümkün değildir. Buna teşebbüs etmek kendiliğinden doğal düzene zarar verecektir.²⁴⁸ Pratik bilgiye verilen bu yer bütün Avusturya ekolünde ciddi bir yer tutmaktadır. Piyasadaki bireylerin bile elde edemediği, önceden hesap edemediği bilginin merkezi bir otoriteye aktarılamayacağı ileri sürülmektedir.²⁴⁹

Hayek'in çalışmalarında kendiliğinden düzen fikri önemli bir yer tutmaktadır. İskoç Aydınlanması düşünürleri tarafından ortaya konulan bir olgudur kendiliğindenlik. İskoç ahlak filozofları, piyasa düzeni gibi kendiliğinden düzenlerin halkın refahını ve özgürlüğünü artıracak deneyim ve yeni teknikleri ellerinde tutan aktörleri nasıl yarattıklarını ilk ortaya atanlardır.²⁵⁰ Görüleceği üzere kendiliğinden bir süreç vardır. Piyasa kendi aktörlerini yaratmaktadır. Hayek'in sisteminde kurucu ya da yapıcı rasyonalizm yerini Libertarian Evrimcilik ve spontan düzene bırakmıştır.²⁵¹ Darwin'in evrim teorisi Hayek'in kendiliğinden düzeni oluşturmasında önemli bir yer tutar.

Sosyal düzen ve oluşan toplum yapısı aklın bir ürünüdür. Hepsinin belirli amaçlara göre yaratmakta ve biçimlendirmektedir. Bu rasyonalist çizgiye Hayek kurucu rasyonalizm adını vermektedir. Kurucu rasyonalizme göre sadece insan baştan aşağı aklına dayanarak sosyal düzeni oluşturabilir. Diğer bir görüşe göre sosyal düzen içgüdülerin bir sonucudur. Rousseau sosyal düzenin içgüdüler sonucu oluştuğunu belirtir.²⁵² Üçüncü bir yol ise sosyal düzenin oluşumu, insan eylemlerinin bir sonucudur, insan dizaynının değil. İnsanların eylemleriyle oluşmuşlardır, ancak insanların bilinçli ve amaçlı bir yaratımı söz konusu değildir. İşte Hayek bu eylemlerle birlikte oluşan yapıya Kendiliğinden Düzen adını vermektedir. Evrimsel bir düzen hakimdir. Hayek bu üçüncü yapıyı savunur. Bireysel mülkiyet, ahlak, dil, sözleşme, hukuk vs her şey bu sosyal düzende eylemler sonucunda oluşturulmuş, sosyal düzenin bir parçasıdır. Kendiliğinden düzende bir eylemlerin sonuçları arasında bir uyuşma vardır. Adam

²⁴⁸ Yayla, *Liberal Bakışlar*, s.222.

²⁴⁹ Fuat Oğuz, "Hayek'in Pratik Bilgi Anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum", *Liberal Düşünce*, Cilt 4, Sayı: 16, Güz 1999, s.101.

²⁵⁰ Aktaş, *a.g.e.*, s.19.

²⁵¹ Coşkun Can Aktan, "Çağdaş Düşünce Okulları ve Hayek", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 23, Güz 1993, s.74.

²⁵² Aktaş, *a.g.e.*, s.11.

Smith'in görünmeyen el anlayışı, bu doğal düzende, eylemler arası ilişkilerde bir anlam ve uyum yaratır. Görünmeyen el sayesinde amaç piyasada kıt kaynakların bu amaç çevresinde bölüşümüdür. Hayek'in sosyal düzeni piyasa bakış açılarıdır. Ve her şeyi ekonominin çerçevesinden değerlendirir.

Hayek'in görüşlerine dikkat edilecek olursa klasik liberalizmin bütün kurallarının tekrar ele alınarak irdelenmesi ve dönemim koşullarında aşırılaştırılarak tekrar sürülmesidir. Görünmeyen el fikri, devletin gece bekçisi rolü, ultra-minimal devlet anlayışı liberalizmin, Keynesyen dönemden biriken hıncının alınması gibi aşırılaşarak piyasada egemen olma sürecini getirmiştir.

Hayek, Yunan düşüncesini temel alarak düzenin iki çeşidini birbirinden ayırır. Bunlardan birincisi bir dış faktör tarafından yaratılan taxis, diğeri ise kendiliğinden oluşan, dışsal bir güce ihtiyaç duymayan düzen kozmos.²⁵³ Sosyal bilimlerde kendiliğinden düzenin (kozmos) toplumdaki belirlenimi üzerindeki ilk varolan, ekonomi olmuştur. Adam Smith'in görünmez eli, bu sosyal düzeni tasvir etmektedir. İnsanların kendi amaçlamadıkları halde topluma yararlı amaçları izlemelerine yönelten kendiliğinden güçleri anlatan ilk örneklerden biridir. Kozmosun oluşumunda bir çok unsurlar mevcuttur. İnsan aklı bunları kavrayamaz. İnsanın duyularıyla doğrudan kolayca anlaşılamayacak bu düzenin oluşumu belirli amaçlara dayanmamaktadır.²⁵⁴ Kendiliğinden düzenler kuralları uygulayan bireylere dayanırlar ve kurallar bireylerin birbirleriyle ve nesnelere ilişkilerindeki düzenliliklere dayanan soyutlamalardır. Sosyal düzen içerisinde amaçlardan bağımsız olarak işlerler ve grupların birbirleriyle ilişkilerindeki rekabetinden ayıklanarak gelirler. Buradaki ayıklanma fikri yine Hayek'teki Darwinist izleri göstermektedir.

Hayek'in özgürlük üzerine düşüncelerinin emelini Montesquieu'da görmekteyiz. Kendi deyişiyle özgürlük sorunsalının incelenmesinde bu yolu takip etmektedir. Kural ve Düzen adlı eserinde " ... aslında yapmayı üstlenmiş olduğum şeyin Montesquieu'nun on sekizinci asırda gerçekleştirdiği şeyin yirminci yüzyıl için yapılmasından çok farklı

²⁵³ Friederich A. Von Hayek, **Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Kurallar ve Düzen)**, (Çev. Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt I, Ankara, 1994, s.59.

²⁵⁴ Aktaş, a.g.e., s.114.

olmadığını keşfettim.”²⁵⁵ diye belirtmektedir. Hayek’in özgürlük anlayışının temelinde klasik liberalizmin temsilcilerinin negatif özgürlük anlayışı hakimdir. Birinci bölümde de bahsedildiği gibi negatif özgürlük kimsenin baskısı altında kalmadan bireyin kendi arzularına dayanarak hareket etmesi anlamına gelir. Devlet, grup, toplum baskısı olmaksızın bireyselliğini ortaya koyabilmesidir.

Özgürlük sosyal düzen içerisinde gerçekleşir bu sebeple özgürlük bireyler arasındaki münasebetlerdendir. Yoksa kişinin çevreyle eşya ile olan ilişkileri özgürlük kapsamında değerlendirilemez.²⁵⁶ Hayek’e göre özgürlüklerin güvenlik uğruna tehlikeye atılmamasını savunmaktadır. Ona göre insanlar özgürlükle güvenlik arasında bir tercih yaptıklarında güvenliği tercih etmekten yanadırlar. Hayek özgürlüğün yalnızca belirli ileler izlenerek korunabileceğini ve idari maslahat yolunun takibi halinde özgürlüğün zedeleneceğini belirtir.²⁵⁷ Bu yoldan gidildiği takdirde ferdi özgürlükler bastırılır. Yok edilir anlayışını getirir.

Gerek Avusturya okunun gerekse Hayek’in düşüncesinde kurallar ve düzen önemli bir yer tutar. Bu anlamda Hayek’in Kanun Hakimiyeti teorisinde öngörülebilirlik önemli bir yer alır. Devletin uygulayacağı kurallar ve düzenlerde önceden hesaplanabilirlik olmalıdır. Bu özellikle işadamları ve sermayedar için oldukça önemlidir.²⁵⁸ Çünkü kendiliğinde gelişen sosyal düzen zaten görünmeyen el ile amaçlara götürecektir. Ancak öngörülemeyen bir kurallar bütünüde sistem bozulacaktır. Hayek’e göre her şey yolunda gidiyorsa evrimsel ilkeler düzenli işliyordur. Değilse kurucu rasyonalizm insanları yanlış sürüklemektedir. Hayek’te tüm sistem bireysel çıkarlar üzerine kurulmuştur. Yalnızca unutulmamalıdır ki gerekir ki, küresel çağda bireysellik uluslararası şirketlerin sahibi bireylerdir.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir ki, görüleceği üzere Hayek’in ve onun şahsında Avusturya okulunun ortaya koyduğu fikirler sisteminin temelini klasik liberalizm diye adlandırılan dönem oluşturur. Eskinin yeniden canlandırılmasıdır. Özgürlük anlayışı,

²⁵⁵ Hayek, a.g.e., s.7.

²⁵⁶ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, s.22.

²⁵⁷ Hayek, a.g.e., ss.86.89.

²⁵⁸ Aktan, “*Çağdaş Düşünce okulları ve Hayek*”, s.74.

bireysellik ve negatif özgürlük, devlet anlayışı vs bunların hepsi eski evrenin düşünce sistemiydi. Yeni olan ise eskinin daha da aşırılaştırmış haliydi. Ancak unutulmamalıdır ki bu sistem dünyada iki defa çok önemli kriz yaşamıştır. Ve insanlığa verdiği mesajları hiç bir dönemde uygulayamamıştır. Yani Hayek liberalizmin her türlü tecrübe edilmiş başarısızlıklarına rağmen eleştirilerden korunacağı bir alan içerisinde neo-liberalizmi yeniden oluşturmaktadır. Tamamıyla ekonomi merkezli bir paradigmayla sosyal alanı açıklamaya çalışan bu yaklaşım ispatlamaktadır ki, bu anlamda neo-liberalizm faydacı-bireyci bir toplum teorisinin açık biçimde ortaya konulmasıdır.

Hayek faydacı bireycilik anlayışı ile, sosyal düzenin kendiliğinden gelişen kurum ve kurallar olarak benimsetmek suretiyle kapitalizmi var eden koşulların insanlık için ideal olan bir düzen olduğunun sonucunu ortaya oymaktadır. İktisadi kıt kaynakların görünmeyen elin sunduğu amaçlar çerçevesinde bölüşülmesi olarak tanımlayıp, her türlü bireysel amacı, insan eylemlerini bu iktisat anlayışının kurallarına mahkum kılmaktadır. Bu durum ise kendiliğinden düzen adını verdiği ve savunduğu piyasa ekonomisinin insanların amaçları arasında kıt kaynakların en iyi bölüşümünü gerçekleştiren tek sistem olarak sunulmasını evrenselleştirmiş oluyor. Yani tüm dünyanın toplumların ve bireylerin, bu pazarın doğal bir sonucu olarak içerisinde olmak zorunluluğunu koymaktadır.

Hayek'in görüşleri doğrultusunda, piyasadan daha iyi bir rasyonel eylem yoktur. Çünkü insan akli piyasayı eylemleriyle oluşturandır. Piyasadaki alışveriş mantığından daha iyi bir mantık bulunmaz. Pazar ekonomisi en iyi olandır. Bunun dışındaki bir yapı birey özgürlüğünü zedeleyeceği için onun bu toplumda yeri yoktur ve engellenmelidir. Piyasa insan için en iyidir. Çünkü evrim ve insan aklının yaratacısıdır. Piyasaya müdahale özgür olmayı engelleyecektir.²⁵⁹ Özgürlüğün (piyasanın)karşısında olana bu pazarda yer yoktur. Günümüzde neo-liberalizmin en çok eleştirildiği yan budur. Başka alanlara yaşama şansı vermemesi. Irak bu pazarın dışında kendi koşullarını üretmek için Kuveyt'i işgal etmiştir. Ancak Pazardaki en önemli unsur düzenidir. Maalesef ABD ve İngiltere için düzenin ilk yeri kendi bireysel çıkarlarıdır.

²⁵⁹ Hayek, a.g.e., s.87.

3.3.2. Milton Friedman: Chigago Okulu

Neo-liberalizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden bir diğeri de Milton Friedman'dır. Yaptığı çalışmalarla birlikte monetarist iktisat politikalarının savunucusu olarak tanınmıştır. 1976'da Nobel İktisatla ödüllendirilmiştir. Chigago okulunun en önemli temsilcisidir. Chigago okulu onun fikirleri çerçevesinde şekillenmiştir.

Friedman ve Chigago okulun temsilcilerinin fikirlerini metodolojik olarak pozitivist olarak şekillendirmişlerdir. Bilineceği üzere pozitivism olgulardan (fenomenlerden) hareket eder. Olgulardan başka hiçbir şeyi bilinmeyeceğini bu sebeple de bilimin temel amacının olguları incelemek olduğunu vurgulamaktadırlar. Friedman bu konudaki görüşlerini Pozitif İktisadın Metodolojisi adlı eserinde açıklamıştır.²⁶⁰ Friedman'ın teorisinde ilk ve en önemli sırayı olguların analizi almıştır.

Friedman'ın liberalizm ile ilgili görüşlerini ise ünlü yapıtı Kapitalizm ve Özgürlük eserinde görmekteyiz. Friedman'a göre Kapitalizm ulaşılabilecek en önemli değerdir. Sadece ekonomik üstünlüğünden değil, siyasal olarak da savunulmalıdır.

"Ekonomik düzenlemeler özgür bir toplumda ikili rol oynar. Bir yanda, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük, geniş anlamdaki özgürlüğün bir bileşkenidir, böylece ekonomik özgürlük kendi başına bir amaçtır. Öte yandan, ekonomik özgürlük siyasal özgürlüğe ulaşılmasında zorunlu bir araçtır."²⁶¹

Ona göre ekonomik özgürlükler olmadan siyasal özgürlükler meydana gelemez. Siyasal anlamda özgür olmak isteyen toplumlar mutlaka ekonomik olarak özgürlüklerini sağlamak durumundadırlar. Geçerli ve egemen tek ekonomik yapı ona göre Kapitalizmdir. Özgürlüğe götüren yol ise kapitalist süreçlerden geçer anlayışı hakimdir.

"Ekonomik özgürlüğü doğrudan sağlayan ekonomik örgütlenme, yani rekabetçi kapitalizm, ekonomik gücü siyasal güçten ayırdığı ve bu yolla birinin ötekini dengelemesini mümkün kıldığı için siyasal özgürlüğü de geliştirir."²⁶²

²⁶⁰ Aktan, "Çağdaş Düşünce Okulları ve Hayek", s.75.

²⁶¹ Milton Friedman, Kapitalizm ve Özgürlük, (Çev. D.Erberk-N.Himmetoğlu), Altın Kitaplar, İstanbul, 1988, s.24.

²⁶² Friedman, a.g.c., s.26.

Friedman'da görüleceği üzere Kapitalist evre en son ve mükemmel yapıdır. Çünkü Friedman'da görülebileceği gibi liberal devlet anlayışının fikirleri hakimdir. Neden özgürlük bu sitem içerisinde gerçekleşir? Çünkü devlet minimal ölçekte kısıtlandığı için bireyler ekonomik özgürlüğe sahiptir. Yani negatif özgürlüğe. Bu anlamda kapitalizm, ekonomik anlamda özgürlüğe götürecektir. Ve ekonomik anlamda özgür olan birey siyasal alanda da özgür kılınacaktır.

Friedman'ın ortaya koyduğu devlet anlayışını şu şekilde oluşturabiliriz. Devlet, vatandaşlarının özgürlüğünün dış düşmanlardan korunmasını gerçekleştiren, savunmayı gerçekleştiren bir olgudur. İçeri de ise bireylerin birbirlerine baskı yapmasına mani olmak ve hukuksal düzenlemeyi gerçekleştirecek olan bir olgudur. Devletin bunlarla birlikte en önemli görevi mülkiyet haklarının güvencesini sağlamaktır. Piyasada ise rekabetin gerçekleşmesini ve aksak rekabetin önlenmesini sağlamakla yükümlüdür. Para politikası için bir çerçeve oluşturulması ve son olarak akıl hastaları ve küçüklerin korunmasını sağlamakla sınırlı tutulmalıdır.²⁶³ Görüleceği üzere Friedman'da klasik liberal düşünürlerin devlet anlayışı hakimdir. Ancak devletin daha minimal bir anlayışını savunur. Yani Hayek'de olduğu gibi ultra-minimal bir anlayışla liberalizmin aşırılışmış hali söz konusudur.

Tüm liberallerde olduğu gibi Friedman'da da piyasa temel değerdir. O'na göre Piyasa toplumunda özgürlük mevcuttur. Piyasada faydacı bir teori hakimdir. Çünkü bu toplumda doğrudan girişimciler ürünleriyle mübadeleye girerler ancak kendilerine fayda sağlayacağını düşündükleri durumda girerler. Bireysel çıkarlarına fayda getirmiyorsa mübadeleye girmezler. Mübadelede özgürlük hakimdir. Ancak Friedman için mübadele özgürlüğü devlet tarafından hukuk ve düzenin korunması halinde mümkündür. Friedman bu bakımdan kapitalizm, devlet piyasanın işlemlerini şu düzlemde izah etmektedir.

"Özgür piyasanın varlığı bir hükümetin gerekliliğini inkar etmez. Tam tersine devlet hem oyunun kurallarını koyacak bir forum rolünü oynuyor, hem

²⁶³ Aktan, "Çağdaş Düşünce Okulları ve Hayek", s.75.

de kuralları yorumlamak ve bunlara uyulması için yaptırımlar getirecek bir hakem."²⁶⁴

Sınırlı bir devlet anlayışına sahip olan liberal dönemim savunucularının devleti bir trafik polisine benzettiğini birinci bölümde belirtmiştik. Yine görülmektedir ki, Friedman ve Chigago okulu temsilcileri tarafından da devlet yalnızca bir idare edici konumunda algılanmaktadır.

Friedman'ın siyasal özgürlükleri ekonomik özgürlükler belirler anlayışına bir takım eleştiriler getirmiştir. Çünkü bireysel özgürleşme ekonomik özgürlüklere indirgendiği gibi, siyasal özgürlükler içinde olmazsa olmaz anlayışı getirilmektedir. Oysa Macpherson'un da belirttiği gibi siyasal özgürlükler liberalizmin tarihselliği incelendiği takdirde ekonomik özgürlüklerden daha önce getirilmiştir.

"19. yüzyıl ortalarında, İngiltere'de, kapitalizmin işlerliğini sağlamak için gereken siyasal özgürlükleri oluşturmuş olan liberal devlet demokratik değildi; çünkü siyasal özgürlükleri tüm topluma yaygınlaştırmamıştı. Daha sonraları, bu özgürlükleri yaygınlaştırdığında ise, piyasa özgürlüğünü sınırlamaya başlamıştı. Siyasal özgürlüğün genişlemesi, ekonomik özgürlüğün daralması ile olmuştur. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın tarihsel ilişki, kapitalizmin siyasal özgürlüğün zorunlu koşulu olduğunu ortaya koymamaktadır"²⁶⁵

Friedman'ın aksine Macpherson ki kendisi de liberal bir geleneğin içerisinde, bilakis siyasal özgürlüğün alanın genişlediği müddetçe ekonomik özgürlüğün alanının daralacağını vurgular. Mantıksal açıdan da bakıldığında Friedman'ın kendi ideolojisiyle de çeliştiği görülmektedir. Çünkü bireysel çıkar için, yani negatif özgürlük için birey dışında herhangi bir topluluğun, örgütün özgürlük anlayışı söz konusu edilmez. Bu sosyal düzenin veya piyasa düzeninin bir zorunluluğudur. Negatif özgürlüğün oluşması için devletin, siyasal otoritenin alanın daraltılması gereklidir. Siyasal alanın içerisinde asıl olan bireyin özgürlüğüdür. Her ikisinin birden özgürlüğünün artması söz konusu değildir. Tarihsel anlamda da bir kronolojik hata yapılmıştır. Çünkü ilk liberalistler de önce siyasal anlamda liberalizmin ilkelerini ortaya koymuşlardır. Adam Smith ile birlikte ekonomik liberalizm teorileştirilmiştir. Ancak Friedman zaten var olan sosyal

²⁶⁴ Friedman, a.g.e., s.15.

²⁶⁵ C. B. Macpherson, *Demokrasinin Gerçek Dünyası*, (Çev. L. Köker), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s.130.

yapıda ekonominin özgürlüğü getireceğini ve bunun da siyasal özgürlüğü beraberinde üreteceğini vurgulamaktadır.

Dünyada bir çok ülke Friedman ve Chigago okulunun görüşlerini hükümet politikaları çerçevesinde değerlendirip uygulamışlardır. Bunda özellikle Friedman'ın monetarist politikalarının toplumsal sorunlara getirdiği yaklaşımların, siyasal ve derin bir iktisat bilgisi olmamasından kaynaklanır. Ele alış biçiminde daha çok teknik yönü ağır bastığı için pratikte uygulanır olması daha kolaydır. Muhafazakar, liberal yada sosyal demokrat hükümetlerin bunları kolaylıkla benimseyip uygulamalarında bu yaklaşımın önemli bir payı vardır. Neo-liberalizmin, bu yaklaşımlardan dolayı neo-muhafazakârlıkla bağlantısının olduğu iddia edilebilir. Sadece pratik uygulamalarda değil, neo-liberalizmin kuramsal, teorik yapısının da muhafazakâr temaları içerdiği görülmektedir.

3.3.3. Virginia Okulu Liberalizmi ve Buchanon

Neo-liberalizmin bir diğer önemli temsilcisi Buchanon ve önderliğindeki Virginia okuludur. Buchanon'un Nobel ödülü kazanmasıyla birlikte bu okulun prestiji artmış ve ilgi odağı haline gelmiştir. Kamu tercihi okulu olarak da bilinmektedir. Devletin büyümesinin neden ve sonuçları üzerinde analiz çalışmaları ile tanınmaktadırlar.

Virginia okulu düşünürlerine göre, refah devletinin politika anlayışları sonucunda, kamunun ortaya koyduğu devlet müdahalelerinin sonucunda piyasanın başarısızlıklarına çözüm üretilbileceği anlayışının mümkün olmadığı, çünkü bu devletin, siyasi bürokrasinin, bireylerin özgürlüğünün önüne geçeceğinden, piyasanın etkin konumunu bozacaktır. Devletin büyümesi sorunları derinleştirecektir. Ekonomik ve politik anlamda da siyasi yozlaşmalara neden olacaktır. Piyasanın özgürce işleyebilmesi ve vatandaşların politik ve ekonomik haklarının korunması için devletin sınırlandırılması gerekmektedir.²⁶⁶ Bunun sonucunda piyasada mevcut olan başarısızlıklar hiç bir biçimde devletin müdahalesini gerektirmemektedir. Aksine ortaya

²⁶⁶ Aktan, "Çağdaş Düşünce Okulları ve Hayek", s.76..

konulacak olan devlet müdahalesi beraberinde daha büyük sorunlara yol açacaktır. Bu da piyasanın doğal dengesini bozacak ve bireylerin özgürlük sahasını daraltacaktır. Virginia okulu ve Buchanon'un da temel olarak yola çıktıkları nokta burasıdır.

Kamu tercihi iktisatçıları Anayasal İktisat olarak adlandırdıkları yeni bir disiplin içerisinde devletin güç ve yetkilerini, sınırlarını çizmeye, biçimlendirmeye çalışırlar. Anayasal İktisat iyi bir toplumsal düzeni oluşturacak siyasal, politik kurumların sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak belirlenmesinin savunulmasıdır.²⁶⁷ Bu düşünce Sözleşmecî Anayasalcılık olarak adlandırılır. Hatırlanacağı üzere kurucu rasyonalizm olarak adlandırılan sosyal düzen, toplumun akıl sonucu belirli ilkelere bağlı olarak, bir amaca yönelik oluşma süreciydi. Buchanon'daki sözleşmecî anayasalcılık bu ilkeyle örtüşmektedir. Sözleşmecî Anayasal sistem de hukuksal düzenlemelere dayalı olarak belirli amacın gerçekleştirilmesi için bir sistem yaratımı söz konusudur. Hayek ise bunun tam tersi olan Evrimci Rasyonalizmi savunmaktadır. Yani toplumun spontane bir gelişmeyle, kendiliğinden oluşan bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Doğal düzen olarak adlandırılmaktadır.

Sözleşmeye dayalı anayasal düzen devletin sınırlarını belirleyecektir. Aksi halde devlet Leviathan (ejderha) haline dönüşecektir. Sınırsız devlet çağdaş demokrasilerde yozlaşmanın temel gerekçesidir, Buchanon'a göre. Toplumsal uzlaşmaya dayalı gerçekçi bir anayasal reform yapılması devletin ekonomik alandaki hak, yetki ve görevlerinin belirlenmesini sağlayacağından, iktisadi ve demokratik sorunların çözümünü de gerçekleştirecektir.²⁶⁸ Özetle anayasal iktisat teorisi bu görüşü kapsar.

Sözleşmecî anayasacılık yaklaşımı politik anayasa yaklaşımının yanında ekonomik anayasalcılığı da beraberinde getirir. Ekonomik anayasalcılığın başlıca savlarından birisi, anayasaların siyasal tercih olmaktan öte ekonomik tercih ve idealleri yansıtan bir içeriğe kavuşturulması gerektiğidir. Bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması başta olmak üzere, bireyler için güven teşkil etmesi, bunun yanı sıra devletin başta para basma, harcama, vergi toplama, borçlanma olmak üzere ekonomik hak ve

²⁶⁷ Aktan, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, s.36.

²⁶⁸ Coşkun Can Aktan, "Devletin Büyümesi ve Küçültülmesi Sorunu", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30, Eylül-Ekim 1994, s.24.

yetkilerinin piyasanın işlemesi yönünde belirlenmesi gelmektedir.²⁶⁹ Bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin olabildiğince net bir şekilde belirlenip, sıralandığı bir Ekonomik Anayasanın varlığına büyük ihtiyaç duyulduğu Kamu Tercih Teorisi'ni benimsemiş iktisatçıların çoğunca kabul edilmektedir.

Virginia okulu neo-liberal politikaların uygulanmasında diğer neo-liberal okullar kadar etkili role sahip olmuşlardır. Özellikle devlet üzerinde görüşleri bir çok ülkede hükümet politikası halini almıştır. Ultra-minimal devlet anlayışı görüleceği üzere tüm neo-liberal okulların ortak noktasını teşkil etmektedir.

3.3.4. Feirburg Okulu ve Ordo Liberalizmi

Feirburg okulu, uygulanabilir bir pazar ekonomisi için genel geçerliliği olan bir alt yapının organize edilmesi gerektiği sorusuna cevap arayan iktisatçıların ve hukukçuların, daha da önemlisi Walter Eucken'i (1891-1950) ve Franz Böhm'ü, (1895-1977) takip eden bir grubun oluşturduğu ekoldür. Bu grubun temel özelliği, neo-liberal bir yaklaşım ve ilkeler doğrultusunda eksiksiz bir bütün oluşturan ekonomik bir politika elde etmek için çalışmaktır.

İktisadi ve hukuki konularda Ordo- liberal düşünce, bir ekonominin işleyiş sürecindeki ihtiyaçların karşılanması amacı doğrultusunda hukuki bir çatının planlanmasıyla ortaya çıkmıştır ve gelişmiştir. Ordo-liberal okulun oluşumundan sonra bu okul eser vermeğe ve Ordo-liberal okulun yayın organı Ordo, yayım hayatına 1936'da başladı. Bu yayınların II. Dünya Savaşı sonrası eski Federal Almanya Cumhuriyeti'nin yeniden imarında pek çok etkileri olmuştur.²⁷⁰

Feirburg okulunun liberalizme katkıları A.Müller Armack'ın Sosyal piyasa Ekonomisi alanındaki çalışmaları ile gerçekleşmiştir. Ordo liberalizminin temel görüşleri arasında ilk olarak, laisses faire anlayışına karşıdırlar. Bu düşünürler serbest mübadelenin erdemlerini açıkça kabul ederek, serbest piyasanın sosyolojik, ahlaki ve

²⁶⁹ Aktan, "Çağdaş Düşünce Okulları ve Hayek", ss.76-77.

²⁷⁰ Heinz G. Grosseketler, "Feirburg İktisat Okulu", (Çev. Süleyman Erdal), <http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal/iktisat/diger/vazilar/erdal-feirburg.pdf>, 05.0.5.2004

ekonomik bakımdan kendi kendine işleyemeyeceğinden yanadırlar.²⁷¹ bu görüşlerinden dolayı pazar anlayışlarında güvensiz olmakla suçlanırlar.

Ordo liberalleri serbest piyasa anlayışından çok sosyal piyasa ekonomisinden yanadırlar. Piyasa ekonomisinde devletin düzenleyici kararlar alması doğrultusunda fonksiyonel bir anlam yüklerler. Bu doğrultuda Feirburg okulu Sosyal liberalizm taraftarıdır. Ancak Keynesyen anlayışının getirisi olan sosyal refah devleti anlayışını eleştirmektedirler.²⁷² Liberal dönemin izlerini taşımaktadırlar.

3.4. SOSYAL-SİYASAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI

Neo-liberalizmin ekonomik bir doktrin olarak tartışılmasının yanında, aslında onun bir ideoloji olarak tartışıldığı alan siyasal, sosyal ve kültürel sahadır. Kurumsallaşmış neo-liberalizmin (Dünya Bankası, IMF), dünyada uygulattığı ekonomik programların yaşattığı ekonomik durum, her ülkede neo-liberalizmi sorgulanmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra neo-liberal sermayenin kültürel anlamda açmış olduğu yeni bir kimlik, kültür yaratımı bunalımı küreselleşme içerisinde önemli bir tartışılan olgu halini almıştır. Aslında post-modernizm bölümünde de anlatıldığı gibi küreselleşmenin içerisinde bu alanla daha çok postmodern söylem ilgilenir. Ekonomik doktrinler neo-liberalizmden sorumluyken, küreselleşmenin kültürel ve sosyal boyutu neo-liberal arka perdeli postmodernizm sorumluluğu altındadır. Yani kapitalist üretim biçiminin son çeyrekte yeni bir senaryo ile adeta birden çok karakteri sahneleyerek, bir biçimde dünya sahnesinde doktrinlerine devam etmesi de diyebiliriz.

Birden çok karakter yukarıda belirttiğimiz gibi ilk karakter olan (üst kimlik) küreselleşmenin içerisinde, ekonomik tipten neo-liberalizm ile sahnelenmesi, kültürel boyutun postmodernizm ile temsil edilmesi ve toplumsal yapıdaki dönüşümlerin ortaya koyulduğu enformasyon toplumu, bilgi toplumu gibi bir çok yeni söylem. Daha önce de belirtildiği gibi bunlar yeni dünya düzeninin egemen söylemleridir.

²⁷¹ Aktan, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, s.38.

²⁷² Savaş, a.g.e., s.546.

Küreselleşme ideolojisinin sosyal, siyasal ve kültürel sahadaki şekillendirmesinin temeli neo-liberal politikaların uygulamalarına dayanmaktadır. Neo-liberal politikalar ülkeleri, yapısal uyum programları ile oluşan yeni dünya düzenine entegre olmaya zorlamaktadırlar. Yapısal uyum programları, merkezde refah devletini çökertmeyi hedef alır ve çevrede ise ulusal kalkınmacılığı püskürttüktan sonra bu coğrafyadaki ülkeleri yeniden kompradorlaşmayı kendine amaç edinmektedirler.²⁷³ Bu yeniden kompradorlaşma kavramı ile belirtilmek istenen, çevre ülkelerde merkezin çıkarlarını tehdit etmeyecek kadar zayıf fakat merkezi ülkelerin çıkarlarını yerine getirebilecek kadar da güçlü olan, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini kolaylaştıracak zeminler ortaya koyabilen, merkezin çıkarları için üreten ve bununla kazanç elde etmeyi uman egemenler sınıfların yaratılmasıdır.²⁷⁴

İşte bu merkezden inme ile çevrenin uyguladığı doktrinler, üçüncü dünya veya kalkınmakta olan ülkelerin sosyal, kültürel ve iktisadi yapılarını derinden etkilemektedirler. Bu derin yaralar açan yapısal uyum programları kamuya ait mülkiyetlerin özelleştirilmesini ilk sırada yapılması gereken işlem olarak belirler. Özelleştirilen bu mülkiyetlerin yabancı sermayeye açılması arkasından gelir. İçeriden üretimden ziyade dışa dönük ihracat teşvik edilir. Eğitim ve sağlık alanında kamu harcamalarının azaltılarak özelleştirilmesi de bu uyum yapılarının içerisinde yer almaktadır.

Türkiye’de de görüleceği üzere IMF Türkiye temsilcisi her sene uygulanacak politikaların belirlenmesi için bir takım programlar getirmektedir. Kamu kesimine yapılacak zamlardan, hangi alanların özelleştirileceği gibi bir çok alanda paket programları hükümete uygulatırlar. Sadece Türkiye ile sınırlı değildir tabii ki bu durum. IMF’ye ve Dünya bankasına borcu olan her ülkede neo-liberal politikalar bu kurumlarca uygulatılmaktadır. Bu sebeple de evet bir küreselleşme vardır. Bu küreselleşmelerden biri de sosyal, siyasal ve kültürel anlamda neo-liberalizmin evrensel bazda getirileridir.

Burada belirtilmesi gereken bu alanlarda ki sorunların belirli yaralar açması şeklindeki varsayımın temelinde şu gerçekler yatmaktadır. Bu uyum programları dünya ekonomisini depresyona ve istikrarsızlığa sürüklemektedir. Uygulandığı ülkelerde bir

²⁷³ Başkaya, *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*, s.155.

²⁷⁴ Fikret Başkaya, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Yayınları, Ankara, 1997, s.159.

tarafından tüketim talebinin daraltılmasına yol açarken diğer taraftan faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır. Bunun akabinde program, büyümeyi düşürüp, faiz oranlarını biraz daha yükselterek kamusal alanın açıklarını arttırmaktadır. Bu alanda ortaya çıkan kamu borçlarının finansman sorunu ise, yüksek reel faizlere süreklilik kazandıracak bir süreci finansal serbestleşmeyi kaçınılmaz kılacaktır.²⁷⁵

Bu bağlamda neo-liberalizmin meydana getirdiği sosyal, siyasal ve kültürel yapıda karşımıza şu olgular çıkmaktadır. Dünya Bankası ve IMF politikalarının uygulandığı ekonomik temel. Bunların neden olduğu, özelleştirme ve sendikalardaki dönüşüm. Demokrasi bunalımları. Eğitimin özelleştirilmesi. Hepsinin birlikteliğinde kültürel bir inşa.

3.4.1. Dünya Bankası ve IMF Politikaları

Toplumsal yapı ayakta kalabilmek ve faaliyet alanını sürdürebilmek için kurumsallaşmaya ihtiyaç duyar. Kurumsallaşma ise bu yapının kendi kültürel kodlarının devamını ve yayılımını sağlar. Bu anlamda girilen her yeni evre varlık alanını ve yaşamsal koşullarını belirleyebilmek için kurumsallaşmasını gerçekleştirmek zorundadır. Dünya Bankası ve IMF'de kapitalist sürecin kar hadlerinin devamını sağlamak ve sistemin kendi lehinde işleyebilmesini gerçekleştirmek için oluşturulmuş kurumlardır.

İkinci Dünya savaşı sonrası dünya üzerinde yeni bir güç belirlenmektedir. İngiltere'nin hegemonyası artık Amerika Birleşik Devletleri devralacaktır. Dolayısıyla yeni bir süper gücün ortaya çıkması sistemin yeniden kurgulanmasını beraberinde getirmiştir. Sistemin kurgulanmasından sonra hiyerarşik yeni yapılanmada sistemi oluşturacak mekanizmalar, kurumlar da ortaya çıkar. Bu perspektifte ilk olarak kurulan kurum IMF olmuştur. Birleşmiş Milletler örgütü tarafından ABD'nin New Hampshire kentinde, Bretton Woods konferansında kurulmasına karar verilmiş ve White planı çerçevesinde 1946 yılında kurulmuş örgütlenmedir. Kurumun amacını uluslararası finansal işbirliğini geliştirmek, ekonomik istikrara katkıda bulunmak ve üye ülkelerin

²⁷⁵ Fikret Başkaya, *Avrupa Merkezilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*, Ütopya Yayınları, Şubat 1999, s.98.

ödemeler bilançosunda dengeye ulaşılması konusunda yardımda bulunmak oluşturmaktadır.²⁷⁶

IMF'e verilen görevler ve yetkiler incelendiğinde, pratikte bu yetkilerin ne kadarının objektif uygulandığı, IMF'in yukarıda belirtilen amaçlarının ne kadar yüzeysel kaldığı görülecektir. Bu anlamda IMF'in kuruluş amaçlarını altı ana başlıkta toplayabiliriz.

- Uluslararası parasal işbirliğini oluşturmak,
- Uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesini sağlayarak ve ticaret hacminin artışını kolaylaştırmak, böylece tüm üye ülkelerde istihdamın genişlemesine yön vererek, reel gelir düzeyinin yükselmesine ve üretken kaynakların artmasına katkıda bulunmak,
- Döviz kurunun istikrarını altına endeksleyerek korumak,
- Üyeler ülkeler arasında cari ödemelerde çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretin önünde engel oluşturabilecek kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmak,
- Garanti karşılığında IMF'e üyelerin fon kaynaklarından yararlanmalarını sağlamak, üye ülkelere güvence vermek böylece üyelerin ulusal ve uluslararası plandaki refahını tehlikeye sokmaksızın cari ödemelerdeki dengesizlikleri gidermektir.²⁷⁷

Ana hatları ile uluslararası ticaretin uyumlu bir biçimde sistemin devamı yönünde bir dizi disiplinleri içermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu, IMF Birleşmiş Milletlerce tüm üye ülkeler tarafından kurulmuş bir kurum olmasına rağmen, IMF başta ABD olmak üzere gelişmiş, sanayileşmesini tamamlamış ülkeler tarafından yönlendirilmektedir. Yani söz sahibi olan ülkeler G-7 diyebileceğimiz ülkelerdir. Bunların da başını ABD, Japonya ve Almanya oluşturmaktadır. Çünkü IMF'in kuruluşunda yer alan otuz dokuz ülke kotalara sahiptir. Kotalar fonun kaynaklarını

²⁷⁶ IMF, <http://www.antimai.org/imf/kbimf.htm>, 14.05.2004

²⁷⁷ Sinan Sönmez, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara, Mart 1998, s.306.

oluşturmakta, kaynaklardan yararlanma sırasını ve oy sayısını belirlemektedir.²⁷⁸ Görüleceği üzere kuruluş içerisindeki hiyerarşi yasalar tarafından ortaya konulmuştur.

IMF'in içerisindeki hiyerarşik örgütlenme biçimi dönemin koşulları içerisinde şekillenmiştir. Bu örgütün kurulduğu yıllarda Sovyetler ABD'nin karşısında aktif bir güce sahipti ve sosyalist genişleme politikası hızla ilerlemekteydi. Bununla birlikte Almanya'da nazizm, İtalya'da ise faşizm yükselmekte ve çevreyi tehdit altına sokmaktaydı. Japonya'nın yeni bir düzen arzusu uluslararası paylaşımı hızlandırmıştı. II.Dünya savaşıdan sonra yenilgiye uğratılan İtalya, Almanya'daki bu ırkçı doktrinler yok ediliyordu, Japonya ile birlikte bu üç ülke hızla kapitalist sistem içerisine çekilmiştir. Oluşan yeni koşullar içerisinde sistemin koşullarının belirlenmesi gerekmektedir. Bretton Woods antlaşması bu tarihsel süreçte ortaya konmuş bir kapitalist ilkeler bütünüdür. Nitekim SSCB bu toplantıdan antlaşmayı imzalamadan çekilmiştir. Savaş sonrası büyük bir sermaye birikimine giren ve gelişen ABD'nin Bretton Woods'ta antlaşmanın mimarı olduğu ve kurulan hiyerarşik yapı içerisinde en üstte yer alması yadsınmayacak bir gerçekliktir.²⁷⁹ Bu süreç BM'nin ve IMF'in içerisinde hiyerarşik yapılanmanın temelini oluşturmuştur.

Özellikle Japonya ve Almanya'nın bugün yeni dünya düzeninde söz sahibi olmasında II.Dünya Savaşından yenik çıkmasının önemli bir yeri vardır. Tezat gibi görünse de bu iki ülkeye uygulanan silahsızlanma koşulu, kendilerini silah dışı sanayileşmeye götürmüştür. Bu da neredeyse harap olan bir ülkenin çok kısa zamanda toparlanarak gelişmiş ülkeler seviyesine çıkmasına neden olmuştur. Silah sanayine yoğun bütçe ayrılan ülkelerde enflasyon oranının yüksek olmasının büyük bir payı savunma sanayine yapılan harcamalardan kaynaklanmaktadır. Özetle ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya uygulanan kota nedeniyle bu kurum içerisinde egemenliklerini oluşturmaktadırlar. Daha önceki konularda da belirtildiği gibi Bretton Woods, altına kovertibiliteye sahip tek paranın dolar olmasıdır. Uluslararası paralar dolara endekslenmiş olmaktadır.²⁸⁰ Doların dünya üzerindeki egemenliği de buradan kaynaklanmaktadır. Dünya Bankasının da kuruluş ve amaçlarını değerlendirdikten sonra

²⁷⁸ A.g.e, s.307.

²⁷⁹ A.g.e, ss.307-308.

²⁸⁰ Went, Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar, s.83.

her iki kurumun politikalarının birlikte eleştirilerine geçmek daha kapsayıcı olacaktır. Çünkü Dünya Bankasına üye olan ülkeler aynı zamanda IMF'e de üyedirler. Sistem aynı retorik üzerine kurulmuştur. Dünya Bankasının amaçlarını da şu şekilde ortaya koyabiliriz.

- Üye ülkelerin yeniden inşasını sağlama yönünde yatırımlara destek vererek, savaş nedeniyle tahrip olmuş ülkelerin kalkınmalarını sağlama ve üretim araçlarının gelişimine katkıda bulunma,
- Dış yatırımlara garanti vermek suretiyle, kendi öz kaynaklarından sağladığı fonları veya diğer kaynaklardan sağlanan girdileri aracılık yaparak AGÜ'lere (Az Gelişmiş Ülke) sunmak,
- Uluslararası ticaretin uzun vadede dengeli gelişmesini sağlayarak, üye ülkelerdeki üretkenlik artışını sağlamak ve bunun sonucunda yaşamsal kaliteyi arttırmak,
- Banka tarafından verilen ödünçleri diğer uluslararası ödünçlerle eşgüdümlü hale getirmek,
- Üye ülkelerin ekonomik koşullarını göz önünde bulundurarak işlemlerini yürütmek.²⁸¹

Savaş sonrası ülkelerin kendilerini yeniden toparlaması amacıyla kurulmuş olan bu banka, ilerleyen yıllarda faaliyet alanını Az gelişmiş Ükelere çevirmiştir.

Gerek IMF gerekse Dünya bankasının uygulamayı seçtiği yöntem yapısal uyum programları olarak adlandırılmaktadır. Yapısal uyum programları neo-liberal politikaların gelişimini ve egemen olmasını hazırlayan temel görüştür. Bu iki kuruluşun temel paradigmasını neo-liberal doktrinin uygulanması olarak görmekteyiz. Bu yüzden yapısal uyum programlarını incelemek neo-liberalizmin pratikteki yansımalarını ortaya koyacaktır.

IMF ve Dünya bankasının ortak bir özelliği sadece yapısal uyum programlarını kabul eden ülkelere kredi vermektedir. Aksi halde herhangi bir akit

²⁸¹ Sönmez, a.g.e, s.307.

gerçekleştirilmemektedir. Yapısal uyum programlarının temel anlayışını iki temel oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi; bütün krizlerin kemer sıkma politikaları temelinde çözüme kavuşturulmasıdır.²⁸² Bu ülkemizce de tatbik edilen ve iyi bilinen bir sistemdir. Ancak kemer sıkma politikalarının sonun gelmediği görülmüştür. Memur ve işçilerin kazançları üzerinden rant elde etme çabasından başka bir şey değildir.

IMF'nin kriz içindeki AGÜ'lere dayattığı politikanın ikinci kısmı ise, bu ülkelerin ekonomisini korumacı önlemlerden yoksun kılmayı, devlet müdahalesini azaltarak piyasayı düzenleme adı altında bir deneme tahtası haline getirmeyi hedeflemiştir. Bu da ülkelerin kapitalist dünya ekonomisine boyun eğecek şekilde bütünleşmelerini öngören neo-liberal paradigmanın uygulamalarının gerçekleşmesi hedefini amaçlamıştır.²⁸³ Bu neo-liberal doktrinin reçetelerinin uygulamalarıyla bütünleşmenin yolu günümüzde özelleştirme, sosyal hizmetlerin yok edilmesi, serbest piyasa gibi ilkelerle anılmaktadır. Bunların uygulanmasıyla yaşanan dönüşüme de yapısal uyum adı verilmiştir.

Yapısal uyum programlarında IMF ve Dünya bankası sistemli bir birik halinde işlemektedir. 1980 sonrası yapılanmada bu birliktelik daha da gözle görülür bir yapılanma içine girmiştir. IMF sabit kur düzeninin gardiyanlığını üstlenirken, Dünya Bankası AGÜ'lere proje hazırlamak ve kalkınmalarını hızlandıracak mali yardımları üstlenmiştir.²⁸⁴ Biri kalkındırma adına ülkelerin içine düştüğü durumdan yaralanarak AGÜ'lere sistem içine çekerken diğeri de sanayileşmiş ülkelerin taleplerinin yönetimini ve istikrarlarına yönelik uygulamalarını gerçekleştirmektedirler.²⁸⁵ Şimdi burada ciddi bir paradoks yatmaktadır. Dünya Bankası ile yapmış oldukları saha paylaşımı konusunda AGÜ'leri Dünya Bankası üstlenirken, Sanayileşmiş ülkeleri de IMF almıştır. Sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerin talep politikalarının istikrarı üzerine rol oynayan IMF AGÜ'lerin gelişimini ne kadar önemseyecektir bu tartışılır bir konudur. Çünkü asıl hizmet ettiği yer G-7, G-8 ve G-20'lerdir. Bir taraftan bu ülkelerin taleplerine göre hareket edilecek diğer taraftan diğer ülkeler kalkındırılmaya çalışılacaktır. Bu maçtan

²⁸² Sönmez, a.g.e, s.337.

²⁸³ Aydın, a.g.e., s.88.

²⁸⁴ Sönmez, a.g.e, s.346.

²⁸⁵ A.g.e., s.346.

her iki tarafında üç puan alması gibi bir durumdur. Kapitalist sistem biçiminin işleyişine aykırıdır. Diğer taraftan kalkınması için ibaresi samimiyetsizdir. Çünkü bugün IMF'in uyguladığı politikalar gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödeyecek konuma getirmeleri ki bu ticaretin devamını sağlamaktadır.

Yapısal uyum politikalarının uygulandığı Ülkelerde görülen diğer bir olgu da KİT'lerin özel sermayeye geçişinin sağlanmasıdır. Devletin içinde bulunduğu bütün ekonomik sıkıntı koşullarının KİT'leden kaynaklandığı anlayıştır. Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi bu neo-liberal politikaların olmazsa olmazıdır. Ultra-minimal devlet neo-liberalizmin hedeflediği yönetim anlayıştır. Devlet trafik polisi gibi hareket ederek sadece özel girişimin yolunu açmalıdır. Yine hatırlanacağı gibi refah devletinin 1970'lerde girdiği krizin tek suçu devletçi politikalar olarak sunulmuştu. Bir sonraki özelleştirme bölümünde değinileceği için burada detaylı olarak girilmeyecektir. Ancak bizim gibi ülkelerde özelleştirmeden anlaşılan sadece KİT'leri yok pahasına elden çıkarmaktır. Bu sebeple de özelleştirmeden istenilen karşılık alınmamaktadır. Bir örnek verilecek olursa. Doğan Şirketler grubu sadece taşınmaz mal varlığı 4 milyon dolar olan ve yaklaşık 8 milyon dolar olan POAŞ'ı sadece 1.2 milyon dolara devralmıştır.²⁸⁶

YUP (Yapısal Uyum Programları) neo-liberal doktrin çerçevesinde ulusal tarım ve sanayiden devletin elini çekmesini zorunlu kılar, ekonominin yabancı yatırımcıya açılması yönünde yasalar uygulamasını da mecbur tutar.²⁸⁷ Bu o ülkenin ekonomisinin çok uluslu şirketler karşısında aciz bırakılması anlamına gelmektedir. ÇUŞ'ler bu ülkelere ortaklıklarla girerler ve elde ettikleri kazancın büyük bölümünü kendi ülkelerine geri çevirirler. Ulus devlet kısmında da değindiğimiz gibi ulus devletin ekonomiye katkısı batılı ülkeler tarafından halen kullanılmaktadır. Ulus devlet dağılması üçüncü dünyaya yapılan bir baskıdır. Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi bu baskı araçları ÇUŞ'lerin adına ulus devletler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra ekonominin dışa dönük ihracata zorlanması, ülkelerin döviz rezervlerini arttırmasına neden olmaktadır. Bu da döviz elde etmek için hammaddelerin dışa ucuza satılmasına neden olur. Böylece ülkeye döviz girer. Ancak bu gelir gider dengesine bir

²⁸⁶ Ahmet Taşgetiren, "POAŞ İhalesi ve Medya Ahlakı", *Yeni Şafak*, 06.03.2000, ss.11-12.

²⁸⁷ Göksel N. Demirel, T. Demirel, M. Duran ve Diğerleri, a.g.e., s.183.

katkı sağlamaz ve ülkeler IMF ve Dünya bankasına faiz ödeyen bir makine haline dönüşür.

AGÜ'lerde gelişmemenin yol açtığı en önemli sorun gıdasızlıktan yaşanan çocuk ölümleridir. Örneğin 1982'den bu yana sık sık kurtardığı Meksika'da 1982-1992 yılları arasında reel gelirin düştüğünü buna bağlı olarak besin yetersizliğinden dolayı çocuk ölümlerinin de üç kat arttığı gözlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında YUP, artan borçlar, yavaş büyüme, ulusal üretimin sürekli düşmesi ve buna bağlı olarak ulusal üretimin talan edilmesi anlamına gelmektedir.²⁸⁸ Özetle, yapısal uyum programları, neo-liberalizmin üçüncü dünyaya acı bir faturasıdır.

Son dönemde ise neo-liberal doktrinin yeni bir operasyonu daha gündemdedir. MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması). 1995 yılında OECD ülkeleri tarafından gündeme getirilmiştir. Fikir ayrılıklarından dolayı hale üzerinde bir anlaşma sağlanamamıştır. WTO'ya devretme süreci içerisinde. Sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılması yönünde bir anlaşmadır. Bu doğrultuda YDD'nin anayasası demek yanlış bir fikir olmasa gerek.²⁸⁹ MAI'nin devreye sokulması ise yabancı sermayenin artık dizginlenememesi anlamı taşımaktadır. Bunun en büyük yansımasını da neo-liberalizmin özelleştirme ve devletsizleştirme politikalarında görmekteyiz.

3.4.2. Özelleştirme

Liberal doktrinin en merkez anlatılarından biri sınırlı devlet anlayışıdır. Sınırlı devlet bilineceği üzere devletin ekonomik faaliyetlerden elini çekerek, piyasanın işleyen düzenine müdahale etmeden yalnızca iyi bir şekilde işlemesi için gereken zeminlerin hazırlamasıdır. Bunun temelinde de piyasa kendiliğinden bir düzendir ve bireyin özgürlük alanı piyasada oluşur ve gelişir anlayışı hakimdir. Hatırlanacağı gibi liberal görüş bunu negatif özgürlük anlayışı ile temellendirmektedir. Yani liberal doktrinin sınırlı devlet anlayışında, devlet yalnızca bir gece bekçisi gibi görev yapar. İnsanlar gece uyuduğunda onların rahat bir gece geçirerek güvenliğini sağlayan bir gece bekçisi

²⁸⁸ Göksel N. Demirel, T. Demirel, M. Duran ve Diğerleri, a.g.e., s.270.

²⁸⁹ A.g.e., s.277.

gibi, devlet de yalnızca içeride oluşabilecek tehlikelere ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı güvenlik görevi görmelidir. Piyasadan devlet elini çekmelidir.

Neo-liberal doktrinin devlet anlayışının temelinde de klasik liberal dönemin bu devlet algısının çerçeveleri hakimdir. 19. yüzyıl liberal dönemin düşünürleri, ekonomistleri devleti nasıl değerlendiriyorsa, neo-liberal dönemin düşünürleri de devleti aynı paradigma üzerinden süzmektedir. Ancak neo-liberal döneme geldiğimizde klasik liberalizmin devleti daha da minimalleşmiştir. Neo-liberal doktrinin temsilcileri olan Hayek ve Friedman'da devlet ultra-minimal oranda küçültülmekteydi. Bu doktrinler devletin üretim mekanizmalarından tamamen elini çekmesi üzerine kendisini ortaya koymaktadır. İşte özelleştirme programları da neo-liberal devlet anlayışının bir gerekliliği olarak uygulanmakta ve IMF gibi neo-liberal kurumlarca AGÜ'lere uygulanmaktadır.

Neo-liberal özelleştirme mantığının temelinde şu anlayış yatar. Ekonominin, insanları ve insanların öznel tercihleri vardır. Kaygı ve ölçütlerini aşan nesnel ve evrensel işleyiş yasaları vardır. Bu bireysel özgürlükler göz ardı edilerek işin içine siyaset karıştırıldığında ekonomi kendi dışından getirilmiş amaçlara hizmet eder. Bu yönlendirme ise ister istemez çarpık bir biçimde yapılaşır, verimsiz bir hal alır. Günümüzde özelleştirme de özelleştirme diye tutturuların bu ön kabulüne dayanır.²⁹⁰ Çünkü neo-liberal doktrinde piyasa ve onun ürettiği ekonomi doğal bir düzende oluşmuştur. Hatırlanacağı gibi Tanrı'nın da istediği buydu! Bu sebeple ekonomiye müdahale doğal yapısından işlemeyi engelleyeceği için bu müdahaleye karşı konulmalıdır.

Devlet onlara göre siyasal örgütlenmelerin en başta olanı olduğu için ekonomi devletin güdümünden kurtarılmalıdır. Devletin ekonomiden tamamıyla çekilmesi ve ultra-minimal devlet anlayışını yerleştirmek için özelleştirme yoluyla küçültülmesi gerekmektedir. İşte özelleştirmenin asıl amacı da neo-liberal doktrinin temel unsurlarından biri olan sınırlı devlet anlayışının gerçekleştirilmesi için uygulanan politikaların adıdır.

²⁹⁰ Kadir Cangızbay, *Komprador Rejimin Anatomisi*, İkinci Basım, Özgür Üniversite Kitaplığı, Kasım 2000, Ankara, s.197.

Neo-liberal özelleştirmenin altındaki en önemli bilinç altı özelliklerinde biri de, her ne kadar sosyalist anlayış çözülsün de, halen mevcut olan işçi örgütlenmelerinin tavsiye edilmesidir. Özelleştirme bu anlamıyla sendikasılaştırma anlamını da taşımaktadır. Burjuvazinin işçi sınıfına olan bu dolaysız saldırısı olan özelleştirme politikası mal ve hizmet üreten kamu girişimlerini dışarıda bırakması anlayışı bir yana, her şeyi piyasanın egemenliğine teslim etmeyi hedefleyen bir amaç gütmektedir. Eğitim, sağlık, belediye hizmetleri gibi sosyal hizmetler gibi sosyal alının gereksinimlerini satın alınabilecek metalar haline getirmeyi hedeflemektedir.²⁹¹ Metalaştırma ve her şeyin bir ürün haline dönüştürülmesi. McDonald's'laşma örneğinde olduğu gibi.

Neo-liberal politikalar iş yapısında da değişim ve dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Neo-liberal üretim rejiminde, emek gücünün seferber edilmesinin hegemonik boyutu, paradoksal olarak despotik boyut lehine hızla gerilemektedir. Ortaya çıkan bu neo-despotizm artık üretim biçimlerinde askeri bir disiplin dayatmakta ve ücretliler üzerinde iki zorlamaya yönelir. Birincisi iş güvenliğinden yoksunlaştırma, ikincisi sermaye piyasasının akışkanlığı.²⁹² Bu anlayış çerçevesinde yeni yapılanma sonucu görülen toplam kalite, kalite çemberi gibi tekniklerle işçileri küçük gruplara bölerek her grubu diğer gruba karşı rekabete dayanan bir çalışma sürecinin içine sokar, böylelikle işçilerin sınıf bilincini ve emeksel dayanışma gücünü ortadan kaldırır. İşgücü piyasasındaki taşeronlaşma ise geçici işçilik gibi uygulamalarla işçi sınıfının büyük bir bölümünü güvence dışına iter.²⁹³ İş güvenliği ortadan kalkmış olur. Küreselleşme ve neo-liberal dönemin en göze çarpan yanlarından birisi de sendikasılaştırma olarak göze çarpar.

Özelleştirme bugünün neo-liberal devlet anlayışında ciddi bir anlayış olarak yer almaktadır. Ancak özelleştirmeyi küreselleşme bileşeniyle bir arada ele alıp değerlendirme gerekliliği vardır. Özelleştirme bugün bir gereklilik olmasından çok bir dayatma biçimi haline dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Aslında burada asıl dayatılan yeni bir toplum, devlet ve yönetim anlayışının kurgulanmasıdır. Devleti küçültme,

²⁹¹ Göksel N. Demirer, T. Demirer, M. Duran ve Diğerleri, a.g.e., s.273.

²⁹² Dimitri Uzundis-Sophie Boutillier, "Finans Burjuvazisinin Aktüel Kozmopolizmi ve Taşdığı Ekonomik Toplumsal Değerler", (Çev.M.Ali Kılıçbay), Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?, (Der. Fikret Başkaya), İkinci Basım, Ütopya Yayınları, Ankara, 2003, s.162.

²⁹³ Göksel N. Demirer, T. Demirer, M. Duran ve Diğerleri, a.g.e., s.273.

devletin asıl işlevlerine dönmesi gibi kavramlar asıl yapıları ve yapılacak olanı gizlemek üzere ortaya atılmaktadır. İşte bütün bu dayatmalar küreselleşme retoriğinde gizlenmektedir.²⁹⁴

Özelleştirme ile devletin ait olduğu yere, piyasanın dışına dönmesi vurgulayan neo-liberalist ideolojinin asıl amacı küreselleşmenin kendisini gerçekleştirmesini hedef alır. Ancak bilinçsizce gerçekleştirilen özelleştirme milli ekonomiyi küreselleşme içerisinde gelişen ÇUŞ'ler karşısında yenik düşürmek gibi bir sonucu doğurur.

Ülkemizdeki özelleştirme politikaları bu anlamda önem taşımaktadır. Petrolün dünyadaki savaşların sebebi sayıldığı bir dönemde Türkiye'de Tüpraş'ın özelleştirmeleri buna en büyük örnektir. Bazı özelleştirme yanlıları Tüpraş ile ülkenin kasasına girecek 1,3 milyar doların hesabını yapmaktadırlar. Ancak mahkeme kararıyla özelleştirme iptal edildiği için bunu yeni özelleştirme hamlelerinin başlatılmasının kaybı olarak değerlendirmektedirler.²⁹⁵ Oysa Tüpraş'ın gerçek değeri bunun çokça üzerindedir. Ulusal ekonominin büyük kar eden kuruluşları uluslararası sermayeye alt fiyatlardan satılmaya çalışılmaktadır. Buda ülkenin kaynaklarının dışarı aktarılması anlamına gelmektedir. Asıl dikkat edilmesi gereken kısım da burasıdır. Dünyadaki özelleştirmelerle ilgili bir saptama aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Ülkelerin küreselleştikçe uyguladıkları özelleştirmelerinde ki artış görülmektedir.

Dünyadaki özelleştirmeler (MilyonDolar)

Ülkeler	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Türkiye	546	412	515	292	466	1.009
Avustralya	2.057	1.841	8.089	9.052	16.815	7.146
Avusturya	142	700	1.035	1251	2.020	2.935
Belçika	956	549	2.681	1.222	1.562	1.467
Kanada	755	490	3.998	1.770	-	11
Çek Cumh.	-	1.077	1.205	994	442	469
Danimarka	122	229	10	366	45	4.502
Finlandiya	229	1.166	363	911	835	1.999
Fransa	12.160	5.479	4.136	5.099	8.189	13.467

²⁹⁴ Başkaya, *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*, s.147.

²⁹⁵ Abdurrahman Yıldırım, "Yarıyıl Bilanço Motivasyonu, Tüpraş Şokunu Erken Unutturdu", *Sabah Gazetesi*, 26.05.2004, s.10.

Almanya	435	240	-	13.228	1.125	364
Yunanistan	35	73	44	558	1.395	3.892
Macaristan	1.842	1.017	3.183	1.157	1.966	353
İzlanda	10	2	6	-	4	129
İrlanda	274	-	157	293	-	-
İtalya	1.943	6.493	7.434	6.256	27.719	13.619
Japonya	15.919	13.773	-	6.397	4.009	6.641
Güney Kore	817	2.435	480	1.866	539	600
Meksika	2.503	766	167	73	2.690	995
Hollanda	780	3.766	3.993	1.239	831	335
Y. Zelanda	630	29	264	1.839	-	441
Norveç	-	118	521	660	35	28
Portekiz	500	1.132	2.425	3.011	4.968	4.271
Polonya	245	385	714	749	2.179	2.020
İspanya	3.223	1.458	2.941	2.679	12.522	11.618
İsveç	252	2.313	852	785	1.055	172
İsviçre	-	-	-	-	-	4.426
İngiltere	8.523	1.341	6.691	7.610	4.544	-
ABD	-	-	-	-	-	3.100
OECD	54.895	47.284	52.537	69.347	95.955	86.009
AB	29.573	24.940	32.765	44.518	66.812	58.641
Diğer	23.976	18.111	21.115	27.911	57.827	28.533
Toplam	78.871	65.395	73.652	97.258	153.782	114.542

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mart 1999, s.6.'dan aktaran Göksel N. Demirer, T. Demirer, M. Duran ve Diğerleri, *Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsan(hk)*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s.273.

3.4.3. Eğitim politikaları

Neo-liberal doktrinin en önemli anlatılardan birine bağlı olarak devletin tüm kamu harcamalarını kaldırması ve piyasadan tamamıyla elini çekmesi gerekliliğini ortaya koymuştuk. Neo-liberalizmin ultra-minimal devleti sadece ekonomik faaliyetlerin üzerinden kontrolünü çekmiş devlet değildir. Bu kadarı neo-liberallere yetmemektedir. O aynı zamanda eğitim, sağlık gibi anayasada belirtilmiş olan temel hakların gerçekleştirilmesi görevlerinden de çekilmesini zorunlu kılmaktadır. Artık devlet elini insanların eğitiminden de çekmelidir. Eğitim de fabrikalar, işletmeler gibi özelleştirilmeli, özel alana devredilmelidir.

Neo-liberal doktrine göre eğitimde gerçekleştirilen bu kamu harcamaları devletin gereksiz kamu açıklarına dahildir. Bireyler eğitim istiyorlarsa bunun karşılığını vermelidir. Çünkü eğitim özellikle de yüksek öğretim yoğun araştırma, laboratuvar harcamalarını gerektiren bir sektördür. Ar-Ge faaliyetleri için harcanan meblağlar devletin karşılayamayacağı kadar yoğun bir sermaye birikimini gerektirmektedir. Bu birikim yeterli seviyede olmadığı için devlet kaynakları rasyonel bir biçimde kullanamaz. Buna karşılık özel sermayenin tekelindeki eğitim kurumları, piyasanın koşullarıyla insan eğitimini ve kaynaklarını daha etkin bir biçimde kullanabilir. Bu yüzden eğitim sermaye için sermaye için karlılığı temel alan bir hedef olarak görülmeliydi.

1945'ten sonra neo-liberal akım çok sayıda aydını saflarına katmak için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Etkili politikalarından bir think-tank'lerdi. Örneğin 60'ların başında ABD kaynaklı mülti-milyoner aileler vakıfları neo-liberalizmin hizmetindeydi. American Enterprise İnstitute'e, Ford Vakfı 300 bin dolar, Bradley Vakfı 28 milyon bağış yapmıştır. 1988 yılında neo-liberal faaliyetlere 55 milyon dolar bağış yapan Olin Vakfı tanıtım broşürüne, özel teşebbüsün üzerine temellendiği ekonomik, politik ve kültürel kurumların güçlendirilmesinden yanayız diye yazdırmıştır.²⁹⁶

Bununla birlikte eğitim piyasa koşullarına uydurulmak zorundadır. Bu açılardan bakıldığında, neo-liberal doktrinin uygulandığı veya uygulanmaya çalışıldığı ülkelerde ulus devlet hükümetleri eğitim maliyetlerini üstlenmemeye başlamışlardır. Kamu açıkları sonucu oluşan krizin açıklarını kapatabilmek için yüksek öğretimin her kademesi paralı hale getirilmiştir. Bugün üniversitelerde alınan harç parası da eğitimin piyasa koşullarına uyarlanması sonucunun yarattığı bir durumdur.²⁹⁷ Bu anlamıyla üniversiteler piyasa ekonomisinin gereklerini yerine getirmesi gereken ve ürettiği ürünleriyle rekabet gücü kazanması gereken bir piyasanın başlıca aktörleri haline dönüştürülmüştür. Eğitim ticari bir meta haline dönüştürülmüştür.

²⁹⁶ Demirel, *Postmodern Müdahale ve Başkaldırı İmkânı*, s.104.

²⁹⁷ Fatma Gök, "Eğitimin Özelleştirilmesi", *Neoliberalizmin Tahrifatı*, (Der. Neşecan Balkan-Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.107.

Mesele sadece yüksek öğretim kurumlarındaki değişimle alakalı değildir. Bugün ülkemizdeki en göze çarpan yanı özel dersanelerdir. Bu kurumların varlığı ülkemizdeki eğitim sistemini içinde bulunduğu krizin boyutlarını sergilemektedir. Ülkemizdeki neo-liberal dalgaya uyma çılgınlıkları kamuya yardımı tam olarak yapamıyoruz gerekçelerli altında eğitim kurumunun içini boşaltmışlardır. Ve insanlar zorunlu olarak dersanelere gitmek durumunda bırakılmıştır. Bu da 1980 sonrası ülkemizde Özal ile birlikte uygulanmaya başlanan neo-liberal politikaların bir ürünüdür.²⁹⁸

Bugün neo-liberal eğitim politikalarının temel politikalarını temel olarak şu başlıklarda maddeleştirebiliriz.

- Araçsallaştırma: Neo-liberal eğitim politikaları, üniversiteleri askeri endüstriyel komplekslere, uluslararası teknomiliter ağlara bağlamayı bir verimlilik olarak görmekte ve böylece piyasa teknomiliterizmin ve piyasanın hizmetinde araçsallaştırmaktadır.
- Yüksek nitelikli eleman yetiştirmek: Neo-liberal eğitim politikaları, eğitimin ve özellikle üniversitelerin temel amacının klasik donanımlı bireyler yetiştirmek olmadığını, meta üretim ve dolaşım süreçlerinde iş görececek yüksek nitelikli eleman yetiştirmek olduğunu ileri sürer.
- Bilginin niteliği: Bilgi, bilimsel araştırmalar ve bilginin üretildiği üniversiteler bir meta olarak tanımlanmakta ve piyasaya meta ve piyasaya meta olarak sunulmaktadır. Neo-liberal eğitim politikaları bilginin toplumsallaşmasını engellemekte ve bu engelleme üniversitelerin ürettiği bilgilerin toplumsal kesimler tarafından değil, özel birey ve firmalar tarafından yararlanmasını gerekli kılar.
- Paralı eğitim: Faydalanan öder mantığını ortaya koyan neo-liberaller eğitim hizmetinden kimler yaralanıyorsa, aldıkları hizmetin karşılığının ödenmesi zorunluluğunu savunurlar. Parası olmayanın eğitimden yararlanmaması anlamına gelir.

²⁹⁸ Gök, a.g.e., s.109.

- Eğitsel ölçütlerin yeniden değerlendirilmesi: Neo-liberal eğitim politikalarında eğitim faaliyetleri karlılık, verimlilik, performans ve etkinlik gibi ölçütler çerçevesinde yeniden tanımlanmaktadır. Bu ölçütler akademik değil, piyasaya yöneliktir.
- Bilginin yeniden tanımlanması: Bilim toplumsal kalkınmanın ve ortak yararın değil, sermayenin, özel teşebbüsün, tekniğin bir girdisi olarak değerlendirilir.
- Devletin görevi: Neo-liberal eğitim politikalarına göre devlet, özel okulları teşvik etmelidir. Devlet özel okul kuracaklara bedava arsa tahsis etmeli, teşvik kredisi vermeli, özel okullarda okuyan öğrencilerin ücretlerinin önemli bir kısmını karşılamalıdır.²⁹⁹

Bütün bu genellemelerden sonra şunları söyleyebiliriz. Neo-liberal eğitim politikalarının temel amacı eğitim kurumlarını piyasanın bir mekanizması haline getirerek, pazarın üretimine sunmaktır. Tıpkı McDonald's'laşmada olduğu gibi uzmanlaşma ve standartlaşmayı en yüksek oranlara çıkararak, kalite adı altında kitlesel bir kalitenin değil, bireysel gelişimin önünü açmak. Ancak neo-liberal eğitim sınıfsal farklılıkları daha da açarak eğitimdeki fırsat eşitliğini ortadan kaldırmaktadır. Parası olan okumalıdır anlayışını haki kılarak, alt sınıflara mensup ailelerin çocuklarını eğitimden uzaklaştırmaktadır. Bu da liberalizmin temel bir anlatısı olan eşitlik anlayışını ortadan kaldırmaktadır.

3.4.4. Kültürel Çerçeve

1900'lü yılların ilk yarısından itibaren dünyanın ekonomik ve siyasal olarak geçirdiği küresel dönüşüm süreci toplumsal yapıya yansımıştır. Sermayenin uluslararasılaşması, meta üretimi ve makineleşme süreci ile ortaya çıkan aşırı kapitalist birikim ekonomik sistemi zorlamaya başlamış, erken kapitalistleşen ülkelerden başlayan sistem krizleri tüm dünyayı etkilemiştir. Bu bunalımın, geçici de olsa önüne geçilirken toplumsal ihtiyaçlandırma ve daha önce dışında tutulan bazı alanların sermaye ilişkilerinin içine alınması belirleyici olmuştur. İlk bakışta yalnızca ekonomik ilişkilerde

²⁹⁹ Kemal İnal, Neoliberal Eğitim politikaları ve Üniversiteler, <http://www.evrenselbasim.com/ek/yazi.asp>, 12.04.2004

yaşanan değişimler gibi görünse de bu süreç iki dünya savaşının toplumsal etkileri ile de birleşerek yeni kültürel değerlerin doğmaya başlamasıyla derinleşmiştir. 70'li yıllarda belirginleşen eğilim, teknolojideki gelişmelerle akıl almaz bir hızla yayılmış, sermaye ilişkileri içinde yer almayan bazı alanlar merkezi ekonomik programlar çerçevesinde ticarileştirilmiştir.

Toplum üzerinde en etkili iletişimi gerçekleştiren televizyon, radyo, sinema gibi kurumlardan, toplumun bir parçası olarak onun gelişmesine hizmet etmek üzere oluşan eğitim kurumlarına kadar geniş bir çerçevede yaşanan değişim toplumsal ilişkilere de yansımıştır. Neo-liberal ekonomik altyapının kültür üzerine etkileri, özellikle 80'lerden sonra deregülasyon ve özelleştirme süreci ile dünya ağlarına bağlanmış ve ortak bilinç ve kültür yaratımı ile önemli bir yer almıştır.³⁰⁰

Tüm dünyayı etkileyen neo-liberal ekonomik programların toplumsal kabulü için en etkili güçlerden biri kitle iletişim araçları olmuştur. Kitle iletişimi neo-liberal toplum içersinde hem ekonomik hem de kültürel anlamda oldukça önemli bir yer tutar.³⁰¹ Neo-liberalizm görüleceği üzere salt ekonomik sonuçlara yol açmaz, ekonomik olduğu kadar, kültürel dönüşümlerin yaşanmasına yol açmıştır. Dünya çapında ve merkezi finans kuruluşları ile örgütlenen neo-liberal açılımların felsefe alandaki uzantısı olarak görülebilecek postmodern düşüncenin de bir meşrulaştırma işlevi olduğu düşünülür.

Kültürel sanayilerin bir çoğu, yani küresel kültür fabrikaları belli başlı sanayi ülkelerinin elindedir. Başka bir deyişle, kültürel ürünlerin üretimi büyük oranda Kuzey'in ve özellikle de ABD'nin kontrolündedir. Televizyon programlarının uluslararası dolaşımında da büyük bir dengesizlik ve tek yönlülük vardır. ABD, televizyon programı ihracında dünyada lider konumdadır. Kendi televizyonlarında ise yabancı program oranı çok azdır, ihraç edilen televizyon programları arasında eğlence programları önemli bir yer tutar. Amerikan etkisi ürün ihracının çok ötesindedir. ABD, uluslararası televizyonculuğun kuralını koymuştur. Diğer ülkelerde televizyon üretiminin çerçevesini çizer. Diğer ülke medyaları Amerikan televizyon ürünlerini veya

³⁰⁰ Arda Odabaşı, "Yarışmalar'ı Anlamak İçin Temel Bir Çerçeve: Kültürel Emperyalizm", *Bilim ve Ütopya*, Sayı:118, Nisan 2004, s.29.

³⁰¹ *Ag.m.*, s.29.

formatlarını satın alırlar veya kopyalarlar.³⁰² Bu anlamda düşünecek olursak, bugün dünya ABD'nin oluşturduğu bir kültürel sürece girmiştir. Dünya Amerikanlaşmaktadır. Amerikan aile yapısından tutunda hayatın her alanında genç kuşak Amerikan kültürüyle yetişmektedir.

Bugün ülkemizde gözlenmekte olan pop star yarışmalarının çılgınlığı ithal kültüre ve sistemin işleyiş mantığına çok iyi örnektir. Televizyon eğlencesinin ürünü ister yarışmalar olsun ister haber, sosyo-ekonomik yapıdaki ilişkilerin her safhasında ve her kesime pazarlanır. Ve ürün yaratılır. Yaratılan bu ürün ise ideolojik kültürel nitelik taşır.³⁰³ Sadece bir yarışma olarak algılanan bu programlar sistemli bir değiştirmenin ve metalaştırmanın ürünleridir.

Çok uluslu şirketlerin dünyaya pazarladıkları ürünler ideolojik bir karaktere sahiptirler. Kapsamlı bir kültürel program/paket, dünyaya, arkasında başta ABD olmak üzere emperyalist devletlerin bulunduğu az sayıda dev firma tarafından yayılmaktadır. Yaşanan, başta ABD olmak üzere Batının konuştuğu ve diğerlerinin dinlediği bir monologdur. Batının haber ve eğlence değerleri iletişim araçlarına hakimdirler. Hangi konuların işleneceğine, nasıl eğlenileceğine onlar karar verir. Tek yönlü kültürel saldırı en kesin ve kapsamlı biçimde televizyon programlarında görülür. Süreç bağımlı olduğu merkezden yönlendirilme gereksinimi duymadan işler. Amerikan pop kültürü sürekli ihraç edilmektedir.³⁰⁴ Jean'yle, McDonald's'ıyla, Coca Cola'sıyla, sinemasıyla, müziğiyle Amerika her yerdedir artık.

Sonuç olarak bugün, tüketim toplumu, postmodernizm, popüler kültür gibi kavramları tartışırken karşımıza çıkan temel ve birey kimliğinde yaşanan erozyonun kişisel ve yıkıcı etkileri, katılımcılar arasındaki mekan birliğinin bir nitelik birliğine dönüşünün nedenlerinden olmuştur. Neo-liberal doktrin piyasada bulunan çok uluslu şirketlere müşteriler sağlamak zorundadır. Ancak birbirinden farklı tüketim veya eğlence kültürü alışkanlığı olan ülkelere yönelik çok çeşitli ürün üretilemez. O halde üretilen metanın pazarlanmasına ihtiyaç vardır. Bu da tüm dünyanın benzer eğlence

³⁰² Ag.m., s.31.

³⁰³ İrfan Erdoğan, "Modern Gladyatörlerin Kansız Ölümü", *Bilim ve Ütopya*, Sayı.118, Nisan 2004, s.16.

³⁰⁴ Odabaşı, "Yarışmalar'ı Anlamak İçin Temel Bir Çerçeve: Kültürel Emperyalizm", s.32.

anlayışlarına, ortak tatlara ortak kültüre sahip olmasından geçmektedir. Yerelin küresel karşısında direnme mücadelesidir, bu aynı zamanda.

3.5. NEO-LİBERAL AÇMAZLAR

1970 krizine bir çözüm olmak amacıyla çıkmış olan neo-liberalizmin kendisi bugün çözümsüzlükleri üreten ve çözümsüzlüklerin kaynağı haline gelmiş bir görünüm sergilemektedir. Küreselleşmenin tüm dünyada uygulanır olması adına girdiği bu yolda büyük bir hızla ilerlemektedir. Ancak ekonomik kurumları olan IMF ve Dünya Bankasının uygulamalarıyla küresel bazda yoksulluğu tırmandırmasıyla, ülkeler arası yoğun uçurumlara sebebiyet vermesi ile küresel direnişlere sahne olmaktadır. Bugün dünyada artık küreselleşme ve neo-liberal doktrin yeni bir kutuplaşmanın kaynağı haline dönüşmeye başlamıştır. Huntington'un medeniyetler çatışması tezinin asıl niyeti tüm dünya ülkeleri tarafından anlaşılmaktadır. Ve ortaya çıkacak olan çatışma medeniyetlerin çatışması değil, küreselleşmeciler ve küreselleşme karşıtları arasında yaşanmaktadır. Bu bir anlamda üçüncü dünyanın silkelenişi anlamına da gelmiştir. Tabii ki verilen tepkiler henüz başlangıç aşamasındadır.

Bugün ABD'nin Irak'a karşı gerçekleştirmiş olduğu işgal tüm dünya tarafından olduğu gibi gelişmiş ülkeler arasında da tepki ile karşılanmaktadır. ABD'nin yeni dünya düzeni altında gerçekleştirmeye çalışırken ortaya koyduğu ekonomik doktrin neo-liberalizm, bütün ülkelerin sırtında bir kambur haline dönüşmüştür. İşsizlik, açlık, enflasyon bütün bir gerçekliği ile insanlığın karşısında durmaktadır. Küreselleşme artık haksızlığın ve yoksulluğun küreselleşmesi olarak adlandırılmaktadır. Bu durum karşısında belirttiğimiz gibi tüm dünya ülkeleri halkları artık daha da bilinçlenmektedir.

Yapılan bir ankette neo-liberal doktrinin uygulandığı ve küreselleşmenin hükümetlerce de desteklendiği ülkelerde bile bu durum gözükmemektedir. Sunulan tabloda bu durum açıkça sergilenmektedir.

	Küreselleşme Ülkelerinde Sosyal Erişimi Artırıyor mu?	Küreselleşmenin yararları toplumunuza eşit oranda dağılıyor mu?
	Evet Diyenlerin Oranı %	Hayır Diyenlerin Oranı %
Endonezya	83,3	88,9
Filipinler	77,3	95,5

Tayland	76,9	92,3
Güney Kore	63,2	78,9
Avustralya	60,0	40
Japonya	44,4	51,9
Tayvan	36,0	51,9
Singapur	30,8	57,7
Hong Kong	28,6	65
Malezya	17,4	77,3

Kaynak: Göksel N. Demirer, T. Demirer, M. Duran ve Diğerleri, *Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsan(lık)*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s.225.

Tabloda da anlaşılacağı üzere bugün küreselleşme ve dolayısıyla neo-liberal politikalar bir çok ülke halkları tarafından bir gerilim olarak değerlendirilmektedir. Ciddi sayılabilecek bir oranda küreselleşme karşıtlığı söz konusudur. Bugün ülkelerin medeniyetler, kültürler gibi kaygısı yoktur. Bunu da küreselleşme ve onun ideolojisi neo-liberalizm yaratmıştır. Çünkü her şey bir piyasadır. Piyasa ekonomi temellidir. Kültürler ve medeniyet ekonomik kaygıların, çıkarların savaşım alanı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle de dünyada medeniyetlerin değil, yoksulluğun ekonominin savaşımı yapılmaktadır. Dolayısıyla aslında savaşan gelişmiş ülkelerle var olmaya çalışan ülkelerin savaşımıdır. Burada bahsettiğimiz savaş kavramı da ayrıca sıcak savaş anlamında değil, ekonomik temelli soğuk savaş olarak kullanılmaktadır.

Neo-liberal politikalarla birlikte gelineen diğer bir önemli nokta ise ülkelerin IMF ve Dünya bankasına olan borçlarının her geçen gün artmasıdır. Bu anlamda ülkeler artık borç değil, yalnızca faiz ödemektedirler. Çünkü her geçen gün borçları artmakta ve IMF'e olan dış borcun yapısı ve özellikleri artmaktadır. Arka sayfadaki çizelgede de görülmektedir.

Faiz yükü

	1979	1980	1981	1982
AGÜ Toplam Borcu	7.7	9.0	9.7	10.0
Sabit faiz	5.8	6.0	6.0	6.3
Değişken faiz	12.3	15.5	17.4	17.1
Alt gelir grubu	3.8	7.8	3.8	4.0
Orta gelir grubu	7.3	8.7	9.0	9.8
Orta üst gelir grubu	9.3	11.0	12.1	12.2
Başlıca borçlular	7.6	9.2	11.8	11.5

Latin Amerika	8.4	10.1	12.4	13.4
Asya ülkeleri	6.8	8.7	10.1	9.8
Ortadoğu ve Afrika	6.5	7.7	8.7	8.3

Kaynak: OECD ve Morgan Guaranty verileri, in Dell (edit.), cilt:III, çizelge 6, s.921'den aktaran Sönmez, a.g.e, s.289.

Küreselleşme ve neo-liberal politikalar görüldüğü gibi yüksek oranlı faiz yükleriyle bugün az gelişmiş ülkeleri her geçen gün biraz daha bor batağının altına sokmaktadır. İlerleme, refah ve zenginlik vaatleriyle ortaya çıkan neo-liberal ideoloji teoridekinin aksine insanlığı her geçen gün geriletmektedir. Refah ve ilerleme maalesef tablolarda farklı çıkmaktadır.

YDD'nin George Bush tarafından ilan edilmesiyle dünyada dengeler birbiri ardına değişmiştir. Ancak bu dönem daha çok kaosu, ekonomik belirsizliklerin, krizlerin adına yenilikler getirmiştir. Kuzeyde devreye sokulan yeniden yapılanma, sermaye dünyasında milliyetçilik, etnik boğazlaşma ve güney-kuzey arası uçurumları getirmiştir. Kimilerinin tarihin sonu fetvalarını çıkardığı kesit, tarihin derinden derine hız kazandığı bir geçiş süreci özelliği kazandı. Dünya ekonomisi merkez-kuzey ve çevre-güney karşıtlığını derinleştirerek krizi tüm dünyaya aşıladı. Geçiş sürecinin çelişkisi ezen/ezilen ekseninde yükseliyor. Neo-liberal politikalar Güney-çevre halklarıyla, dünyayı Kuzeyleştiren yayılcılık arasındaki mücadelelere somutlaşıyor.³⁰⁵

Neo-liberal toplum güçlülerin toplumdur. Zayıflara bu dünyada yer yoktur. Bu anlamda neo-liberalizmi beklide televizyonlarda en iyi temsil eden program ülkemizde de yayınlanan En zayıf Halka yarışma programıdır. Bu yarışmanın formatında, grup üyeleri yarışmadan elenecek kişiyi kendisi belirler. Tur sonunda en kötüyü yarışmacılar seçer. Ve o elenir. Yarışmanın sunucusu ise despot, sert, verilen cevaplara karşı karşısındakinin üzerinde egemenlik kurarak onu aşağılar. Zayıf halkaların elenmesiyle birlikte geriye yalnızca iyiler kalacak ve toplum (yani geriye) kalanlar güçlenecektir. Kazanma veya kaybetme korkusuyla oynan bu oyunda oyuncuyu yine piyasanın kendi koşulları eler. Piyasayı yavaşlatan en az kar elde eden (en az soru bilen) piyasadan

³⁰⁵ Hadi Uluengin, Hürriyet, 16 Kasım 1993'den aktaran Göksel N. Demirel, T. Demirel, M. Duran ve Diğerleri, a.g.e., s.315.

çekilmelidir. Bu yarışma adeta neo-liberalizmin piyasa koşullarının sergilendiği bir formatta hazırlanmıştır.

Sonuç itibariyle neo-liberalizm bugün insanlık tarihine ilerleme, refah gibi zenginleşme vaatleri sunmaktadır. Ancak kendisi şu anda büyük çözümsüzlüklerinden dolayı açmazlarla karşımızda durmaktadır.

SONUÇ

Fransız İhtilali dünya düşün hayatına önemli yenilikler getirmiştir. Fransız İhtilali sonucunda ona bir tepki olarak ortaya çıkmış olan liberalizm, sosyalizm, muhafazakarlık gibi doktrinler bugünün dünyasının ele alınıp değerlendirilmesinde ve açıklanmasında temel bir yer teşkil ederler. Merkezi bir öneme sahiptirler.

19. yüzyılda karşımıza ilk çıkan kavram liberalizmdir. Liberalizm kaynaklarını aydınlanma döneminden alır. Ancak önemli var olma sebebi başta Fransız İhtilali olmak üzere, kendisi gibi bu dönemin temel doktrinlerinden biri olan muhafazakarlığa karşı olmasında yatar. Liberalizm bu anlamıyla devletçi ve geleneksel yaklaşımlara bir tepki olarak, bireyselliliğin gelişmesi üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda liberalizmin temel öznesi bireydir.

Dünya siyasal tarihi büyük soğuk ve sıcak savaflara sahne olmuştur. Çeşitli ideolojik mücadeleler 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın temel belirgin özelliklerindedir. Bu anlamda ideolojik çekişmenin temel noktasını az önce ismini zikrettiğimiz liberalizm, muhafazakarlık ve sosyalizm almaktadır. Bu üç ideolojinin ortak özelliği öncelikle Fransız İhtilalinin yol açmış olduğu yeniden yapılanmaya çözüm üretebilmek ve daha sonra da birbirlerinin ortaya koyduğu paradigmalara tepki olarak büyüyüp, gelişmek. 19. yüzyıl itibariyle bu üç ideoloji arasında net sınırlar belirlenememekte ve bazen ikili ittifaklara girerek güç kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu bazen liberal-muhafazakar yaklaşım olurken, bazen de sosyalist-muhafazakar bir birliktelik olmaktadır. Liberal-sosyalist birliktelikte yaşanmaktadır. Bu sınırsal ayrım daha çok 1848 işçi hareketlerinden sonra belirginleşmiştir.

Üç kavramın ilk güç kazananı ve ortaya fikirsel bir sistematik çıkararı, muhafazakarlık olmuştur. Muhafazakarlık geleneklerin korunması, dinsel inancın korunması gibi geleneksel inanç ve değerlerinin muhafaza edilmesinin savunuculuğunu gerçekleştiren siyasal doktrindir. Fransız İhtilalinin devrimci bir nitelikte toplumu dönüştürmesine bir tepki olarak büyüyüp geliştirmiştir. Çünkü muhafazakarlık salt devrimci kırılmalara yönelik değişmelerden yana değildir. Muhafazakarlığa göre

değişimler yavaş ve tedrici bir niteliğe sahip olmalıdır. Bu anlamda devlet ve merkezi otoritenin korunması birinci dereceden önem arz etmektedir. Liberalizmle uyşamadıkları nokta da burasıdır. Çünkü liberalizm bireyin özne olarak temel bir unsur olduğunu ve merkezi otoritenin bireyin özgürlüklerini kısıtladığını düşünür. Piyasa koşullarının sağlıklı işleyebilmesi için bireyin özgürlüğü temel alınmalıdır. Aynı şekilde sosyalizmle muhafazakarlık arasındaki temel karşıtlık ise, sosyalist düşüncenin devrimci mantığıdır. Muhafazakarlık az öncede vurgulandığı gibi devrimci kopuşlara dayanmamaktadır. Değişimin yavaş ve geleneklere bağlı olarak gerçekleştirilmesini savunur. Sosyalist ideoloji ise devrimci bir nitelik taşıyarak, gelenekleri değil, toplumsal birlikteliklerin ortak sınıfsal çıkarlarını merkezi yapına yerleştirir. Ancak devletin merkezi yapısı açısından sosyalizmle muhafazakarlık bir birliktelik sergilerken liberalizme karşı duruş yaşanır.

Sosyalizmin liberalizm ile mücadelesi ise muhafazakarlığa nazaran daha şiddetli yaşanmıştır. Çünkü muhafazakarlık ve liberalizm özellikle 1848 işçi hareketlerinden sonra daha da yakınlaşmışlar ve birbirlerinin iktidar olduğu dönemlerde devrimci karşı duruşa tepki olarak ortak mücadele içerisine girmişlerdir. Ütopik sosyalizmden sonra özellikle Marks ve Engels'in sosyalizme bilimsel nitelik kazandırmaları ve sınıfsal oluşumları daha da belirginleştirmeleri ile 1989 da önce Berlin duvarının yıkılması ve daha sonra reel sosyalizmin çökmesine kadar da dünyanın iki kutuplu soğuk savaş yaşamada belirgin ideolojiler olarak tarihte yerlerini almışlardır.

Kapitalizmin genişleme mentalitesi içerisinde daha rahat yayılma imkanı bulan liberalizm, eşitlik, özgürlük, bireycilik ve sınırlı devlet anlayışları ile kendisini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu anlamda liberalizm ne salt ekonomik ne de salt siyasal bir doktrindir. Liberalizm ikisini de kapsayan bir ideolojik fikirler sistemidir. Bu anlamda liberalizm ilk olarak siyasal liberalizm anlayışı ile kendisini gerçekleştirmiştir. Hobbes, Locke, Hume gibi liberal düşünürler, doktrinin temel kavramları doğrultusunda fikirlerini üretmişlerdir. Bu düşünürlerin ortak olarak değerlendirebileceğimiz görüşleri arasında başlıca unsuru, bireycilik oluşturur. Liberalizm bireysel özgürlükler üzerine kendisini inşa etmiştir. Bu düşünürlere göre piyasa kendiliğinden oluşan bir doğal düzendir. İnsan özgürlüklerini ve bireyselliğini ancak bu doğal düzen ile oluşmuş piyasa

da gerçekleştirebilir. Devlet bu anlamda sınırlandırılmalıdır. Çünkü merkezi otoritenin piyasaya müdahalesi doğal düzenin işleyiş çarkını bozacak ve bireysel özgürlüğü kısıtlayacaktır. Bu anlamda devlet sınırlandırılmalıdır. Bir trafik polisi gibi sadece akışın düzgünlüğünü sağlamalıdır. Liberal düşünürler piyasa mekanizmasının bireysel özgürlükler çerçevesinde işleyiş sistemlerini oluşturmaya çalışmışlardır.

Bu doğrultuda liberalizm belirtildiği gibi kendisine dört önemli anlatı seçmiştir. Birincisi birey kimliğinin tanımlanması ve buna bağlı olarak ikincisi bireyin özgürlüklerinin oluşturulması. Özgürlüğün neyi ifade ettiği, alanının, sınırlarının neyi kapsadığı üzerine oluşmaktadır. Birey özgürlüklerinin kendisini gerçekleştirebilmesi için ise üçüncü anlatı olan, merkezi otoritenin ortadan kaldırılması yani sınırlı devlet anlayışıdır. Sınırlı devlet anlayışında hükümetler sadece tehdit ve tehlikelere karşı güvenlikle ilgilenmelidir. Bunun yanı sıra piyasanın rahat işlemesi için hukuki düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi ile sınırlandırılmıştır. Bu anlamda dördüncü ve en önemli anlatısı piyasa düzenidir. Çünkü bireyin özgürlüğü ancak serbest piyasa düzeninde gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda liberalizm bireysel özgürlüklere dayanan, piyasa koşullarının işleyiş sistemi olarak karşımızda durmaktadır.

1929'da liberalizmin girmiş olduğu kriz yıllarına kadar egemen bir ideoloji olarak yerini almıştır. Bu tarihten sonra Keynesyen anlayışın ürünü olan refah devleti anlayışı 1970'lerin sonuna kadar bayrağı devralmıştır. Keynesyen ekonomi de kapitalizmin işleyiş mekanizmasının bir ürünüdür. Yani liberalizmden ayrı bir sistemsel yapı değildir. Ancak devletin rolü refah devleti anlayışında artmıştır. Bu yüzden liberalist düşünürler tarafından pek de tasdik edilen bir uygulama değildir. 1970'de Bretton Woods sisteminin çöküşüne kadar kapitalist sistemin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. İşte bu sistemin 1970'lerde girdiği krizden çıkamaması ile oluşan yeni anlayış ise, liberalizmin saklandığı yerden tekrar çıkmasını sağlamıştır. Neo-liberal döneme geçiş sağlanmıştır. Diğer bir anlam ise liberalizm küllerinden yeniden doğmuştur.

Neo-liberal sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için son otuz senede gerçekleşen diğer söylemlerin incelenmesinde mümkündür. 1970'li yıllardan sonra insanlık yeni bir

evreye girmiştir. Bu dönem artık küresel ilişkiler ağının yaşandığı bir dönemdir. Küreselleşme ile birlikte teknolojiye meydana gelen bir çok yenilik ise toplumsal olanın yeniden inşasının koşullarını hazırlamıştır. Bu inşa süreçleri farklı anlatımlarla değerlendirilmektedir. Bunlar ilki modernden post-moderne geçiş süreci ile yaşanmıştır. Ama aslında geçiş olup olmadığı tartışılan bir olgudur. Çünkü bazıları artık modern mega anlatıların sürecini tamamladığını ve post-modern bir döneme geçildiğini savunsa da, diğer bir kısım düşünür post-modernizmin modernitenin krizlerinin bir eleştirisinden başka bir şey olmadığını belirtmektedirler. Geç kapitalizm kültürü olarak da değerlendirilmektedir.

Adını ne koyarsak koyalım bugün gelinen noktada yaşanan aslında yeni bir dünya düzeni oluşturma çabasından ileriye gitmemektedir. İki kutuplu dünyadan tek kutuplu bir sürece girilmesiyle birlikte, kapitalizmin yeni kar hadleri oluşturma sahası kurması gerekmektedir. Bir çok düşünürü göre artık Sovyetlerin çökmesiyle birlikte artık yaşanan tarih tek kutuplu yaşanacak bir tarihtir. 1989'da duvarın yıkılmasından sonra, Fukuyama gibi düşünürlerce artık bu dualitenin sonu gelmiştir. Liberal-kapitalizm ulaşılabilir son evredir. Kapitalizmin içine düştüğü 1970 sonrası krizinden çıkmak için, yeniden yapılanma olarak küreselleşme anlayışını seçmiştir. Oluşan bu yapı aslında, yeni bir dünya düzeninin belirlenme çabasından kaynaklanmaktadır. Yeni dünya düzeninin dolayısıyla küreselleşmenin gerçekleşmesini ise, neo-liberal ideoloji sağlayacaktır.

Küreselleşme bu anlamda kapitalizmin yeniden çıkışa geçmesini sağlayacak egemen bir süreçtir. Ancak küreselleşme kendine taraftar olmayanlarca yeni bir olgu olarak görülmez. Küreselleşmenin daha önceki dönemlerde telgraf kablolarının kullanımı ve deniz aşırı taşımacılığın gelişmesiyle zaten var olan bir olgu olarak tanımlanır. Bu doğrultuda internetin gelişimi ile girilen dönem kadar eski dönemde önemli bir değişim olarak kabul edilir. Ancak küreselleşmenin bu kadar popüler olmasında yeni bir dünya düzeninin oluşturulma çabasından kaynaklandığı hakim olan görüştür. Küreselleşme bu anlamıyla kedisine taraf olanlarla, kendisine karşıt olanlarla ve tarafsız olanlarla hala sorgulanan bir dönüşümdür.

Küreselleşmenin bugün en çok karşı çıkılan yanları vaatleriyle pratikteki yansımalarının farklı göstergeler sunmasıdır. Küreselleşme ilerleme, refah ve demokrasi anlatılarıyla çıkmıştır. Küresel dönemle birlikte insanlığın daha gelişeceğini ve herkesin zenginleşeceğini vaat etmişti. Ancak gelinen noktada yoksulluk oranının arttığı, merkez ülkelerin daha zenginleşirken çevre ülkelerin giderek daha da fakirleştiği gözlenmektedir. Küreselleşme bu anlamıyla dünya ekonomik ve siyasal hayatına çözümsüzlükler üretmektedir.

Küreselleşmenin siyasal yönündeki girilen teorileri de en az ekonomik anlatıları kadar tepki almaktadır. Küresel kapitalizm sürecinin hakim olmasıyla birlikte, Fukuyama Tarihin Sonunun geldiğini belirtmiş ve artık liberalizmin evrensel hegemonyasının ilanını gerçekleştirmişti. Ancak durum gerçekten Fukuyama'nın değindiği gibi midir? Liberalizmin sosyalizm karşısında başarı sağladığı kesin bir olgudur, ancak liberalizmin bireysel özürlüklerin gerçekleştirilmesi anlatıları dikkate alındığında bu zafer için henüz erken çığlıklar atıldığı göze çarpmaktadır. Çünkü dünyanın en az üçte ikisi hala açlık sınırını yaşamaktadır. Dolayısıyla buradan şu sonuç çıkmaktadır ki, egemen olan zafer sadece belli bir kesime yaramaktaydı. Bunun sonucunda da zaten Huntington henüz çatışmaların bitmediğini, ancak ideolojik değil kültürel savaşların yaşanacağını belirterek bir anlamda liberalizmin, küreselleşmenin ve onların bayraklığını yapan neo-liberalizmin henüz daha çok işi olduğunu belirtmektedir.

İşte bütün bu tarihsel süreçler arasında ortaya çıkan neo-liberalizm çağımızın en önemli ilgi alanlarını temsil etmektedir. Bu anlamda neo-liberalizmi işleyecek olursak, neo-liberalizm daha öncede belirttiğimiz gibi klasik liberalizmin yeniden ele alınıp işlenerek piyasaya sürülmüş aşırı halidir. Neo-liberalizmin unsurları, söylemleri incelendiği zaman görülecektir ki, klasik liberalizm anlatı ve unsurlarını ele alıp işlemektedir. Ancak süreçsel farklılıklara göre bu unsurlar değerlendirilmektedir.

Neo-liberalizmin tarihsel gelişimini küreselleşme sürecinin doğduğu tarihlere götürmek mümkündür. 1970'lerle birlikte dünyada refah-devletçi liberalist politikaların, ekonomik ve siyasal alanda başarılı sonuçlara ulaşamamış olduğu gözlenmektedir. 1970 ekonomik krizi ile birlikte dünyada baş gösteren ekonomik bunalım ise, bu

politikaların artık sadece sosyal ve siyasal saha da değil iktisadi alanda da iflasını ve yeni yollar üretme arayışını zorunlu kılmıştır. Neo- liberal ideolojide bu evrede krizin aşılması için ortaya çıkarılmış bir ideolojidir.

Toplumsal yapı ayakta kalabilmek ve faaliyet alanını sürdürebilmek için kurumsallaşmaya ihtiyaç duyar. Kurumsallaşma ise bu yapının kendi kültürel kodlarının devamını ve yayılımını sağlar. Bu anlamda girilen her yeni evre varlık alanını ve yaşamsal koşullarını belirleyebilmek için kurumsallaşmasını gerçekleştirmek zorundadır. Dünya Bankası ve IMF'de kapitalist sürecin kar hadlerinin devamını sağlamak ve sistemin kendi lehinde işleyebilmesini gerçekleştirmek için oluşturulmuş kurumlardır. Neo-liberal hedeflerin somutlaşmış kurumlarıdır.

Her şeye rağmen liberalizm veya neo-liberalizm bugün insanlığın karşısında durmaktadır. Bu doktrinin teorideki insan haklarına vermiş olduğu, demokrasiye vermiş olduğu önemi ne kadar çoğunluğun yönünde uygularsa kendisine yönelik eleştirileri de geri çevirmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AJAMİ Fouad, "Davet "Fakat Dediler ki, Kulak Vermeyeceğiz", (Çev.Mehmet Öz), **Medeniyetler Çatışması**, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995
- AKTAN Coşkun Can, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T Yayınları, İstanbul, 1994
- AKTAŞ Sururi, **Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Liberte yayınları, Ankara, 2001
- ALVETER Elmar, "Yeni-Liberal :Karşı Devrimin Müpteziliği", (Çev Y.S. Öner), **Kriz, Neo Liberalizm ve Reagan Dosyası**, (Der. Ragıp Zarakolu), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985
- ASSİDON Elsa," Kuzey-Güney Tasarımları, Bir Unutma ve Pazar", (Çev.Ahmet İnel), **Üçüncü Dünyanın Sonu mu?** (Der. Serge Cordellier), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- AYDIN M Kemal, **Sermayenin Küreselleşmesi**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2003
- BARBER William J., **İktisadi Düşüncenin Tarihi**, , İkinci Basım, (Çev. İhsan Durdu), Şule Yayınları, İstanbul, 1997
- BAŞKAYA Fikret, **Avrupa Merkezilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm**, Ütopya Yayınları, Şubat 1999
- _____, **Avrupa-Merkezilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm**, Ütopya Yayınları, Ankara, Şubat 1999
- _____, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Yayınları, Ankara, 1997
- _____, **Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme**, Özgür Üniversite Kitaplığı 38, Ankara, 2003
- BAUMAN Zygmunt, **Siyaset Arayışı**, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2000
- BARRY Norman P., **Yeni Sağ**, (Çev. C. Aykan), Tisimat Yayınları, Ankara, 1989
- BESSİS Sophie," Üçüncü Dünya'nın Bugünkü Hali", (Çev.Burak Gürbüz), **Üçüncü Dünyanın Sonu mu?** (Der. Serge Cordellier), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- BİLGİ Alaattin, **Kapital Özet ve Klavuz** ,Birinci Baskı, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1992

- BOZKURT Veysel, **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, İkinci Baskı, Sitem Yayıncılık, İst., 1997
- _____, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- _____, **Yeni Çalışma Etiği**, Birinci Basım, Alesta Yayınları, Bursa, 2000
- BUTLER Eamonn, **Hayek, Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, Ankara, 1996
- CANGIZBAY Kadir, **Komprador Rejimin Anatomisi**, İkinci Basım, Özgür Üniversite Kitaplığı, Kasım 2000, Ankara
- CASLİN Terry, "Devlet ve Ekonomi", Der.Kemali Saybaşı, **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, (Çev. Mensur Akgün), Ankara, Bağlam Yayıncılık, 1993
- CEVİZCİ Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Üçüncü Basım, Paradigma Yayınları, Eylül İstanbul, 2000
- COPLESTON Frederick, **Felsefe Tarihi Bölüm ab İngiliz Görgücülüğü**, Cilt 5, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul, 1991
- DEMİR Ömer, **Kurumcu İktisat**, Birinci Basım, Vadi Yayınları, Ankara, 1996
- DEMİRER Göksel N., DEMİRER T., DURAN M. ve Diğerleri, **Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsan(lık)**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999
- DEMİRER Temel, **Postmodern Müdahale ve Başkaldırı İmkani**, Öteki Yayınları, İstanbul, 1992
- DOCHHERTY Thomas D., "Postmodernizm. Bir Giriş", **Postmodernist Burjuva Liberalizmi**, (Çev. Yavuz Alogon), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2003
- DRUCKER Peter, **Kapitalist Ötesi Toplum**, (Çev. Belkıs Çorakçı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994
- DUBİEL Helmut, **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- ERÖZ Mehmet, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, Üçüncü Basım, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982
- FRIEDMAN Milton, **Kapitalizm ve Özgürlük**, (Çev. D.Erberk-N.Himmetoğlu), Altın Kitaplar, İstanbul, 1988
- FUKUYAMA Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, İkinci Basım, (Çev. Zülfü Dicleli), Gün Yayıncılık, İstanbul, 1995

- FURET François, **Fransız Devrimini Yorumlamak**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1989
- Genel Ekonomi Ansiklopedisi 2**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998
- GERBIER Bernard, “Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm”, (Çev.M. Ali Kılıçbay), **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?**, (Der. Fikret Başkaya), İkinci Basım, Ütopya Yayınları, Ankara, 2003
- GİDDENS Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, (Çev. Osman Akınhay), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- _____, **Üçüncü Yol -Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi-**, Birey Yayıncılık, (Çev. Mehmet Özay), Mayıs 2000
- GÖK Fatma, “Eğitimin Özelleştirilmesi”, **Neoliberalizmin Tahribatı**, (Der. Neşecan Balkan-Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 2004
- GÖKBERK Macit, **Felsefe Tarihi**, Dokuzuncu Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998
- HABERMAS Jorgen, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, Birinci Basım, (Çev. Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, 2002
- HARVEY David, **Postmodernliğin Durumu**, (Çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İst., 1998
- HAYEK Friederich A. Von, **Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Kurallar ve Düzen)**, (Çev. Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt I, Ankara, 1994
- HIRST Paul – THOMSAN Graheme, , **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi Y., Ankara, 2000
- HUNTINGTON S.P., “Medeniyetler Çatışması mı?”, (Çev. Mustafa Çalık), **Medeniyetler Çatışması**, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995
- HUYSEN Andreas, “Postmodernitenin Haritasını Yapmak”, (Çev. Mehmet Küçük), **Modernite versus Postmodernite**, 3. Baskı, (Der. Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara, 2000
- Immanuel WALLERSTEİN, **21. YY’da Siyaset**, (Çev. Taylan Doğan-Ender Abadoğlu), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2004
- İLLİCH İvan, **Tüketim Köleliği**, (Çev. Mehmet Özay), Pınar Yayınları, İstanbul, 2000
- İNSEL Ahmet, **Neo Liberalizm: Hegomanyanın Yeni Dili**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004

- JASAY Anthony de, **Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış**, (Çev. Alişan Oktay), Liberte Yayınları, Ankara, 2000
- JEANNIERE Abel , “Modernite Nedir?” (Çev. Nilgün Tural), **Modernite versus Postmodernite**, 3. Baskı, Der. Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara, 2000
- KAYA A. Raşit, “Adını Koyalım Tutmayan Hegemonya”, Der. Fuat Keyman, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002
- KAZGAN Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İkinci Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1980
- _____, **İktisadi Düşünce**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984
- KIZILÇELİK Sezgin – ERDEM Yaşar, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Atilla Kitabevi, Ankara, 1994
- _____, “Postmodernizm: ‘Modernlik’ Projesine Bir Başkaldırı” **Türkiye Günlüğü**, Ankara, Sayı:30
- _____, **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Anı Yayıncılık, Ankara, Eylül 2001
- KONGAR Emre, **Küresel Terör ve Türkiye**, Dördüncü Baskı, Remzi Kitabevi, İst., Şubat 2002
- KUMAR Krishan, **Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma**, Birinci Baskı, (Çev. Mehmet Küçük), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999
- KÜÇÜK Mehmet, “Postmodernin Modern Karakteri Ya Da Dönemleştirmenin İronisi”, **Modernite versus Postmodernite**, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2000
- LOVE F. John, **Altın Kemer Efsanesi**, (Çev. Seçkin Selvi Cılızoğlu), İlgı Yayınları, İst., 1989
- MACPHERSON C. B., **Demokrasinin Gerçek Dünyası**, (Çev. L. Köker), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984
- MAHBUBANİ Kishore, “İnhitatin Tehlikeleri Diğerlerinin Batıya Öğrettikleri”, (Çev. Mustafa Çalık), **Medeniyetler Çatışması**, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995
- MANNHEİM Karl, **İdeoloji ve Ütopya**, (Çev. Mehmet Okyayuz), Birinci Basım, Epos Yayınları, Ankara, 1995
- MARDİN Şerif, **İdeoloji**, Altıncı Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

- MARSHALL Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev.Osman Akınhan-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997
- MARX Karl, ENGELS Friedrich, **Kominist parti Manifestosu**, (Çev.Cenap Karakaya), Birinci Basım, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998
- ÖZİPEKBekir B., **Muhafazakarlık Akıl Toplum Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 2004
- ÖZKALP Enver, **Sosyolojiye Giriş**, 8. Baskı, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1995
- PAYA Merih, **Makro iktisat**, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1997
- PAZ Octavio, "Şiir ve Modernite", (Çev. Nilgün Tatal), **Modernite versus Postmodernite**, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2000
- RİTZER George, **Toplumun McDonaldlaştırılması**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998
- ROSENAU Pauline M., **Postmodernizm ve Toplum Bilimleri**, (Çev.Tuncay Birkan), Vadi Yayınları, Ankara, 1998
- ROSTOW W. W., **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri**, (Çev. Erol Güngör), Birinci Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996
- Russel Keat, John Urry, **Bilim Olarak Sosyal Teori**, (Çev. Nilgün Çelebi), İkinci Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2001
- RUSSELL Bertrand, **Batı Felsefesi Tarihi III**, Beşinci Basım, (Çev. Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul, 1996
- SAVAŞ Vural, **İktisatın Tarihi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000
- SERİN Vildan, "Değişen Dünya ve Değişen Politikalar", **İktisat Politikası**, (Der. Vildan Serin), Alfa Yayınları, İstanbul, 1998
- SÖNMEZ Sinan, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, İmge Kitabevi, Ankara, Mart 1998
- STEWART Michael, "Klasik iktisat Öğretisi", Der.Kemali Saybaşı, **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, (Çev. Sevil Çınar Basmacı), Ankara, Bağlam Yayıncılık, 1993
- SUNAR İlkay, **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1999
- ŞAYLAN Gencay, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, İstanbul, 1998
- _____, **Postmodernizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999

- TALAS Cahit, **Toplumsal Politika**, Dördüncü Baskı, İmge Yayıncılık, Ankara, 1995
- TANILİ Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, Cilt VI, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 1999
- _____, **Uygarlık Tarihi**, Üçüncü Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 2000
- THERBORN Göran, "Modernlik yoluyla Modernliğe Giden Yollar", **Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm**, (Der. Abdullah Topçuoğlu-Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara, 1996
- THOMSON David, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, (Çev: Süleyman Kor) , Şule Yayınları, İstanbul, 1996
- TİMUÇİN Afşar, **Düşünce Tarihi 2**, Üçüncü Basım, Bulut Yayıncılık, İstanbul, 2000
- TOFFLER Alven, TOFFLER Heidi, **Yeni Bir Uygarlık Yaratmak**, (Çev. Lütfü Dicleli), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998
- _____, **Üçüncü Dalga**, (Çev.Ali Seden), Altın Kitaplar, İstanbul, 1981
- TOPÇUOĞLU Abdullah - AKTAY Yasin, "Giriş", **Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996
- TOURAİNE Alan, **Modernliğin Eleştirisi**, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İst., 1995
- UZUNDİS Dimitri - BOUTİLLİER Sophie, "Finans Burjuvazisinin Aktüel Kozmopolizmi ve Taşıdığı Ekonomik Toplumsal Değerler", (Çev.M.Ali Kılıçbay), **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?**, (Der. Fikret Başkaya), İkinci Basım, Ütopya Yayınları, Ankara, 2003
- WAGNER Peter, **Modernliğin Sosyolojisi**, (Çev. Mehmet Küçük), Doruk Yayıncılık, Ank., 2003
- WALLERSTEİN Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003
- WATKİNS J.W.N., "John Stuart Mill ve Bireyin Özgürlüğü", Der.David Thomson, **Siyasi Düşünce Tarihi**, (Çev.Ali Yaşar Aydoğan), İstanbul, Şule Yayınları, 1996
- WENT Robert, **Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar**, (Çev. Emrah Dinç), Yazın Yayıncılık, İstanbul 2001
- YAY Turan, **F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes / Keynesçiler Tartışması**, Birinci Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993
- YAYLA Atilla, **Liberal Bakışlar**, Birinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993

- _____, **Liberalizm**, Üçüncü Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2000
- _____, **Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi**, Turhan Kitabevi Yay., Ank., 1993
- _____, **Siyaset Teorisine Giriş**, Birinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998
- YILMAZ AYTEKİN, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Birinci Basım, Vadi Yayınları, Ankara, 2001
- _____, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, , Vadi Yayınları, Ankara 1996

Makaleler

- AKTAN Coşkun Can, "Çağdaş Düşünce Okulları ve Hayek", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 23, Güz 1993
- _____, "Devletin Büyümesi ve Küçültülmesi Sorunu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 30, Eylül-Ekim 1994
- _____, AKTAN Tülay, VURAL İ.Yaşar, "Liberalizme Katkıda Bulunan Düşünürler", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- _____, **Ekonomik Liberalizmin Kurucusu: Adam Smith**, Yeni Türkiye, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- ALANKUŞ Sevda Kural, "Globalleşme/Yerelleşme ve Yerel Medyanın İmkanları", **Birikim**, Sayı: 111-112, Temmuz-Ağustos 1998
- ALPAY Şahin, "Söyleşi Ali Bulaç: Bugün Bütün Dünya Batı", **Karizma**, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002
- BERZEG Kazım, "Liberalizm Üzerine Çeşitlemeler", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- BORA Tanıl, "Türkiye Sağının İdeolojik ve Siyasi Bunalımı", **Birikim**, Sayı 64, 1994
- BURĞİ Noelle – GOLUP Philip S., "Küreselleşme Gerçekten Ulus-Devletleri Gereksiz Hale Getirdi mi?", (Çev. Abdülkadir Atalık), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 64, Kış 2001
- ÇAHA Ömer, "Liberalizmin Temel İlkeleri", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- ÇİĞDEM Ahmet, **Akıl ve Toplumun Özgürleşimi**, İkinci Basım, , Vadi Yayınları, Ankara, 1997

ÇOBAN Hasan, "Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş", **Yeni Türkiye**, Yıl 4, Sayı: 19, Ocak-Şubat 1998

DAVUTOĞLU Ahmet, "Fukuyama'dan Huntington'a", **Medeniyetler Çatışması**, (Der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, İstanbul, 1995

DEMİR Ömer, "Bilgi Toplumunda İktisat: Bilgi Ekonomisi ve Bilgi İktisadı", **Yeni Türkiye**, Yıl 4, Sayı: 20, Ocak-Şubat 1998

_____, "Ekonomik Liberalizm ve Özgürlük", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999

DIXON Kerth, "Küreselleşme Uyumlu Üçüncü Yol", (Çev. Ahmet Insel), **Birikim**, Sayı: 139, Kasım 2000

DURAN Cem, "Liberal İnsan Hakları", **Tezkire**, Yıl 11, Sayı: 24, Ocak-Şubat 2002

ERDOĞAN İrfan, "Modern Gladyatörlerin Kansız Ölümü", **Bilim ve Ütopya**, Sayı.118, Nisan 2004

ERGEN Ercan, "İktisatta Liberalizm Üzerine Notlar", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999

ERİŞ Metin, "Liberalizm Üzerine Düşünceler", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999

HELVACI Ahmet, "Türk Siyasetinde Özensiz Kullanılan Bir Kavram: Muhafazakarlık", **Düşünen Siyaset**, Sayı: 9, Ekim 1999

HERMAN Edward, "Küreselleşme Tehdidi", **Cogito**, Sayı:23, 2000

HUNTINGTON Samuel P., "Medeniyetler Çatışması mı?", (Çev.Mustafa Çalık), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 23, Güz 1993

JESSOP Bob, "Küreselleşme ve Ulus Devlet", (Çev. Efsan Ala-Ahmet Altıparmak), **Türkiye Günlüğü**, Sayı 64, Kış 2001

KELLNER Douglas, "Televizyon ve Yeni Kültürel Hegemonya Biçimleri", **Dergah Dergisi**, (Çev. Yusuf Kaplan), 1994

KELLNER Douglas, "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", (Çev. Mehmet Küçük), **Modernite versus Postmodernite**, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2000

KILIÇBAY M. Ali, "Bağımlı Tüketici I", **Cem Dergisi**, Yıl 30, Sayı: 83, 1998

_____, "Kültür Çoğunluğu Sona Ererken", **Doğu Batı**, Yıl 5, Sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002

- KILIÇBAY Mehmet Ali, "Liberalizmin Temel Çelişkisi", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- LAÇİNER Ömer, "Neo-liberalizm versus Sosyalizm", **Birikim**, Sayı: 64, Ağustos 1994
- LEVENT Yunus, "Hukuk Sisteminde Kriz: Tahkim Küreselleşme ve Ulus Devletin Gerilemesi", **Tezkire**, Yıl 9, Sayı: 18, Aralık-Ocak 2000-01
- ODABAŞ Uğur K., "Öncü Bir Liberalist: John Locke", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- ODABAŞI Arda, "Yarışmalar'ı Anlamak İçin Temel Bir Çerçeve: Kültürel Emperyalizm", **Bilim ve Ütopya**, Sayı:118, Nisan 2004
- OĞUZ Fuat, "Hayek'in Pratik Bilgi Anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum", **Liberal Düşünce**, Cilt 4, Sayı: 16, Güz 1999
- ÖZDEMİR Durmuş, "Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok Uluslu Şirketler", **Doğu Batı**, Yıl 5, Sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002
- ÖZTÜRK İbrahim, "Globalleşme sürecinde Devlet ve Dönüşümün Yönü", **Çerçeve Dergisi**, Mayıs-Temmuz 1995
- PAREKH Bhikhu, "Üstün İnsanlar Mill'den Rawls'a Liberalizmin Dar Görüşlülüğü", (Çev. H. Murat Köse), **Doğu Batı**, Sayı: 17, Kasım-Aralık- Ocak 2001
- SARIBAY Ali Yaşar, "Global Kapitalizm Bağlamında Medeniyetler Çatışmasının Mantiği", **Karizma**, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002
- SOMEL Cem, "Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme", **Doğu Batı**, Yıl 5, Sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002
- SÖZEN Ahmet, "Küreselleşmenin Getirdikleri ve ABD'nin İkilemi", **Karizma**, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002
- TAŞGETİREN Ahmet, "POAŞ İhalesi ve Medya Ahlakı", **Yeni Şafak**, 06.03.2000
- TEKELİ İlhan, "Liberalizmi Ontolojik Kabullerinden Yola Çıkararak Sorgulamak", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- ULUGAY Osman, "11 Eylül ve Küreselleşmenin Geleceği", **Karizma**, Sayı: 9, Ocak-Şubat-Mart 2002
- USLU Salim, Liberalizm, "Dolayısıyla Demokrasi", **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999

YILDIRIM Abdurrahman, “Yarıyıl Bilanço Motivasyonu, Tüpraş Şokunu Erken Unutturdu”, **Sabah Gazetesi**, 26.05.2004

YILDIZOĞLU Ergin, “Keynes: Peygamberin İkinci Gelişi”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 340, Temmuz-Ağustos 1993

YUMER Ruhdan, “Devlet Kuramında Liberal Temalar: Devletin Sınırları I”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 31, Güz 1985

İnternet Alıntıları

EKİNCİ Mehmet Behzat,

<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/kuresellesmeveisletmeler.doc>,
14.05.2004

GEORGE Susan, Neoliberalizmin Kısa Tarihi: Seçkin Ekonomi Yirmi Yılı ve Yapısal Değişim Şansları, <http://www.antikapitalist.net/makaleler/susan.doc>,
15.05.2004

GROSSEKETTLER Heinz G., “Feirburg İktisat Okulu”, (Çev. Süleyman Erdal), <http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal/iktisat/diger/yazilar/erdal-feirburg.pdf>, 05.05.2004

IMF, <http://www.antimai.org/imf/kbimf.htm>, 14.05.2004

İNAL Kemal, - Neoliberal Eğitim politikaları ve Üniversiteler, <http://www.evrenselbasim.com/ek/yazi.asp>, 12.04.2004

Muhafazakarlık, <http://www.iktibas.info/dergi/2003/nisan/kavram.htm>, 28.01.2004

ÖZBİLEN Şefki, “Globalizm Hegemonyası ve Global Demokrasi”, www.econturk.org/turkiyeekonomisi/globallesme.doc, 15.04.2004

TURAN Mehmet, “Küreselleşme”mi?(II), <http://iscimucadelesi.net/dergi/sekiz/kuresel28.htm>, 10.05.2004

DİZİN

A

A.B.D., 26, 52
 Adam Smith, 22, 27, 28, 29, 31, 115, 116, 121
 Autonomi, 36
 Aydınlanma, 5, 24, 49, 56, 57, 58, 69, 70

B

Berlin duvarı, 17, 20, 52, 85, 98, 103, 148
 bilimsel sosyalizm, 15, 16
 bireycilik, 4, 27, 34, 35, 64, 91, 106, 117, 149
 Bretton Woods, 55, 74, 84, 109, 127, 129, 150
 burjuvazi, 16, 17

C

Chigago okulu, 118, 120, 121
 Coca-cola, 38

D

David Hume, 24, 31
 Demokrasi, 9, 72, 75, 79, 91, 93, 127
 Dünya Bankası, 79, 110, 125, 127, 129, 131, 143, 152

E

Edmund Burke, 10, 31
 Enformasyon toplumu, 63, 82

F

Fast-Food, 46, 49
 Fizyokrasi, 27
 Fransız İhtilali, 1, 3, 4, 5, 7, 35, 147, 148
 Friedrich A. von Hayek, 112
 Friedrich Engels, 16, 76
 Fukuyama, 73, 78, 85, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 150, 151

G

globalizm, 45

H

Hedonist, 37
 Hegemonya, 44, 45, 46
 homo economicus, 29, 41

I

IMF, 72, 73, 79, 89, 110, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 143, 145, 152

İ

İdeoloji, 14, 20, 21, 98, 127
 İngiliz sosyalizmi, 16
 İnsan hakları, 1
 işçi sınıfı, 17
 işçi hareketleri, 8, 148

J

Jeremy Bentham, 25, 31
 John Locke, 23, 24, 31
 John Stuart Mill, 26, 27

K

Kant, 31, 35, 36, 37, 57, 60
 Kapitalist, 17, 40, 62, 73, 109, 119, 132
 Kapitalist dünya, 17
 Kapitalizm, 15, 31, 32, 45, 83, 102, 119
 Karl Marx, 15, 16, 76
 Keynesgil, 54, 111
 Keynesyen, 4, 51, 52, 53, 55, 72, 86, 87, 106, 107, 108, 109, 112, 115, 124, 150
 Klasik liberalizm, 4, 14, 27, 35, 42
 Küreselleşme, 3, 14, 54, 55, 59, 67, 69, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 104, 105, 110, 125, 129, 135, 136, 143, 144, 145, 150, 151

L

laissez-faire, 14
 Leviathan, 22, 123
 liberal kapitalizm, 17
 Liberalizm, 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 20, 22, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 51, 79, 95, 107, 110, 113, 122, 124, 147, 149
 Liberal-kapitalist, 26

M

Mc donald's, 38
 mikro-elektronik, 2, 3, 72, 81, 83, 110
 Modernite, 57, 59, 65, 70
 Modernleşme, 56, 58, 59, 60
 Muhafazakarlık, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 148
 Mülkiyet, 13, 43

N

neo-hobbes, 3
 neo-liberal, 3, 4, 7, 14, 30, 38, 44, 52, 56, 63, 64, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 76, 80, 81, 83, 85, 86, 88, 91, 92, 98, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131,

132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143,
144, 145, 146, 151, 152, 153
neo-liberalizm, 4, 14, 52, 63, 67, 68, 73, 81, 83, 85,
91, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 117, 118,
121, 125, 126, 127, 130, 132, 133, 138, 143, 144,
146, 152, 153
Neo-liberalizm, 4, 19, 73, 80, 82, 105, 106, 110, 111,
112, 113, 118, 121, 122, 125, 137, 141, 152
neo-marksist, 3
neo-merkantalist, 3
neo-muhafazakar, 14
network, 3

Ö

Özerklik, 38
Özgürlük, 4, 38, 113, 115, 116, 117, 119

P

Pazar ekonomisi, 29, 98, 118
Piyasa, 31, 32, 39, 42, 43, 92, 114, 118, 120, 124,
144, 148
piyasa düzeni, 1, 34, 35, 42, 74, 91, 113, 114, 121,
149
piyasa ekonomisi, 13, 29, 32, 34, 38, 39, 40, 42, 43,
103, 113, 118, 124, 139
post-fordizm, 63, 81
post-modern, 3, 64, 67, 82, 125, 150
Postmodernizm, 59, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
post-mordernizm, 64
proleterya, 17

R

reel sosyalizm, 37, 94, 148
refah devleti, 19, 52, 55, 72, 73, 84, 87, 88, 106, 110,
122, 124, 125, 132, 150
refah toplumu, 29

S

S.S.C.B., 17, 37
Sanayi Devrimi, 1, 3, 15, 61
serbest piyasa, 14, 19, 34, 38, 53, 73, 87, 91, 103,
112, 113, 124, 131, 149
sınırlı devlet, 4, 32, 35, 42, 108, 133, 135, 149
sivil toplum, 13, 44, 93, 107
Sosyalist dünya, 17
Sosyalizm, 6, 15, 18, 19, 98, 127

T

Tarım devrimi, 2, 61
Tarihin Sonu, 7, 78, 94, 95, 98, 151
Thomas Hobbes, 22
transcendet, 35

U

Uluslararası sermaye, 44
Uygarıklar Çatışması, 98

Ü

Üst yapı, 44
Ütopya, 15

W

Wallerstein, 6, 8, 12, 18, 19, 20, 93
Weber, 48, 49

Y

YDD, 74, 75, 76, 77, 86, 98, 133, 145
Yeni Dünya Düzeni, 72, 73, 75